

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

N. X. Rahmonqulova
K. O. Matnazarova

PEDAGOGIKA NAZARIYASI VA TARIXI

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan 5141600-Boshlang'ich ta'lim va sport-tarbiyaviy ish ta'lim yo'nalishi talabalariga o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan

«O'ZBEKISTON FAYLASUFLARI MILLIY JAMIYATI» NASHRIYOTI

TOSHKENT – 2010

74.03

R30

Rahmonqulova, N.X.

Pedagogika nazariyasi va tarixi: o'quv qo'llanma/ N.X.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi. – Toshkent: «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2010. – 116 b.

I. Matnazarova, K.O.

ББК 74.03я73

Tavsiya qilinayotgan qo'llanma pedagogikaning asosiy vazifalari, Xalq ta'limi boshqaruv tizimi, tarbiya nazariyasi, ta'lim nazariyasining yangi ko'rinishlarini o'z ichiga olgan. Ta'limning individualizatsiyasi, o'rganilayotgan muammoga qiziqishni orttirish imkoniyati va o'zlashtirish sifatini ta'minlovchi vazifa turadi.

Qo'llanma pedagogika o'quv yurtlari o'qituvchilari va talabalari uchun tavsiya qilinadi.

T a q r i z c h i l a r :

A. Abduqodirov,
pedagogika fanlari doktori, professor

E. Turdiqulova,
pedagogika fanlari doktori, professor

ISBN 978-9943-391-03-1

© «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2010.

KIRISH

«Pedagogika nazariyasi va tarixi» qoʻllanmasida oʻqitish nazariyasi boʻyicha mustaqil bajarilishi lozim boʻlgan topshiriqlar berilgan. Bu topshiriqlar talabalarning oʻqitish texnologiyalarini yanada mukammalroq egallashlariga yoʻnaltirilgan, oʻrganilayotgan muammolarga nisbatan qiziqishining ortishiga, oʻquv materiallarining puxta egallashlariga, boʻlgʻusi oʻqituvchilarga kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarning Davlat taʼlim standarti talablarida belgilangan bilim, koʻnikma va malakalarning shakllanganlik darajasini nazorat qilishga yordam beradi.

Taʼlim mazmunini, maqsadlarining oʻziga bogʻliq holda ayrim topshiriqlar talabalardan didaktik qonuniyatlar va tamoyillar tavsifining mohiyatini tushuntirib berishni, boshqalari esa didaktik talablar va qoidalarni oʻqitishni tashkil etish shakllari, oʻqitish metodlari va vositalari, bilish faoliyatining repreduktiv va ijodiy darajasi bilan bogʻliqligini aniqlashni, uchinchi turdagi topshiriqlar — oʻquvchilarning dars, ekskursiya jarayonida kuzatishni tashkil etish, muammoli masalalarni yechish, algoritmlar tuzish, izlanish natijalarini ketma-ketlikda aniqlashni, berilgan savolning toʻgʻri javobini tanlashni talab qiladi.

Oʻqitish unumdorligi, asosan, teskari aloqani jadal taʼminlashga bogʻliq, shuning uchun har bir topshiriqning bajarilish natijalarini, bilim, koʻnikma va malakalarini oʻzini-oʻzi tekshirish uchun berilgan materiallar yordamida oʻzlashtirish darajasining oʻqituvchi tomonidan nazorat qilishi va talabalar tomonidan oʻzini-oʻzi tekshirishni amalga oshirish uchun sharoitlar yaratilgan.

TRENING

Pedagogika fani va uning vazifalari

Pedagogika nima? Quyidagilardan aniq trening javobga asoslanib, to'g'ri javobni toping.

1. Pedagogika bola rivojlanishi qonuniyligini o'rganadi va uning tarbiya yo'llarini aniqlaydi.

2. Pedagogika – bu o'qish-o'qitish, tarbiya qilish, o'rgatish to'g'risidagi fan.

3. Pedagogika – bu tarbiyachining tarbiyalanuvchiga, uning dunyoqarashini shakllantirish maqsadida ta'sir ko'rsatish san'ati.

4. Pedagogika o'sib kelayotgan avlodni o'qitish, o'rgatish savollarini o'rganish bilan shug'ullanadi.

5. Pedagogika insonni tarbiyalash to'g'risidagi fan.

Sizningcha tarbiyalash to'g'risidagi qanday termin fanlar harakat sferasini to'g'ri belgilaydi?

1. Pedagogika grekcha «paydos» – bola va «ache» – yetaklamoq.

2. Androgogika grekcha «andros» – kishi va «age» – yetaklamoq.

3. Andropologika grekcha «antropos» – inson va «logos» – fan.

4. Antrologiya grekcha «paydo» – bola va «logos» – fan.

Pedagogika fani oldida qanday vazifalar turadi?

1. O'sib kelayotgan avlodni o'qitish, tarbiyalash.

2. Tarbiya qonunlarini bilish, pedagogik-amaliyotchilarning o'quv tarbiyaviy jarayon nazariyasini bilish.

3. Tarbiyani insonlarning ruhiy rivojlanish omili sifatida o'rganish.

4. Hozirgi zamonda insonni o'qitish va o'rgatish muammolarini o'rganish.

5. Inson tabiatini tatbiq qilish.

Pedagogikaning fan sifatida rivojlanishini nima belgilaydi?

1. Fan va texnika protsessi.

2. Ota-onalarga bolalar g'amxo'rliqi.

3. Insoniyatni saqlanishidagi biologik qonun.

4. Insonni hayotga va mehnatga tayyorlashning obyektiv zaruriyati.

5. Jamiyat hayotida tarbiyaning ahamiyatini oshirish.

Nima uchun pedagogikada tarbiya ta'riflari ishlatiladi? To'g'ri javobni toping.

1. Tarbiya nazariy jihatdan tarbiyani maishiy hayotdagi analogik terminni qo'llash, ajratish imkonini beradi.

2. Umumiy ta'rif pedagogikaga rivojlangan nazariy fan darajasini beradi.

3. Hayotda ishlatiladigan tarbiya tushunchasi ilmiy nazariyani yaratishda xizmat qila olmaydi.

4. Tarbiya – shunchalik keng va umumiy tushunchaki bunda shaxs tarbiyasi haqida gap boradi.

5. To'g'ri javob yo'q.

O'qitish nima?

To'g'ri javobni toping. Keltirilgan javoblardan xatolikni isbotlab bering.

1. O'qitish – bu o'qituvchining o'quvchilarni hayotga tayyorlash maqsadida bilim berishi.

2. O'qitish – o'quvchilarni bilim, mahorat va malakalarni egallash maqsadida mustaqil o'qishni tashkil qilishni rejalashtiradi.

3. O'qitish – o'quvchilarga bilim, mahorat va malakalarni berishga, ularni hayotga tayyorlashga qaratilgan o'qituvchi faoliyati.

4. O'qitish – o'qituvchi bilan o'quvchilarning ikki tomonlama bilim, mahorat va malakalarini puxta egallashga, aqliy qobiliyat va bilim orttirish usullarini egallash, ilmiy dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan faoliyati.

5. O'qitish – bu o'qituvchining bilim, malaka va mahoratini oshirishga, o'zlashtirishdan kelib chiqadigan munosabati.

Qaysi fanlar pedagogika yo'nalishiga kiradi?

1. Didaktika, psixologiya, tarix, falsafa, maktabshunoslik, tarbiya nazariyasi, maktab gigiyenasi, solishtirma pedagogika.

2. Umumiy pedagogika, yoshlar pedagogikasi, ijtimoiy pedagogika, pedagogika tarixi.

3. Maktabgacha muassasalar pedagogikasi, maktab pedagogikasi, professional texnik ma'lumot pedagogikasi.

4. Umumiy pedagogika, etika, estetika, o'smirlar fiziologiyasi, maktabgacha pedagogika, maktabshunoslik, maktab tarixi.

Pedagogning izlanish metodlari...

Qanday nazorat ilmiy izlanish trening metodlariga kiradi?

1. Navbatchi o'qituvchi oshxonada tartib-intizomni nazorat qiladi.

2. Pedagog o'qituvchilarni maxsus kurs mavzularini komputer programmalari yordamida o'zgarishini nazorat qiladi.

3. Sinf rahbari o'quvchilarning kiyimlari tozaligini nazorat qiladi.
4. Biologiya o'qituvchisi o'quvchilar bilan ekskursiyada chumolilar xatti-harakatini kuzatadi.
5. Yosh o'qituvchi darslik materiallarini bayon etishda tajribali hamkasbi harakatlarini kuzatadi.

Keltirilgan muqobil orasida ba'zi talablar pedagogik talablarga mos kelmaydi, qaysilar?

1. Nazorat obyektlarining ajralishi.
2. Nazorat masalalarining o'qilishi.
3. Nazoratdan kutilayotgan natijalarni bashorat qilish.
4. Nazorat xulosalarni miqdoriy o'lchov imkoniyati.
5. Olingan ma'lumotlarni qayta ishlash.
6. Nazorat natijalarini qayd qilish.
7. Nazorat rejaliligi va sistemaliligi.
8. Kuzatilgan vositalarni ro'yxatga olish tezligi.

Quyidagi keltirilgan suhbatlardan qaysi birini ilmiy pedagogik izlanish metodi deb aytish mumkin?

1. Tarbiya to'g'risida sinf rahbarining ota-onalar bilan suhbat.
2. O'qituvchining darsga kech qolgan o'quvchi bilan suhbat.
3. O'quvchilar bilan jamoat joylarida o'zini tutish qoidalari to'g'risidagi suhbat.
4. O'quvchilar bilan texnika xavfsizligi qoidalari qanday tushunilishi to'g'risidagi o'qituvchi suhbat.
5. O'quvchilarning o'rganayotgan materiallariga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishni samarali usullari borasida o'qituvchi bilan suhbat.
6. Maktab direktorining qiz bolani xafa qilgan bola bilan suhbat.
7. Sinf rahbarining o'quvchilar qoida va majburiyatlari haqida suhbat.

Quyidagi ro'yxatdan ilmiy pedagogik eksperiment bo'la oladigan tajribalarni tanlang. Tushuntiring, nima uchun?

1. Maktab o'simliklarni chatishtirish tajribasini o'rgatadigan amaliyot maydoni.
2. Fasl urug'ini undirish tajribasi.
3. Muqobil asosda maktab direktorini saylash.
4. O'qitishda individual yo'lni amalga oshirish tajribasi.
6. Atrofni o'rganish jarayonida asoslarni ajratib olish, malakani qayta ishlash tajribasi.

O'qituvchilar o'quvchilar uchun tuzadigan anketasini tahlil qiling. Unda qanday ortiqcha savollar bor? O'z variantlaringizni taklif qiling.

1. Sen qaysi maktabda o'qiysan?
2. Sen oxirgi marta qanday kinofilm tomosha qilding?
3. Seni qiliqlaringni nima harakatlantiradi?
4. Sen tishlaringni qancha vaqtda yuvasan?
5. O'qituvchilik kasbi senga yoqadimi?
6. Senga tarix yoki tabiatshunoslik yoqadimi?
7. Sen bir oyda qancha kitob o'qiysan?
8. Fizikadan uy vazifalarini yechishga qancha vaqt ketadi?
9. Seningcha soat nechada birinchi dars boshlanishi kerak?
10. Maktabdan so'ng nima bilan shug'ullanasan?

Qanday maktab besh balli maktab hisoblanadi?

1. Nominal.
2. Interval.
3. Rangga xos (martaba darajaga).
4. Maktab munosabatlari.

«Urg'usiz unilarning to'g'ri yozilishi» mavzusini o'rganishda komputer samaradorligini tekshirish uchun qanday ilmiy izlanish metodlarini qabul qilish kerak?

1. Ko'rgazmalilik metodi.
2. Suhbat metodi.
3. Amaliyot metodi.
4. Faktor analizi.
5. Tarixiy metodi.
6. Kuzatish metodi.
7. Qo'lyozma metodi.
8. Maktab hujjatlarini o'rganish.
9. O'quvchilar ijodi natijalarini o'rganish.
10. Operatsion izlanish.
11. Ilk modellarni o'rganish.
12. Modellashtirish.
13. Tajriba analizi.
14. Tabiiy eksperiment.

Rivojlanishning umumiy qonuniyatlari

1. Bolalarga, ota-onalarga turli xildagi treninglat o'tkazish?
  1. Fikrlash usuli, intellektual faoliyat xususiyatlari.
  2. Fe'l-atvori. Xarakteri.

3. Nerv sistema tipik temperament.
4. Insonning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladigan asosiy qobiliyati.
5. Turli xil faoliyatga qobiliyatligi.
6. Ko'z rangi, teri rangi, qon guruhi.
7. Ijtimoiy tajriba.
8. Axloq, odob sifatлари.
9. So'zlashish xususiyati, xotira, e'tibor.
10. Erk, talabchanlik, sobitqadamlik.
11. Qattiqqo'llik, ochko'zlik. Tajavvuzkorlik.
12. Qonunbuzarlikka ishtiyoq.

Ota-onasi (ichkilikka berilgan) bolani taqdiri ham shunday bo'ladimi?

1. Shak-shubhasiz. Agar insonda yomon xulqlar bo'lsa, vaqt o'tishi bilan ular rivojlanadi.
2. Shaxsning irodali sifatlarida irsiy xulqlar rivojlanishi tarbiyalanishi, o'zini-o'zi tarbiyalashga bog'liq.
3. Bu noqulay ijtimoiy muhitda bunday xulqli bola taqdiri albatta ota-onasining taqdiriga o'xshab qoladi.
4. Bu hali hech narsani anglatmaydi.

O'quvchilarning qiziqish va iste'dodli qobiliyatlarini rivojlantirish nimalarga bog'liq?

1. Tashkilot va yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonlarini amalga oshirish.
2. Tabiat bergan qobiliyat.
3. Egallagan bilim va mahorat hajmi.
4. Tengdoshlari bilan munosabatlari.
5. O'qigan kitoblar soni.
6. Rivojlanishning yoshga bog'liq va individual xususiyatlari.

Trening

Akseleratsiya nima? Aniq javobni toping.

1. Shaxsning aktiv faoliyat jarayoni.
2. Shaxs intellektual kuchining tezlashgan shakllanishi.
3. Insonning individual rivojlanishini tezlashtirish.
4. Qo'yilgan masalalarni yechishda shaxs talabchanligining paydo bo'lishi.
5. Bolalik va o'smirlik yoshida shaxsning jismoniy va ruhiy rivojlanish jarayonini tezlashtirish.

Birinchi sinfga kelayotgan bolalar o'qish-yozishni yaxshi bilishadi. Ak-

sincha ikkinchi sinfga kelayotgan bolalar orasida ham yomon o'qiydigan bolalar bor.

1. Kuchli birinchi sinf o'quvchilari ko'p vaqtlarini kuchsiz o'rtoqlariga sarflashadi va o'zlari yangi bilimlarni egallamaydilar.

2. Yozish-chizishni yaxshi biladigan bolalar aqliy rivojlanishda «Gapga kiradigan» bo'ladi. Birinchi sinfda ularni mehnatsevarlikka o'rgatmaydi va bu 2-sinfda ulardan qunt talab qilinadigan vaqtda o'tiladi.

3. Ko'rsatilgan masalalarda bu hodisa umumlashtiriladi. Turli sabablarga ko'ra o'quvchilarning o'qishi susayadi, lekin bu o'quvchi mutlaqo maktabga kelganga qadar o'qishni, yozishni o'rganganligiga bog'liq emas.

4. Bu jismoniy rivojlanish xususiyatlarini anglatadi.

Nima uchun 5–6-sinflarda o'quvchilarning o'zlashtirishi va intizomliliigi pasayadi?

1. O'qish bolalarning joniga tekkan.

2. Sinf rahbarlari boshlang'ich sinf o'quvchilariga qaraganda 5–6-sinf o'quvchilari tarbiyasiga kam e'tibor ajratadi.

3. O'qish jarayonlarining o'zgarishiga, yangi talablarga o'quvchi tayyorlanmagan.

4. Boshlang'ich maktab 1-sinf uchun zarur bo'lgan yetarli ta'limni bermaydi.

5. Hamma gap o'quvchilarning bu ishdagi rivojlanish xususiyatlarida.

Tarbiya metodi. Tarbiyalash maqsadi

Tarbiyaga qanday omillar ta'sir qiladi?

1. Ota-ona talabchanligi.

2. Jamiyat talabi.

3. Ilg'or fikrlovchi insonlarning tasavvuri va maqsadi.

4. Ishlab chiqarish talabi.

5. Inson tarbiyasi ideali.

6. Jamiyat rivojining iqtisodiy darajasi.

7. Ishlab chiqarish usuli.

8. O'quvchi va tarbiyachilar imkoniyati.

9. Tarbiyalanuvchining fiziologik va psixologik imkoniyatlari.

10. Jamiyatning rivojlantirish darajasi.

11. Davlat siyosati va ideologiya.

12. Pedagogik fanni amaliyotda rivojlanish darajasi.

13. Ta'lim-tarbiya berish muassasalarining imkoniyatlari.

**Zamonaviy maktablarda tarbiyadan qanday maqsadlar ko'zlanadi?
Noto'g'ri javobni ko'rsating.**

1. Shaxsning aqliy, axloqiy, emotsional va jismoniy rivojlanishiga yordam berish.
2. Insonning ijodiy imkoniyatlarini yashirish.
3. Ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirish.
4. Bola shaxsini kamol toptirish uchun uning yoshiga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda turli sharoitlar bilan ta'minlash.

Qanday vaziyatlarda ifodalangan, joylashtiring.

A) Zamonaviy maktabda tarbiyaning umumiy maqsadi.

B) Tarbiyaning tashkiliy maqsadi.

D) Tarbiyaning aniq vazifalari.

1. Tarbiya insonparvarligi.
2. Tarbiya ijtimoiyligi.
3. Mehnat tarbiyasi va politexnik ta'lim.
4. Estetik tarbiya.
5. Shaxsning har tomonlama va gormonik rivojlanishi.
6. Aqliy tarbiya.
7. G'oyaviy-siyosiy tarbiya.
8. Jismoniy tarbiya.
9. Demokratlashtirish tarbiyasi.
10. Axloqiy tarbiya.
11. Atrof-muhit tarbiyasi.
12. Fuqaro tarbiyasi.
13. Professional ma'lumot.
14. Kasb tanlashga tayyorgarlik.

TRENING

Pedagogik jarayon.

Pedagogik jarayonning yaxshiligi nimalarni o'z ichiga oladi? To'g'ri javobni toping.

1. Uni tashkil qiladigan barcha jarayonlar asosiy, umumiy va bitta maqsadda shaxsni gormonik ravishda har tomonlama rivojlanishini shakllantiradi.
2. Umumiy pedagogik jarayonni tashkil qiladigan jarayonlar o'zaro umumiylikka ega.
3. Umumiy pedagogik jarayonni tashkil qiladigan jarayonlar ham xuddi o'sha sharoitda bir xil kechadi.

4. Pedagogik jarayon tashkiliy qismlarga bo'linmaydi.
5. Pedagogik jarayonni tashkil qiladigan jarayonlarda farq yo'q: ularning barchasi bitta maqsadga turli yo'llar bilan boradi.
6. Pedagogik jarayonni tashkil qiladigan barcha jarayonlar umumiy metodologik asosga ega.

Pedagogika bahsi va uning ilmiy tadqiqot metodlari

1. «Pedagogika», «Pedagogikaning predmeti», «Tarbiya» kabi tushunchalarga ta'rif bering.
2. Xalq maqollari va ertaklarining pedagogik ahamiyati nimada deb o'ylaysiz?
3. Pedagogik hodisalarni tatbiq etishda qanday tadqiqot metodlarini bilish, ulardan foydalana olish kerak?
4. Nima uchun o'qituvchi ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalana olishi kerak?
5. Qanday jurnal va gazetalarni olasiz? Ularni diqqat bilan o'qing. Tarbiyaga oid maqolalarni tahlil etishga harakat qiling.

Har tomonlama rivojlangan inson tarbiyasining maqsad va vazifalari

1. Tarbiyaning asosiy vazifalari nimadan iborat?
2. Kamil inson deganda siz qanday fazilatlarga ega bo'lgan insonni tushunasiz?
3. Sharqona tarbiyaning manbaalarini sanab bering.
4. Sharq rivoyatlarida uchraydigan yaxshi tarbiya ko'rgan insonlarning xislatlarini aytib bering.
5. Hozirgi kunda ta'lim-tarbiyaning ahamiyati nimalarda ko'rinadi?

Bola shaxsining rivojlanishi, tarbiyasi va kamoloti

1. Shaxs kamolotiga qanday omillar ta'sir etadi?
2. Insoniy fazilatlarni aytib bering.
3. Ijtimoiy muhit va uning inson kamolotiga ta'siri haqida gapirib bering.
4. Tarbiyaning inson kamolotidagi o'rni nimalardan iborat?
5. Shaxs kamolotida oila tarbiyasining ahamiyati qanday?

O'qituvchi va uning jamiyatdagi tutgan o'rni

1. O'qituvchi shaxsiga qo'yilgan talablarning ortib borishi nima bilan bog'liq?
2. Kasbiy layoqatlilik deganda siz nimani tushunasiz?
3. O'qituvchining asosiy sifatlarini sanab bering.

O'zbekistonda Xalq ta'limi tizimi

1. Xalq ta'limi tizimi deganda nimalarni tushunasiz?
2. Xalq ta'limi tizimiga kiradigan muassasalarni sanab bering va ta'riflang.

3. Xalq ta'limi tizimida boshlang'ich ta'limning tutgan o'rni haqida gapirib bering.

4. Qaysi o'quv muassasalari o'qituvchi kadrlarni tayyorlaydi?

5. Maktabdan tashqari ta'lim muassasalarining vazifasini gapirib bering.

O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi

1. Uzluksiz ta'lim tizimini siz qanday tushunasiz? Izohlab bering.

2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risi»dagi qonuni qanday yangilanishlarga olib keladi? Ta'limning qonuniyatlarini ochib bering.

3. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini siz qanday tushunasiz? Izohlab bering.

Pedagogik yangiliklar kiritish mazmuni va yo'nalishlari

1. Pedagogik tizim haqida gapirib bering.

2. Pedagogika amaliyotidan o'quvchilarni o'qitishning yangi metodlari haqida so'zlab bering.

Didaktika

Didaktikaning predmeti va uning vazifalari

1. Didaktikani siz qanday tushunasiz?

2. Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Yan Amos Kamenskiy kabl mutafakkirlar didaktika haqida qanday fikrlar bildirganlar? Gapirib bering.

3. Didaktika kategoriyalari to'g'risida o'z fikringizni bildiring.

4. Hozirgi zamon shaxsini shakllantirishni siz qanday tushunasiz?

5. Ta'lim berish va o'qitish hamda o'qitish integratsiyasi tushunchalari haqida gapirib bering.

6. Laboratoriya mashg'ulotida ta'lim-tarbiya o'qitish integratsiyasini tuzing.

O'qitish jarayoni. O'qitish jarayonining mohiyati

1. Didaktika nimani o'rgatadi va u ayrim predmetlarni o'qitish amaliyoti bilan qanday bog'langan?

2. Hozirgi o'qitish jarayoniga qo'yiladigan talablar qanday? Aytib bering.

3. O'qitish jarayoniga noan'anaviy yondashishni qaysi o'quvchilarda kuzatdingiz?

Maktabdagi o'qitishning ta'limiy, tarbiyaviy va kamol toptirish vazifalari

1. Maktabdagi o'qitishning ta'limiy, tarbiyaviy va kamol toptirish vazifasini siz qanday tushunasiz? Izohlab bering.

2. Ta'limiy jarayonning xarakterlantiruvchi kuchi nima?
3. Bilim, ko'nikma va malakalar deganda nimalar tushuniladi?
4. Didaktik tadqiqot metodlarini ochib bering.

Ta'lim mazmuni va texnologiyasi

1. Ta'lim mazmuni texnologiyasini tushuntirib bering.
2. Ta'lim texnologiyasining psixologik, pedagogik qoidalarini ochib bering.
3. O'quv-tarbiyaviy jarayonida rivojlantirish usulining texnologiyasi nimalardan iborat?
4. O'quv usuli va yillari qanday, ularning mazmuni nimadan iborat?
5. O'quv usullarini aniq tasniflashga misollar keltiring. Uning o'ziga xos xususiyatlarini aytib bering.

Dars ta'limida rivojlantirish texnologiyasi

1. Dars ta'limida rivojlantirish texnologiyasi nimalardan iborat?
2. O'quvchilarning bilimini baholash texnologiyasi deganda nimani tushunasiz?
3. O'quvchi bilimini tekshirish va baholash texnologiyasi prinsiplarini ayting.
4. O'zini-o'zi baholash haqida ma'lumot bering.

Ta'lim qonuniyatlari va qoidalari

1. Prinsip deganda nimani tushunasiz? Sizda o'z xatti-harakatlaringizning, kishilarga munosabatingizning ma'lum prinsiplari bormi? Muayyan vaziyatda ko'rsatgan prinsipiallingizga misollar keltiring.
2. Ta'limning asosiy prinsiplari o'zaro bog'liqligini ko'rsating.
3. Ayrim prinsiplar (tanlab) tadqiq qilingan ishlar bilan tanishib va ularni qisqa bayon eting.
4. «Boshlang'ich ta'lim» jurnalida tavsiya etilgan ayrim darslarni o'rganing. Ulardagi o'qituvchi foydalangan ta'limning prinsiplarini ajrating.

O'zbekiston maktablaridagi ta'limning mazmuni

1. «Umumiy ta'lim» tushunchasiga nimalar kiradi?
2. Ta'lim mazmunini qayta ko'rib chiqish zarurligining sababi nimalardan iborat?
3. Maktabning o'quv rejasi nima?
4. O'quv dasturi nima va uning xalq ta'limini qayta qurish davridagi xususiyati nimalardan iborat? Boshlang'ich ta'limning istalgan predmetiga doir o'quv dasturini tahlil qiling.
5. Darsliklarga asosan qanday pedagogik talablar qo'yiladi? Boshlang'ich ta'lim darsliklaridan birini tahlil qiling.

6. Ta'lim mazmunini yanada takomillashtirish sohasidagi tadqiqot ishining ayrim yo'nalishlarini aytib bering.

O'quv jarayonini tashkil etishning shakllari

1. Ta'lim olish jarayonida qanday komponentlardan foydalaniladi?
2. Darsning tashkiliy shakllarini ochib bering.
3. Dars tizimi, strukturasi, elementlari va tiplarini so'zlab bering.
4. Laboratoriya mashg'ulotlarida dars tizimi, uning tiplari va tur-lariga oid munozara uyushtiring.
5. Maktab o'qituvchisining darsga tayyorlanishini o'rganib, u ha-qida konspekt yozib keling.

Ta'limning o'qitish metodlari.

Programmalashtirilgan ta'lim

1. Siz programmalashtirilgan ta'limning qanday didaktik asoslarini bilasiz?
2. O'qitish dasturini tuzishning chiziqli va tarmoqlangan prinsipla-rining umumiy asoslarini ifodalang.
3. Programmalashtirilgan ta'lim vositalariga nimalar kiradi?
4. Pedagogik praktika vaqtida o'qituvchining programmalashtirilgan ta'limning shakllari, metodlari va vositalaridan foydalanish bo'yicha ish tajribasini o'rganish.

Tarbiya nazariyasi

1. Qur'oni Karim, Hadis kabi sharq allomalari asarlarida komillik-ka erishishning muhim vositasi qanday ifodalangan?
2. Hikmatlarda «Ota-onaning bolaga qoldiradigan katta merosi – bu ularning bergan yaxshi tarbiyasidir» deyiladi, bunga munosabat-in-giz qanday? So'zlab bering.
3. «Qush uyasida ko'rganini qiladi», «Bola boshidan, nihol yoshidan», «Bola – aziz, odobi undan aziz» kabi maqollarda qanday ma'no-mazmun yashiringan?
4. «Komil inson»ni siz qanday tasavvur etasiz? Reja asosida insho yozing.

Milliy tarbiyaning o'ziga xosligi va mezonlari

1. Milliy tarbiya mezonlarini belgilashda qanday omillarga taya-nish lozim deb hisoblaysiz?
2. Vatan, Ona yurt oldidagi burchni siz qanday tushunasiz?
3. Mustaqil Vatanimiz shon-shuhratini ko'tarish uchun nimalar qildingiz, nimalar qilmoqchisiz?
4. Tarbiyaviy ahamiyatga ega xalq udumlari, urf-odatlar haqida gapirib bering.

5. Sizning oilangizda milliy udumlarga munosabat qanday? Qaysi udumlarni yoqtirasiz?

Tarbiya usullari

1. Ota-bobolarimiz bolalar tarbiyasida qanday usul vositalaridan foydalanishgan?

2. Sharqona tarbiyaning o'ziga xosligi, ta'sirchanligi, go'zalligi nimada?

3. O'zbek xalq pedagogikasining bolalarga oid sizga yoqqan, ma'qul bo'lgan usullarini ayting. Tarbiyashunos olim Abdulla Avloniyning «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida milliy tarbiya, uni amalga oshirish yo'llari haqida nimalar deyilgan?

4. Tarbiyada ibrat namuna usulining ahamiyati nimadan iborat? «Qush uyasida ko'rganini qiladi» maqolining mazmunini ayting.

5. Tarbiyada o'rgatish, odatlantirish, ishontirish, uqtirish, maqtash, qoralash usullaridan nima maqsadda foydalaniladi?

Mehnat tarbiyasi

1. «To'g'ri tarbiyaning eng ta'sirli, eng samarali usuli mehnatdir» deydi donolardan biri. Buni siz qanday sharhlaysiz?

2. Insonga qanday fazilatlar ziynati baxt bag'ishlaydi? Alisher Navoiyning qaysi asari, qaysi qahramoni misolida mukammal inson shaxsi tasvirlanadi?

3. «Mehnat mehnatning tagi rohat», «Mehnat qilsang yasharsan, katta-katta osharsan», «Mehnat bizni uch xil illatdan: zerikish, qusur, muhtojlikdan xalos etadi», «Inson mehnat yordamida kamol topadi», «Hayotda hech narsa mashaqqatli mehnatsiz qo'lga kiritilmaydi», «Ish-lamaslik — har doim lanjlikni keltirib chiqaradi, lanjlikdan keyin esa — nogironlik kelib chiqadi» bu maqollarning mazmunini so'zlab bering.

Nafosat tarbiyasi

1. «Insonning hamma narsasi — so'zi ham, kiyimi ham, qalbi ham, fikri ham go'zal bo'lishi kerak» deganda nimalar nazarda tutilgan?

2. «Aqlsiz go'zal — loyga tushgan yaproqqa o'xshaydi». O'xshatishning ma'nosi nimada? Hayotdan misollar keltiring.

3. Tashqi va ichki go'zallikni siz qanday tushunasiz?

4. «Madaniyatlilik», «Tarbiya ko'rganlik», «Odoblilik» tushunchalarini izohlang.

5. «Estetik did», «Estetik qobiliyat», «Estetik madaniyat» tushunchalarini ta'riflab bering.

6. «Kiyinish odobi» mavzusida suhbat olib boring, tarbiyani yozma ravishda ifodalang.

Axloq-odob tarbiyasi

1. Qaysi fazilatlar insonga ko'rk bag'ishlaydi, baxt keltiradi?
2. Qanday yomon odat, xatti-harakat, xulq-atvor qoralanadi va u yomon illat sanaladi?
3. «Yoshlik beboshlik emas», «Odobni beodobdan o'rgan» naqlarini qanday izohlaysiz?
4. «Bu odobdan», «Bu odobdan emas» tushunchalariga ta'rif bering.
5. Ota-ona bolani dunyoga keltirganliklari uchun emas, balki uni odobli-axloqli qilib voyaga yetkazganliklari uchungina olqishga sazovor bo'ladilar.

Ekologik tarbiya

1. «Ona tabiat» deyishimizning boisi nimada?
2. Ekologik tarbiyaning bosh vazifasi nimalardan iborat?
3. O'zbek xalqi qadriyatlari orasida tabiatni saqlash, qadriga yetish, chiroyiga chiroy, ko'rkiga ko'rk qo'shishga bag'ishlangan qanday urf-odat udumlarini bilasiz?
4. Sharq allomalari (Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy)ning tabiat va ekologiya haqidagi fikrlarini aytib bering.
5. «Yaxshidan bog', yomondan dog' qoladi» maqolini sharhlang. «Dunyoda chang, tutun bo'lmaganida odamzot ming yil umr ko'rishini mumkin edi» degan edi Abu Ali ibn Sino.
6. «Tabiatni yengamiz», «Tabiatdan in'om-ehson kutib o'tirmay uni jilovlaymiz» kabi shiorlarning yomon oqibatlarini hayotiy misollar bilan asoslab, reja asosida insho yozing.

Badantarbiya (Jismoniy tarbiya)

1. «Sog' tanda — sog'lom aql», «Harakat — harakatda barakat», «Sog'lomligim — boyligim» naqlarini sharhlang.
2. Badantarbiyadan ko'zlangan maqsad — insonning sog'lom, baquvlat bo'lishi uchun nimalar qilish kerak?
3. «Badantarbiya — aqliy, axloqiy va estetik kamolotning mezonini» deyishadi. Nega? Yetuk, barkamol insonlarning hayotidan misollar keltiring.
4. Xalq pedagogikasida badantarbiyaning qanday usul va vositalaridan foydalaniladi?
5. Badantarbiyaga oid qanday milliy udum, odatlar mavjud? Milliy o'yinlardan namuna sifatida ko'rsating.

TRENING

O'qitish motivatsiyasi

To'g'ri yoki noto'g'riligini ayting.

1. Motivatsiya — o'quvchilarni faol o'qish faoliyatiga, o'qitishning mahsuldor salmog'iga istak uyg'otish (undash).

2. Motiv (sabab) — undaydigan aniq sabab bo'lib, o'quvchida ma'lum harakat uyg'otadi.

3. Barcha motivlar bir kuchga ega.

4. Barcha amaldagi motivlar o'qituvchilar va o'quvchilar tomonidan tan olinadi.

5. Didaktik jarayonda faqat real motivlar amal qilinadi.

6. O'quvchining o'qishga bo'lgan munosabati ba'zi ichki motivlarni aniqlashga yordam beradi.

7. O'quvchining o'qish jarayoniga kirishi doim o'zgarmasdir (doimiydir).

8. Mustaqillik — o'quvchining o'rtoqlari, o'qituvchilari, ota-onasi yordamisiz o'z faoliyatini bajarish qobiliyati.

To'g'ri javobni tanlang. O'quvchining ichki motivatsiya yoki o'zini-o'zi motivatsiya qilish, avtomotivatsiya nimadan boshlanadi?

1. O'ziga-o'zi buyruq berishdan.

2. O'ziga-o'zi baxt berishdan.

3. O'zini-o'zi ruhini ko'tarishdan.

4. O'ziga-o'zi uqtirishdan.

5. O'zini-o'zi analiz qilishdan.

O'qituvchining harakatlari o'qitish motivatsiyasi bo'yicha to'g'ri yoki noto'g'riligini o'quvchilarga quyidagi savollarni berish orqali bilib olish mumkin.

1. Siz o'qituvchingizga bema'lol savollar bilan murojaat qilasizmi, muammolaringizni dildan o'rtoqlashasizmi?

2. O'quvchilaringiz yomon o'qishi, xulqi uchun mas'uliyat va aybning bir qismini o'ziga oladimi?

3. O'qituvchingiz o'zini-o'zi o'stirish bo'yicha aniq harakatlarinigizni qo'llab-quvvatlaydimi, ularni tushunadimi?

4. O'qituvchingiz o'zingizni tushunishga, o'zini-o'zi o'stirish bo'yicha dastur tuzishga yordam beradimi?

5. Pedagog sizning hayotiy rejalarinigiz, o'qish maqsadlarinigizga qiziqadimi?

O'quvchi qiziqish darajasini aniqlash uchun qanday usullar mavjud?

1. O'lchamning to'g'ridan to'g'ri usullari.
2. Og'zaki bevosita ta'riflash usullari.
3. Kuzatishning bevosita amaliy usullari.
4. Komputer analiz usullari.
5. Barcha javoblar to'g'ri.

Darsda maxsus «motivlashgan» xulqni (o'zini tutishni) rejalashtirish kerakmi?

1. Shart emas.
2. Yo'q.
3. Ha.
4. Vaziyatga qarab.
5. To'g'ri javob yo'q.

O'qishni rag'batlantirish nima?

1. Yaxshi o'qishni talab qilish.
2. O'quvchilarni muvaffaqiyatli o'qishga undash.
3. Dangasalikni yengish.
4. O'qishga xalaqit beruvchi yomon odatlar bilan kurashish.
5. Barcha javoblar to'g'ri.

O'qish (o'qitish) motivatsiyasi.

Nazorat testi

1. O'qish motivatsiyasi nimani anglatadi?
2. O'qish va o'qitishning motivlari nima?
3. O'qish motivlari qanday klassifikatsiya qilinadi?
4. Zamonaviy maktabda motivlarning qanday guruhi eng amaliy hisoblanadi?
5. O'qitishning faolligi nima?
6. O'quvchilarning o'qish faoliyatining faollashuvi qanday amalga oshadi?
7. O'qitishda qiziqish ta'sirining qonuniyatlarini shakllantiring.
8. O'quvchilarning bilim orttirishga oid qiziqishlarining shakllanishi yo'llari, usullari, vositalarini sanab o'ting.
9. Qiziqish va ehtiyoj aloqalarini ta'riflang.
10. Ehtiyojlar va ularning o'qituvchi ishida ishlatilishini ochib bering.
11. O'quvchilarning o'qitilish motivlari qaysi algoritm bo'yicha amalga oshiriladi?
12. O'quvchilarning motivatsiyasi qanday metod va metodikalar yordamida aniqlanadi?
13. Chet el, xususan Amerika maktabida motivlarni o'rganish va shakllanishining qanday metodlari ishlatiladi?

14. O'quvchilar motivatsiyasi bo'yicha qanday maslahatlar berishingiz mumkin?

15. Bilim olishdagi mehnatga bo'lgan ijobiy munosabatni qanday qo'llab-quvvatlash kerak?

16. O'qishni rag'batlantirish nimani anglatadi?

17. Gumanistik (insonparvar) pedagogika qanday o'qishni rag'batlantiruvchi omillardan foydalanishni tavsiya qiladi?

18. O'qitishning qanday rag'batlantiruvchi omillari maktabda qo'llaniladi?

19. O'quvchilarni rag'batlantirish qoidalarining eng ahamiyatlisining mohiyatini ochib bering.

20. O'quvchilarning o'qishini rag'batlantirish uchun pedagog nimani bilishi va qilishi kerak?

TRENING

Yangi pedagogik texnologiyalar

Yangi pedagogik texnologiya nima?

1. Bu pedagogik sistemani o'zgartirishga qaratilgan barcha o'zgarishlar.

2. Bu o'quv tarbiyaviy jarayonga samaradorlikni oshirish maqsadida yangiliklar kiritish.

3. Bu pedagogika sohasining ba'zi elementlarini yangi, kattaroq effekt (ta'sir) beruvchi elementlar bilan almashtirishdir.

4. Bu yangiliklar bo'lib, ular pedagogika sohasining ichki resurslarini ishga solib natijalarning ko'tarilishiga olib keladi.

5. Barcha javoblar to'g'ri.

Pedagogika sohasining qaysi tavsifini asosiya kiritasiz?

1. Komponentlar mavjudligi.

2. Elementlararo aloqalar.

3. Boshqarish.

4. Barqarorlik.

5. Axborot uchun belgilanganlik.

Pedagogik innovatsiya (yangi pedagogik texnologiyalar) quyidagi qaysi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi?

1. O'quv-tarbiyaviy jarayonni optimallashtirish.

2. Insonparvar pedagogikani.

3. Tashkillashtirish va boshqarish.

4. Yangi pedagogik texnologiya.

5. Barcha javoblar to'g'ri.

Insonparvar pedagogika tabiatga muvofiqlik prinsipiga tayanadimi?

1. Ha.
2. Yo'q.
3. Qisman.
4. Konsepsiyani talab qiladi.
5. Umumiy tarzda.

Gumanistik (insonparvar) pedagogika.

1. Tarbiyalanuvchini o'zgartirishga harakat qiladi.
2. Pedagogik bilimlarning muhimligidan kelib chiqadi.
3. Hozirgi kunda mavjud aniq, maqsadli maktab dasturlarini o'zgartirishga harakat qilmaydi.
4. Tarbiyalanuvchi qanday bo'lsa shunday qabul qiladi.
5. O'qituvchidan ichki qurilmalarning o'zgartirilishini talab qilmaydi.

Innovatsion deb qanday o'quv yurtlariga aytiladi?

1. Yangiliklar yoki ularning elementlari singdirilayotgan.
2. Har tomonlama asoslanayotgan yangiliklar.
3. Yangiliklar o'quv va pedagogik mehnatning sharoitini albatta yaxshilaydi.
4. Pedagogika sohasining mukammallashuvi asosan ichki rezervlar hisobiga amalga oshadi.
5. Barcha javoblar to'g'ri.

Innovatsion o'quv yurtlarida yuqori mahsuldorlikka nima hisobiga erishiladi?

1. O'qituvchi va o'quvchilar seleksiyasi.
2. O'qituvchi va o'quvchilarning yuklamalarini oshirish bilan.
3. O'qish davomiyligini oshirish.
4. Takomillashgan texnologiyalar kiritish bilan.

To'g'ri yoki noto'g'riligini ayting.

1. Optimallashtirish — bu maksimal (yuqori) natija olish uchun harakat.
2. Optimallashtirish — bu eng kam vaqt sarflab maksimal natijaga erishish.
3. Optimallashtirish — bu talab etilayotgan natijalarga o'quvchi va o'qituvchi saqlamalarini oshirish hisobiga erishish.
4. Optimallashtirish mezoni yutuq orientiridir.
5. Optimallashtirish mezoni o'quv-tarbiyaviy jarayoni rivojlanishining barcha variantlarini hisobga oladi.
6. Innovatsiya (yangiliklar) ta'lim-tarbiyaning ideal natijalariga erishishi uchun yo'naltirilgan bo'lishi kerak.
7. Ta'lim-tarbiya jarayonini optimallashtirish innovatsiya hisoblanmaydi.

8. Optimallashtirish pedagogik talablarni pasaytirishga qaratilgan.
9. Optimallashtirish pedagogik yoʻnalishi faqat baʼzi bir aspektlariga qaratilgan (tegishlidir).
10. Pedagogik yoʻnalishni optimallashtirish iqtisodiy mablagʻ talab qiladi.

Optimallashtirish innovatsion jarayonini yoʻlga qoʻyish uchun nima talab qiladi?

1. Katta mablagʻlarni.
2. Pedagogik yoʻnalishni toʻliq, qayta qurish.
3. Istak, tashabbus, tushunish.
4. Oʻqituvchi va ota-onalarning roziligi.
5. Maʼmuriy bosim.

Oʻqitish qonuniyatlari.

Nazorat testi

1. «Qonuniyat» va «qonun» degan tushunchalar nimani ifodalaydi?
2. Qonuniyatli aloqani tenglashtirish nimani anglatadi?
3. Qonuniyatlarni ifodalash ularning obyektivligiga taʼsir qiladimi?
4. Antik pedagogikada qanday qonuniyatlar aniqlangan?
5. Qanday qonuniyatlarni aniqlashgan?
6. Qonuniyatlarni taʼriflang.
7. Qonuniyatlar tasnifiga tavsiya qilingan modelni taʼriflang.
8. Didaktik qonuniyatlarning qanday asosiy guruhlari belgilangan?
9. Umumiy qonuniyatlarga misollar keltiring.
10. Asosiy qonuniyatlarga misollar keltiring.

TRENING

Zamonaviy maktab oʻqituvchisi

Pedagogning qaysi vazifasi (funksiyasi) asosiy hisoblanadi?

1. Baholovchi.
2. Tashkillashtiruvchi.
3. Rejalashtiruvchi.
4. Bir maqsadga qaratilgan.
5. Boshqaruvchi.

Toʻgʻrimi yoki notoʻgʻri?

1. Muloqot ham pedagogning funksiyasi, u doim oʻquvchilar bilan muloqotda boʻladi.
2. Muloqot – funksiya emas. Muloqot – oʻqituvchi bilan oʻquvchining oʻzaro munosabatining tabiiy jarayonidir.

3. Muloqot – tabiiy insoniy ehtiyoj. U yordamchi vazifalar bo‘lishi mumkin emas.

4. Muloqot eng muhim pedagogik mahoratlar qatoriga kiradi, shuning uchun funktsiya hisoblanadi.

5. Muloqotga erisha turib, unga yo‘nalganlik funksiyasini ham qo‘shib bering.

To‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini ko‘rsating.

1. O‘quvchiga shunday murojaat qilish kerak: «Yigitcha, men sendan xursandman!»

2. O‘quvchiga quyidagicha murojaat qilish kerak: «Men aytganimni bajarishing shart!»

3. Pedagog bilan o‘quvchining muloqoti muvaffaqiyati pedagogning qobiliyatiga bog‘liq emas.

4. O‘quvchini yoqtirmagan ishini to‘la unum bilan bajarishini majburlab qildirishi mumkin emas.

5. Intizom buzilganda o‘quvchini chalg‘itish maqsadga muvofiq bo‘lib, uning e‘tiborini yangi vazifaga qaratish lozim.

6. O‘qituvchining jahli chiqqanligi uning kasal bo‘lishi bilan baribir.

7. Tabassum bilan o‘quvchilarning sho‘xligiga bo‘lgan xotirjam munosabatni ifodalash mumkin emas.

8. O‘quvchining sizga aytilgan g‘azalini eshitib jahl qilish kerak emas.

9. Yuqori sinf o‘quvchilari pedagogni birinchi taassurot bo‘yicha ta‘riflashadi.

10. Topqir, dono bo‘lmagan o‘qituvchilar o‘z ishlarida hazil-mu‘toyibadan foydalana olmaydilar.

O‘quvchilarning o‘qituvchisiga bo‘lgan munosabatini bilish uchun ularga quyidagi savollarni berish mumkin:

1. Siz o‘z savollaringiz bilan o‘qituvchingizga bemaol murojaat qilasizmi?

2. O‘qituvchi o‘quvchilarni yomon ko‘rishi xulqidagi aybning bir qismini o‘ziga oladimi?

3. Pedagoglar olmoshlardan juda ko‘p foydalanishmaydimi?

4. O‘qituvchi o‘quvchining yomon xulqi haqida shikoyat bilan ma‘muriyatga murojaat qiladi.

5. Hamma savollar to‘g‘ri.

O‘qituvchilarni hammadan ko‘ra obyektiv baholashadi.

1. Kuchli o‘quvchilar.

2. Bo‘sh o‘quvchilar.

3. O'rtacha o'quvchilar.
4. Hamkasabalar, ma'muriyat.
5. Ota-onalar.

Ideal pedagog — bu...

1. Jarayonni namunali darajada olib boruvchi o'qituvchi.
2. O'qituvchi tayyorlashning maqsadini yaxshiroq tushunishga imkon yaratuvchi mavhum (abstrakt) obraz.
3. Ilmiy g'oyalar tushunchalariga amal qiluvchi o'qituvchi.
4. Sinfdagi namunali tartibga intiladigan o'qituvchi.
5. Barcha javoblar to'g'ri.

Nima uchun attestatsiya modellarida o'qituvchining psixologik-pedagogik tayyorgarligi kabi mezon hisobga olinmaydi?

1. Bu imtihonlarda tekshiriladi.
2. Chunki pedagogikaning, psixologiyaning nazariy bilimlari hali yuqori darajalarini ta'minlash degani emas.
3. Chunki uni aniqlab bo'lmaydi.
4. Chunki u ahamiyatga ega emas.

TRENING

O'qitishning prinsip va qoidalar

O'qitish prinsiplari deganda nimani tushunasiz? Keltirilgan javoblar-ning bittasigina to'g'ri. Uni aniqlang va qolgan javoblarning xatoligini isbotlang.

1. O'qitish prinsiplari bu o'quvchilarning bilishiga oid faoliyatini tashkillashtirish yo'llarini belgilash uchun asos qilib olingan qonuniylikdir.

2. Didaktik prinsiplar deb, o'qitishning mazmunini tashkil qilish va ta'lim berishning maqsadga muvofiq belgilab beruvchi boshlang'ich (asos qilib olingan) qoidalariga aytiladi.

3. O'qitish prinsiplari o'qituvchining o'qituvchilik ishi umumiy qonuniyligi va metodlarini ijtimoiy-iqtisodiy formatsiya ehtiyojlariga muvofiq ifodalaydi.

Didaktik qoidaning didaktik prinsipdan farqi nimada? To'g'ri javobni toping.

1. Qoidalar prinsipni asoslashtiradi. Prinsip umumiy qonuniylik xarakterga ega. Qoida o'qitish prinsipidan kelib chiqqan holda ma'lum pedagogik vaziyatda foydalaniladigan harakatlarni aks ettiradi. Qoida o'qituvchiga didaktik prinsipni amaliyotda qanday amalga oshirishni ko'rsatadi.

2. Qoida umumiy qonuniylikning ifodalanishidir. Didaktik prinsip qoidaga bo'ysunadi va qoidadan kelib chiqadi.

3. Qoida prinsipdan farqli ravishda subyektiv xarakterga ega. O'qituvchi har bir alohida hollarda o'z subyektiv mulohazalaridan kelib chiqqan holda qoidani antik ifoda qiladi.

Quyida keltirilgan o'qitish prinsiplari ro'yxatidan hamma e'tirof etganlarini ajratib ko'rsating.

1. Onglililik.
2. Ruhini ko'tarish (hayratlantirish).
3. Faollik.
4. Optimallik.
5. Ko'rgazmalilik.
6. Sistemalilik.
7. Emotsionallik.
8. Izchillik.
9. Mustahkamlik.
10. Ommaboplik (soddalik).
11. Ilmiylik.
12. Texnikaning amaliyot bilan bog'liqligi.
13. Rejalilik (muntazamlik).
14. Yoshga oid xususiyatlarni hisobga olish.
15. Mavridlilik.
16. Ta'sirchanlik (amaliylik).
17. O'qituvchining rahbarlik roli.
18. O'zini-o'zi nazorat qilish.

Oson (yengil)dan qiyinga; ma'lumdan noma'lumga; soddadan murakkabga degan qoidalarni qaysi o'qitish prinsipiga kiritasiz?

1. Ko'rgazmalilik.
2. Ilmiylik.
3. Ommaboplik.
4. Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi.
5. Sistemalilik va izchillik.

«Nimaga?» «Nima uchun?» savolini o'quvchilarni sababli fikrlashga o'rgatish uchun ko'proq ishlatning: sabab va natija aloqalarini tushunish — rivojlanayotgan o'qish-o'qitishning zaruriy shartidir» qoidasini qaysi prinsipga kiritasiz?

1. Onglililik va faollik.
2. Ko'rgazmalilik.
3. Ommaboplik.
4. Ilmiylik.

5. Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi.

«O'quvchilarning kuzatishlari sistemalashgan bo'lishiga ahamiyat bering va ular kuzatish tartibidan qat'i nazar sabab va natija munosabatidek qo'yilishi kerak» qoidasini qaysi prinsipga kiritasiz?

1. Ilmiylik.
2. Ko'rgazmalilik.
3. Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi.
4. Ommaboplik.
5. Sistemalilik va izchillik.

«O'quvchi muvaffaqiyatlarini rivojlantiring, mustahkamlang, faoliyatning bir turidan boshqasiga o'tkazing, tasodifiy (epizodik) muvaffaqiyatdan yuqoriroq va mustahkam (barqaror) yutuqlar tomon yuring» qoidasini qaysi prinsipga kiritasiz?

1. Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi.
2. Mustahkamlik.
3. Sistemalilik va izchillik.
4. Onglilik va faollik.

«O'qitish metodlarida ilmiy bilish metodlarini aks ettiring, o'quvchilarning fikrlashini rivojlantiring, ularni izlanishga oid, ijodiy bilishga oid mehnatga yaqinlashtiring». Bu qoidani qaysi prinsipga kiritasiz?

1. Ko'rgazmalilik.
2. Ilmiylik.
3. Ommaboplik.
4. Mustahkamlik.
5. Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi.

O'qitishning prinsip va qoidalari.

Nazorat testi

1. O'qitish prinsipi nima?
2. O'qitish qoidasi nima?
3. A. Yassaviy qanday o'qitish prinsiplarini tan olgan?
4. Didaktik prinsiplarga davo qiluvchi ko'p sonli qonun (qoida)lar mavjudligini qanday tushuntirish mumkin?
5. Bir necha muhim, ammo prinsiplar bo'lmagan qoidalarni keltiring.
6. Hamma tan olgan o'qitish prinsiplari nima?
7. Hamma tan olgan prinsiplar sistemasiga qaysi prinsiplar kiradi?
8. Onglilik va faollik prinsipining mohiyati nimada?
9. Uni amalga oshirish qoidalaridan bir nechta keltiring.
10. Ko'rgazmalilik prinsipining mazmuni nimada?

11. Uni amalga oshirish qoidalarini keltiring.
12. Sistemalilik va izchillik prinsipining mohiyati nimada?
13. Uni amalga oshirish qoidalarini keltiring.
14. Mustahkamlik prinsipining mohiyati nimada?
15. Uni amalga oshirishning qanday qoidalarini bilasiz?
16. Ommaboplik prinsipining mazmuni nimada?
17. Uni amalga oshirish qoidalarini keltiring.
18. Ilmiylik prinsipining mohiyati nimada?
19. Nazariyaning amaliyot bilan bog'liqlik prinsipining mohiyati nimada?
20. Uni amalga oshirishning bir necha qoidalarini keltiring.

TRENING O'qitish metodlari

O'qitish metodi deganda nimani tushunish kerak? Berilgan javoblardan to'g'risini tanlang va ko'rilganlarining to'la emasligini yoki xato ekanligini isbotlang.

1. O'qitish metodi – fikrning o'qituvchidan o'quvchiga bilim yetkazish maqsadida harakatlanish yo'li.

2. O'qitish metodi deb, o'qish jarayonini tashkillashtirishni aniqlab beruvchi boshlang'ich obyektiv qonuniylikka asoslanganlik ham tushuniladi.

3. O'qitish metodi mantiqiy kategoriya hisoblanib, bilishga oid faoliyatning tashkillashtirish yo'llarini belgilab beradi.

4. O'qitish metodi bu pedagog va o'quvchining tartibga solingan faoliyati bo'lib, o'qitish maqsadiga erishishga yo'naltirilgan.

5. O'qitish metodi bu o'qituvchining o'quvchi bilan hamkorlik qilish usuli.

Analiz, sintez, induksiya, deduksiyani o'qitish metodi deb hisoblash mumkinmi? Falsafa, pedagogika, psixologiya sohasidagi bilimlarga tayanib alternativlarni tahlil qiling va to'g'ri javobga keling, shuning bilan birga o'qitishning induktiv va deduktiv metodlarini ajratib ko'rsatishning to'g'riligiga o'z munosabatingizni bildiring.

1. Mumkin, chunki ular bilim egallash yo'llarini ko'rsatadi.

2. Analiz, sintez, induksiya va deduksiya o'quvchilarning asosiy fikrlash shakllari hisoblanadi, ular orqali bilim egallanadi, demak ular o'qitish metodlaridir.

3. Analiz, sintez, induksiya va deduksiya didaktika emas, balki psixologiyaning kategoriyalari hisoblanadi, shuning uchun ularning o'qitish metodlariga hech qanday aloqasi yo'q.

4. Analiz, sintez, induksiya va deduksiya o'qitishning emas, balki mantiqiy fikrlashning metodlari hisoblanadi, shuning uchun ularni o'qitish metodlari deb hisoblash haqiqatga to'g'ri kelmaydi.

5. Mumkin emas, chunki induksiya va deduksiya o'qish maqsadiga yetishga olib bormaydi.

Faqatgina ba'zi bir maxsus metodlarga o'qishga bo'lgan qiziqish va ehtiyojni rag'batlantiradi, o'quvchilarni o'qishga undaydi deb hisoblash mumkinmi?

1. Yo'q, bu maktabda qo'llaniladigan barcha metodlarning umumiy funksiyasidir.

2. Ha, faqatgina ba'zi metodlar misol uchun, nazorat o'quvchilarni o'qishga undaydi, qolganlari esa bu jihatdan neytral.

3. Hech qaysi metod maxsus o'qishga undashga yo'naltirilmagan.

4. Metodlar bu maqsadga erishish yo'llari (usullari) dir, hech qanday boshqa funksiyani ular bajarmaydi.

5. O'qishga undash — barcha metodlarning qo'shimcha funksiyasidir.

Boshqarish funksiyasi faqatgina ba'zi metodlarga xos deb hisoblasa bo'ladimi?

1. Ha, bu maqsad uchun maxsus metodlar ishlab chiqilgan.

2. Yo'q, bu barcha metodlarning umumiy funksiyasi.

3. Aniq biron nima deyish mumkin emas, hammasi sharoitga bog'liq.

4. Boshqarish umuman metod funksiyasi emas, metod orqali faqatgina didaktik maqsadlarga erishiladi.

Quyida sanab o'tilgan tasdiq (da'vo, fikr)lardan o'qitish metodlarini tanlab oling.

1. Suhbat.

2. Og'zaki bayon qilish.

3. Ma'ruza.

4. Hikoya.

5. Ko'rsatma.

6. Tushuntirish.

7. Izohlash.

8. Kitob bilan ishlash.

9. Estetik tarbiya.

10. Videometod.

11. Biror muammoni ko'tarib chiqqan o'qitish.

12. Disput ochiq munozara.

13. Diskussiya munozara o'quv-mashq o'yinlari.

14. Bilim orttirish uchun xizmat qiladigan o'yin.

15. Mehnat tarbiyasi.
16. O'rganilayotgan ma'lumotni takrorlash.
17. Programmallashtirilgan o'qitish metodlari.
18. Demonstratsiya (namoyishi).
19. Umumiyashtirish.
20. Induktiv.
21. Illustratsiya (namuna).
22. Rag'batlantirish.
23. Mashqlar.
25. Amaliy metod.
26. Laboratoriya metodi.
27. Xulosa chiqarish.
28. Ta'lim beruvchi nazorat.
29. Birlashtirish.
30. Situatsion metod.
31. Yozma mashqlar.
32. Nasihat.

Keltirilgan tasdiqlardan o'qitish metodlarining tanlovini aniqlovchi faktorlarni toping.

1. O'qitish metodi.
2. Erishish kerak bo'lgan daraja.
3. O'qitish motivatsiyasining darajasi.
4. O'qitishning prinsiplarini, qonuniyligini amalga oshirish.
5. Amalga oshirish kerak bo'lgan talab va miqdor (mazmun) ning hajmi.
6. O'quv materialining miqdori va murakkabligi.
7. O'quvchilar tayyorgarligining darajasi.
8. O'quvchilarning faolligi, qiziqishi.
9. Yosh.
10. O'quvchilarning ishga layoqati.
11. O'quv ko'nikmalarning shakllanganligi.
12. O'qishga chidamlilik.
13. O'qitish vaqti.
14. O'qitishning moddiy texnik shartlari.
15. O'qitishning tashkiliy shartlari.
16. O'tgan darslarda metodlarning qo'llanilishi.
17. Mashg'ulotlarning farqi va strukturasi.
18. O'qituvchi va o'quvchi orasida o'quv mashg'ulotlari jarayonida shakllangan o'zaro munosabatlar.
19. Sinfdagi o'quvchilar soni.
20. Pedagogning tayyorgarlik darajasi.

O'qitish metodlari.

Nazorat testi

1. O'qitish metodi nima?
2. Metod strukturasi qanday tarkibiy qismlar ajratib ko'rsatiladi?
3. Barcha o'qitish metodlari qanday umumiy vazifalarni bajaradi?
4. Hikoya metodining mazmunini ochib bering.
5. Suhbatning mohiyati nimada?
6. Ma'ruza metodi qanday xususiyatlar bilan farq qiladi?
7. O'quv munozarasi nima?
8. Kitob bilan ishlash metodini ochib bering.
9. Demonstratsiya (namoyish) ning mohiyati nimada?
10. Illustratsiya (namuna) demonstratsiyadan qanday farq qiladi?
11. Qachon va nima uchun mashqlar qo'llanadi?
12. Laboratoriya metodi nima?
13. Amaliy metodning xususiyatlari nimada?
14. O'quv-mashq o'yinlari qachon va qanday maqsadlarda qo'llaniladi?
15. Programmalashtirilgan o'qitish metodlarining xususiyatlarini ochib bering.
16. Ta'lim beruvchi nazorat nima?
17. Situatsion metodning ajratilishi to'g'rimi?
18. Optimal (eng maqbul) o'qitish metodlarining tanlovi qanday amalga oshiriladi?

TRENING

O'qitishning ko'rinish va shakllari

Programmalashtirilgan o'qitishning mohiyatini to'liq ifodalovchi ta'rifni toping.

1. Programmalashtirilgan o'qitishning o'rgatuvchi (o'qituvchi) mashinalar yordamida o'qitish.
2. Programmalashtirilgan o'qitish — bu o'quv dasturga muvofiq o'qitish.
3. Programmalashtirilgan o'qitish — bu algoritmlar yordamida o'qitish.
4. Programmalashtirilgan o'qitish — bu optimal (eng qulay) dasturlar bo'yicha o'qitish tanishuv darslari, kombinatsiyalangan, yakunlovchi, ko'nikma shakllantiruvchi.
5. Darslarning quyidagi tiplari ajratiladi: kombinatsiyalangan, yangi bilim o'rganish, yangi ko'nikmalarni shakllantirish, o'rganilgan materiallarni umumiyashtirish va sistemalashtirish, bilim, ko'nikmalarning nazorati va yaxshilanishi, bilim, ko'nikmalarni amaliy qo'llash.

6. Quyidagi tiplarni ajratib ko'rsatish mumkin; o'quvchilar bilan va differensiyalangan ishlash, o'quv materialining illustratsiyalari, kompyuter darslari, o'quv-mashq mashg'ulotlari, nazorat va yaxshilash.

7. Quyidagi tiplardagi darslar bo'ladi: o'qituvchi nazorati ostida va o'qituvchi nazoratisiz.

Quyidagi dars turlari qanday dars tipiga xosdir?

Dars tipi

1. Yangi bilimlarni o'zlashtirish darsi.
2. Ko'nikma shakllantirish darsi.
3. Bilimlarni, ko'nikmalarni qo'llash darsi.
4. Umumiy lashtirish va sistemalashtirish darsi.
5. Nazorat va to'g'rilash (yaxshilash) darsi.
6. Kombinatsiyalangan (birlashtirilgan) dars.

Darsning tuzilishi

1. O'quvchilarning sezgi tajribasini va tayanch bilimlarini faollashtirish. Maktab o'quvchilarining o'quv faoliyatini motivlash. Dars mavzusi, maqsad va vazifalari haqida ma'lumot berish. Yangi o'quv materialini o'zlashtirish. O'quv materialini tushunish (anglash). Bilimlarni umumlashtirish va sistemalashtirish. Dars xulosalarini chiqarish. Uyga vazifa.

2. Ishni tashkillashtirish. O'quvchilarga ta'lim berishning motivatsiyasi, maqsad, vazifalari haqida ma'lumot berish. O'rganilgan bilimlarni yangi amaliy vaziyatlarda qo'llash. Dars xulosalarini chiqarish. Uyga vazifa.

3. O'quvchilarning o'quv faoliyatini motivlash.

4. Oldingi darslarning asosiy nazariy qoidalari va muhim g'oyalarni takrorlash va sistemalashtirish.

5. Dars xulosalari. Uyga vazifa.

Dars o'qituvchini ishida qoliplilik va bir narsaga yondoshishga boshlaydi, darsdan tashqari shakllari esa harakat erkinligini beradi.

Darslar o'quvchilarni charchatadi, darsdan tashqari mashg'ulotlar esa o'qitishni yoqimli qiladi.

Darslar o'quvchilar bilimlarida rasmiyatchilikni keltirib chiqaradi, qo'shimcha shakllari esa amaliy bosimlarning shakllanishiga yordam beradi.

Darslarda barcha o'quvchilar ishning yagona rejasi va borishiga bo'ysunadi, darsdan tashqari mashg'ulotlar esa ularning har biriga mustaqil harakat qilishiga yo'l qo'yadi (imkon beradi).

To'g'ri javob yo'q.

O'qitishning ko'rinishi va shakllari. **Nazorat testi**

1. Illustrativ o'qitishning mohiyati nimada?
2. Biron muammoni ko'tarib chiqqan muammoli o'qitish qanday xususiyatlarga ega?
3. Programmalashtirilgan va komputer o'qitish qanday amalga oshiriladi?
4. O'qitishning tashkiliy shakllari nima?
5. Maktab rivojlanishi tarixida o'qitishning qanday asosiy shakllari shakllangan?
6. O'qitishni shakllantirishning sinf dars shakli qanday xususiyatlarga ega?
7. Zamonaviy darsga umumiy talablar qanday?
8. Darsga bo'lgan didaktik talablarning mohiyati nimada?
9. Darslarda qanday tarbiyaviy va rivojlantiruvchi talablar amalga oshiriladi?
10. Darslarni turlarga bo'lish nimaga bog'liq?
11. Darslarning tasnifi qanday mezon bo'yicha amalga oshiriladi?
12. Darslarning asosiy tiplarini va ularning asosini ayting.
13. Kombinatsiyalangan dars qanday afzallik va kamchiliklarga ega?
14. Yangi bilimlarni o'zlashtirish darsining strukturasi tuzing.
15. Bilimlarni, ko'nikmalarni nazorat qilish va yaxshilash darsining strukturasi tuzing.
16. Dars tayyorlashning algoritmik metodikasining mohiyati nimada?
17. Dars tayyorlashda qanday bosqichlar kuzatiladi?
18. O'qitishni shakllantirishning qo'shimcha shakllarini keltiring.
19. O'quv sayohatlariga qanday talablar qo'yiladi?
20. To'garak ishlari, fakultativ mashg'ulotlar qanday xususiyatlarga ega?
21. O'quvchilarning mustaqil uy ishiga qanday talablar qo'yiladi?

TRENING

O'rganilgan bilim (o'zlashtirilgan) tashxisi

O'rganilgan bilimni tashxis qilish nima? Quyida sanab o'tilgan alternativlar ichidan to'g'risini tanlang.

1. O'rganilgan bilimni tashxis qilish, bu — o'quvchilarning bilimlarini ya ko'nikmalarini nazorat qilish va baholash.
2. O'rganilgan bilimni tashxis qilish, nazorat, tekshirish, baholash, ma'lumotlarni yig'ish, ularni tahlili natijalarini oldindan aytib berishlarni o'z ichiga oladi.

3. O'rganilgan bilimni tashxis qilish, bu — bilim va ko'nikmalarni (belgilangan mezon bo'yicha) to'g'ri baholash.

4. O'rganilgan bilimlarni tashxis qilish baholarini va boshqa nazorat shakllarini bekor qilishni talab qiladi.

5. O'rganilgan bilimlarni tashxis qilish har bir o'quvchi uchun shaxsiy reytingni yo'lga qo'yishdan iboratdir.

Nuqtalar o'rnini to'ldiring, tushunchalarning ta'riflarini yozing.

Nazorat qilish bu — . . . . .

Tekshirish . . . . .

Hisobga olish bu — . . . . .

Baholash . . . . .

Baho bu — . . . . .

Qayd (qilish) bu — . . . . .

Olgan bilimlaringizdan foydalanib, keltirilgan tasdiqlardan nazorat metodiga tegishlilarini ajrating.

1. Og'zaki nazorat.
2. Yozma nazorat.
3. Faollashtirish.
4. Sistemalashtirish.
5. Grafik nazorat.
6. Amaliy laboratoriya nazorati.
7. Motivlash.
8. Individual so'rov.
9. Yozma nazorat (kontrol ishlari).
10. Bilimlarni faollashtirish.
11. Umumiy so'rov.
12. Yozma adabiyot.
13. Nazorat ishlarini bajarish.
14. Emotsional o'zgarish.
15. Og'zaki sinov.
16. Yozma imtihon.
17. O'zlashtirish testlari.
18. Og'zaki imtihon.
19. Seminar mashg'ulotlari.
20. Muomalali o'qish.
21. Programmalashtirilgan nazorat.
22. Og'zaki o'zini-o'zi nazorat qilish.
23. Yozma o'zini-o'zi nazorat qilish.
24. Bilimlarni o'zlashtirish.
25. O'qishni boshqarish.

Testning amaliyligi (validligi) nimada?

1. Test programma (dastur) talablariga mos kelishi kerak.
2. Test barcha savollarni o'z ichiga olishi kerak.
3. Test ta'limning maqsad va vazifalarini aks ettirishi kerak.
4. Test o'quvchilar uchun aniq va tushunarli vazifalarni o'z ichiga olishi kerak.
5. Test bilim darajasiga mos kelishi zarur.

Testning ishonchligi (mustahkamligi) nimaga bog'liq?

1. Vazifalar soniga (miqdoriga).
2. Vazifalar mazmunining xilma-xilligiga.
3. Testning uzunligiga.
4. Vazifalarning qiyinligiga.
5. Test tuzilishining metodikasiga.

O'zlashtirish nima?

1. O'quvchilarning ta'lim mazmunini egallashga bo'lgan qobiliyati.
2. Bu — o'quvchilarning potensial imkoniyatlaridir.
3. Bilim, ko'nikmalarni o'zlashtirish umumiy aqliy qobiliyatlar.
4. Bu — o'qishga uquvchilik, beriluvchanlik.
5. Bu — o'quv-mashq chidamliligi, o'qish mazmunining egallashning umumlashgan usullari.

O'zlashtirishni tashxis qilish nimaga yo'naltirilgan?

1. Bilimlarni o'zlashtirish templarini aniqlashga.
2. Ta'limda olg'a siljish templarini joriy qilishga.
3. Natijalarning o'sishi templarini joriy qilishga.
4. O'quvchilarning potensial imkoniyatlarini aniqlashga.
5. Amaliy bilimlar fondini aniqlashga.

O'zlashtirilgan bilim.

Nazorat testi

1. Bilim, ko'nikmalarning nazorati nima?
2. Bilim, ko'nikmalarni tekshirish nima?
3. Baholash va baho nima?
4. Nazorat funksiyalarini ayting.
5. Bilim, ko'nikmalarni tekshirish bo'g'inlarini tavsiflab bering.
6. Bilim nazoratining, tekshirishning, baholashning ommaviy amaliyotida ko'zga ko'ringan kamchiliklari qanday?
7. Bilimlarning nazorati va tekshirish sohasidagi yangi izlanishlar haqida nima bilasiz?

8. Nazorat qilishning chet el tajribasida nima sizni o'ziga jalb qiladi?
9. Bilimlarning besh ballik sistemasi qanday kamchiliklarga ega?
10. Baholashning qaysi maktabini siz yoqlaysiz va nima uchun?
11. O'zlashtirganlik, yutuqlar, rivojlanishni testdan o'tkazish nima?
12. Diagnostik testlarni baholash uchun qanday mezonlar mavjud?
13. Test nazoratining qanday shakllarini bilasiz?
14. Tashxis testlarni tuzishda qanday qoidalarga amal qilish kerak?
15. Programmalashtirilgan, komputerde test o'tkazish xususiyatlari nimada?
16. O'zlashtirish (o'qishga moyillik) nima?
17. O'quvchilarning o'zlashtirishi qanday tashxis qilinadi?
18. O'zlashtirishni tashxis qilish natijalari qanday maqsadlarda foydalaniladi?

Tekshiruvchi test

Har qaysi to'g'ri javob uchun bir balldan belgilang.

Bu sizning bahoingiz.

1. Pedagogika nimani o'rgatadi?
2. Pedagogikaning vazifasi nimadan iborat?
3. Tarbiya metodikasi qachon vujudga kelgan?
4. Asosiy pedagogik fikrni ajratib ko'rsating.
5. Abu Ali ibn Sino pedagogika uchun nimalar qildi?
6. Bu qachon bo'lgan?
7. Siz mamlakatimiz pedagoglaridan kimlarni bilasiz?
8. Tarbiyani tarixiy va sinfiy xarakterlab bering.
9. O'qitish deb nimaga aytiladi?
10. Ma'lumot nima?
11. Politexnik ma'lumot nima?
12. Shaxs rivojlanishi nima?
13. Shaxs haqida ma'lumot bering.
14. Pedagogika nazariyasi va pedagogika amaliyoti orasidagi munosabatni tahlil qilib bering.
15. Ilmiy pedagogika nazariyasining xarakterli tomonlarini belgilab bering.
16. Ilmiy pedagogika tuzilishini xarakterlab bering.
17. Psixologiya metodologiyasi nima?
18. Pedagogikada psixologik operatsiyalar zarurmi?
19. Yangi pedagogika haqida nimalar bilasiz?

Tekshiruvchi test

1. Ilmiy tadqiqot o'rganish metodi nima?
2. Pedagogik jarayonda asosiy vazifa nima?
3. Ilmiy qonun nima?
4. Qonuniy ish ko'rsatish nima?
5. Ilmiy qonuniylik qanday sinflarga bo'linadi?
6. Pedagogik kuzatishning asl ma'nosi nima?
7. An'anaviy pedagogikaga qanday metodlar aloqador?
8. Pedagogik tadqiqot nima?
9. Tadqiqotning asosiy ko'rinishini ayting.
10. Pedagogika nima maqsadda qo'llaniladi?
11. Pedagogik test nima?
12. Pedagogik anketalarda maqsadga moslashish qay tartibda berilgan?
13. Sotsiometrik metod nima?
14. Metodni tushuntiring.
15. Namunaga moslashmoq maqsadi nima?
16. Siz o'z jamoangizda o'qitishning qanday metodlarini qo'llaysiz?
17. O'quvchi shaxsiy tarbiyasida qaysi metodni qo'llash mumkin?
18. Yangi pedagogik tadqiqot metodlarining qaysilarini bilasiz?

Tekshiruvchi test

1. Shaxs rivojlanishi nimalardan iborat?
2. Kuchli rivojlanishda harakatni ko'rish mumkinmi?
3. Biologik irsiy qonunni ta'riflab bering.
4. Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar.
5. Nasldan naslga o'tish nima?
6. Rivojlanish dasturida nasldan naslga o'tishni ochuvchi qism qanday?
7. Ota-onalar boialarga irsiyatni belgilab beradimi?
8. Topshiriq berish nima?
9. Muhit nima?
10. Shaxsning rivojlanish jarayoni nima?
11. Biologik va ijtimoiy nuqtayi nazarni taqsimlang.
12. Shaxs rivojlanishida faoliyat qanday ta'sir qiladi?
13. Shaxs tarbiyasiga ta'sir qiluvchi omil.
14. Tarbiya insonni butunlay o'zgartiradimi?
15. Faollikning rivojlanishi bilan qaramlikning rivojlanishi o'rtasidagi farq nima?
16. Rivojlanish nima?

Tekshiruvchi test

1. Yoshga qarab davrlarga bo'lish nima?
2. Yoshga qarab davrlashtirishning negizini tuzish nimadan iborat?
3. Yoshga qarab rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari nima?
4. O'sishning o'ziga xos xususiyatlari nimada?
5. O'sishni rivojlantirishni tezlashtirish nima?
6. Fizik rivojlanish qonuniyatlarini ta'riflab bering.
7. O'sishning tezlik darajasining rivojlanishi.
8. Notekis rivojlanish qonunining asl mohiyati nima? Sinf o'quvchilarining fizik rivojlanishini o'ziga xos xususiyatlarini xarakterlab bering.
9. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fizik rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarini xarakterlab bering.
10. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining asosiy ikkilanganlik va ijtimoiy rivojlanishining xarakterli jihatlari mavjud.
11. O'rta yoshli o'quvchilarda fiziologik rivojlanishni xarakterlab bering.
12. O'rta yoshdagi o'quvchilardagi asosiy rivojlanishni xarakterlab bering.
13. Ijtimoiy tenglik nima va qanday shakllanadi?
14. O'sishning murakkab rivojlanishi.
15. Yuqori sinf o'quvchilarida ijtimoiy rivojlanishning o'ziga xos xususiyatini xarakterlab bering.
16. O'quv tarbiyaviy ishda yakka tartibdagi jarayonning o'ziga xos xususiyati.

Nazorat qiluvchi test

1. Tarbiyaning maqsadi nima?
2. Tarbiyaning vazifasi nima?
3. Tarbiyaning maqsadida ko'p yoqlama o'qitishning mohiyati nimada?
4. Tarbiya maqsadining tarkibiy ko'rinishi.
5. Aqliy tarbiya nima? Uning vazifasi.
6. Jismoniy tarbiya nima? Uning vazifasi.
7. Politexnik va mehnat tarbiyasi nima?
8. Nafosat tarbiyasi nima? Uning vazifasi.
9. Go'zallik tarbiyasi nima? Uning vazifasi.
10. Pedagogik konsepsiya dasturining mohiyati.

Nazorat qiluvchi test

1. Pedagogik jarayon nima?
2. Pedagogik jarayon o'zida qanday mavzularni olib boradi (tashkil qiladi)?
3. Pedagogik jarayon tarkibini xarakterlab bering.

4. Nima uchun pedagogik jarayonda mehnat muhokama qilinadi?
5. Pedagogik jarayondan maqsad nima?
6. Pedagogik jarayon tarkibida mutaxassislik jarayonining o'ri.
7. Pedagogik jarayonda kuchli portlovchi jihatlarini ko'rsating.
8. Pedagogik jarayonda shaxs rivojlanishi qanday o'rin tutadi?
9. Pedagogik jarayon qanday boshqariladi?
10. Rag'batlantirish qonuniyatlarini izohlab bering.
11. Pedagogik jarayondagi mantiqiy va amaliy, asosiy hissiy qonunlarni ifodalab bering.
12. Dildagi faoliyat qonuniyatlarining mohiyati nima?
13. Pedagogik jarayon qonuniyatlarini ifodalab bering.
14. Pedagogik jarayon bosqichlari asosiy negizini analiz qiling.
15. Diagnostika nima? Ko'rishini tahlil qilib bering.
16. Pedagogik ta'sir etish nima?
17. Pedagogik hamkorlikni rivojlantirishdan asosiy maqsad nima?

Nazorat qiluvchi test

1. Pedagogik innovatsiyani ta'riflab bering.
2. Pedagogik ketma-ketlikning tarkibiy qismi nimalardan iborat?
3. Pedagogik tartibni saqlash qonunini nima tasdiqlaydi?
4. Pedagogikada tanqid usullaridan foydalanish mumkinmi?
5. Pedagogik tartibni rivojlanishida miqdorning o'sishi va sifatning o'sishi nimani aniqlaydi?
6. Umumiy pedagogik innovatsiya qanday yo'nalishda?
7. Haqiqiy o'qitish innovatsiyasi qanday?
8. O'qitish prinsiplari haqida ma'lumot.
9. Istiqboldagi o'qitish prinsipi pedagogikaga qachon kirib kelgan?
10. Pedagogikada rivojlanish prinsipi nimalarni o'z ichiga oladi?
11. Insonparvarlik pedagogikasining asosiy maqsadi nima?
12. O'quv yurtida tanqidiy innovatsiyaning o'ri.
13. O'quv yurtida innovatsiyani o'tkazishning asosi.
14. Innovatsiya bu eski jarayon; tekshirish prinsipining to'g'risini belgilang.
15. Pedagogik usulda kelajakka ishonch bilan qarash nima?
16. Kelajakka tanqidiy ko'z bilan qarash nima?
17. O'qituvchi va o'quvchining kelajakka ishonch bilan qarashi nimadan iborat?

Nazorat qiluvchi test

1. Pedagogik faoliyat deganda nimani tushunasiz?
2. O'qituvchi vazifasini ko'rsatib o'ting.

3. Pedagogning asosiy vazifasi.
4. Pedagogik jarayonda o'qituvchining vazifasi.
5. Pedagogik qobiliyat tuzilishi.
6. Qobiliyatning asosiy ko'rinishi.
7. «Pedagogik mahorat» nimani bildiradi?
8. Pedagogning yuqori darajasining tarkibi.
9. «Yetuk pedagog» tushunchasining mohiyatini ochib bering.
10. Pedagogik mahorat nima?
11. Pedagogik mahoratning tuzilishi nimadan iborat?
12. O'quvchining bahosi, o'qituvchining sifat darajasini belgilaydimi?
13. O'qituvchilarni attestatsiya qilish nima uchun kerak?
14. Daraja ko'rinishlarini tahlil qiling.
15. Attestatsiya ko'rinishini baholab bering.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashning faol texnologiyasi, o'quvchilarni o'qituvchi rahbarligida o'qish davomida bilim, ko'nikmalar, o'zlashtirishlari lozim bo'lgan mehnat madaniyati va tarbiya sifati.

Bu yerda qaysi o'qitish funksiyalarining xarakteristikasi berilgan?

1. Tabiat, jamiyat, inson va uning mehnati haqidagi umumiy tasavvur hosil qilish ta'minlanadi. Bolalarda dastlabki yo'nalish tanlash hamda o'tish motivlari shakllanadi, bilimga bo'lgan muhabbat, intilish chuqurlashadi.

2. Ma'lumki, o'qitish bilimlarni o'zlashtirish va bilim yo'llarini, shuningdek, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda dunyoqarash asoslarini, doimiy mehnatga odatlanish mulk sifatiga e'tibor berishni shakllantiradi. O'quv topshiriqlarini bajarish jarayonida o'quvchilarda o'zaro munosabat, intensiv muloqot, birgalikdagi faoliyatga tayyorlaydi.

3. O'qish jarayonida bolalarning psixologik holatlarida yangi qirralar paydo bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda mantiqiy xotira, nazariy fikrlash elementlari va nutq madaniyati qaror topadi. Ularda tahlil qilish, tekshirilayotgan holat umumiy va farq qiluvchi tomonlarni aniqlash, xulosa chiqarishi va yakunlash kabi operatsiyalarni bajarish ko'nikmalari shakllanadi.

Tekshirish

1. Ta'limiy.
2. Tarbiyaviy.
3. Rivojlantiruvchi.

Bu yerda bilish faoliyatining qaysi komponentlari haqida so'z yuritiladi? Ularni ko'rsating.

1. Predmetni va ulardagi holatlarni aniqlash, tabiat va jamiyatdagi qonunlarni bilish.

2. Faoliyat bilim asosida hosil qilinadi va harakat qiladi. Bunday faoliyatning umumiy strukturasi variantlanmaydi. Faoliyat hali to'liq ishlanmagan va mustahkamlanmagan, sekin bajariladi.

3. Faoliyat tez, yengil, ishonarli holatda aqliy faoliyatni kam ishlatgan holda bajariladi. Bunday faoliyatning strukturasi o'zgarmas bo'lib qolaveradi. U variantlanadi hamda malakani egallash bilan bog'liq bo'lmaydi.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Bilim.
2. Ko'nikma (elementlar).
3. Malaka.
5. Ko'nikma (murakkab).

PEDAGOGIK IZLANISH METODLARI

1. Bilim (qoida, tushuncha) bevosita ko'nikma va malaka bilan bog'liq bo'ladi va uning nazariy asosi hisoblanadi hamda bir-biri bilan organik ravishda bog'liq bo'lgan quyidagi 2 ta komponentning nazariy asosi hisoblanadi.

1. Faoliyatning shartlari haqidagi bilim.
2. Faoliyatning usuli haqidagi bilim.

Bu bilimlar operativ va normativ hisoblanadi, faoliyat esa to'g'ri tanlangan hisoblanadi.

Quyidagi shartlarni chap tomonda, faoliyat usullarini o'ng tomondan ko'rsating.

1. Agar gapdagi bir xil so'roqqa javob bo'lgan so'zlar, balki, lekin so'zlari bilan bog'langan bo'lsa ulardan oldin vergul qo'yiladi.

2. Sonni ifodasiga ko'paytirish uchun avval sonni ifodaga birinchi songa, so'ngra esa hosil bo'lgan natijani ikkinchi songa ko'paytirish kerak.

3. Uzilgan lentaning uzunligini topish uchun har bir bo'lakning uzunligini o'lchash va ularni qo'shish kerak bo'ladi.

2. Chap tomonda bilim va ko'nikmalarining oddiyolari, o'ngda esa murakkablarini ko'rsating.

- Og'zaki va yozma ravishda hikoya tuzish, to'g'ri va tez o'qish.
- Xatni to'g'ri va chiroyli yozish; insho yozish.
- Masala tuzish va yechish; qo'shish, hisoblash, ko'paytirish, bo'lish.
- Tajriba o'tkazish, issiqlikni o'lchash.
- Qo'l asboblardan foydalanish, konstruksiyalash.

O'zini-o'zi tekshirish

- Tez va to'g'ri o'qish.
- Xatni to'g'ri va chiroyli yozish.
- Qo'shish, ayirish va ko'paytirish, bo'lish.
- Issiqlikni o'lchash.
- Og'zaki va yozma ravishda hikoya tuzish.
- Insho yozish.
- Masalalar tuzish va yechish.
- Tajriba o'tkazish.
- Konstruksiyalash (chizmakashlik).

3. Quyidagi fikrlar qaysi buyuk pedagoglarimizga tegishli?

Fikr mualliflarini ko'rsating.

1. Predmetlarni bilish yoki o'rganish uchun o'quvchilarimizga shunday mashqlar berish kerakki bilim ularning faoliyatidan boshlansin.

2. Insonning ilmga, bilimga bo'lgan talabidan hech kim forig' qilolmaydi (bilim alifbosi).

3. Bilimni asosli egallash uchun ikki shart mavjud:

1) Predmetni o'z holicha bilish.

2) Undan foydalana olish.

4. Barcha turdagi ko'nikmada: yurish, gapirish, yozish, hisoblash, rasm chizish v. h.k. malaka katta rol o'ynaydi.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Y. A. Komenskiy.
2. I. G. Pestalotsi.
3. A. Distervel.
4. K. D. Ushinskiy.

4. Chap tomondan ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning qiyosiy reproduktiv darajasini, o'ng tomonda esa reproduktiv ijodiy darajasini ko'rsating.

– Mustaqil ravishda ko'nikma va malakalarning nazariy asoslarini yoritish amalga oshiriladi.

– Harakatning asosiy yo'nalishlari ko'rsatiladi (tushuntirish, tayyor holatda ko'rsatish).

– Bajariladigan faoliyat ishlab chiqish, nusxa olish asosida amalga oshiriladi.

– Faoliyat yangi o'zgaruvchan sharoitlarda erkin tarzda qo'llaniladi.

– O‘quvchilardan talab qilinadigan doimiy nazorat ishlarini ijodiy ish bilan olib borish talab qilinadi.

– Faoliyatdan yangi topshiriqlarga, ijodiy xarakterdagi savollarga o‘tish talab qilinadi.

O‘zini-o‘zi tekshirish

– Faoliyatning asosiy yo‘nalishlari tayyor holda beriladi (tushunish, ko‘rsatish).

– Bajariladigan faoliyat ishlab chiqish, nusxa olish asosida amalga oshiriladi.

– Faoliyatdan yangi topshiriqlarga, ijodiy xarakterdagi savollarga o‘tish talab qilinadi.

– Mustaqil ravishda ko‘nikma va malakalarning nazariy asoslarini yoritish amalga oshiriladi.

– Faoliyat yangi o‘zgaruvchan sharoitlarda qo‘llaniladi.

– O‘quvchilardan talab qilinadigan doimiy nazorat ishlarini ijobiy ish bilan birga olib borish talab qilinadi.

5. Dastlab maxsus malaka va ko‘nikmalarni, so‘ngra intellektuallarini, oxirida esa umum o‘quvchilarini ko‘rsating.

– Tahlil qilish, taqqoslash, sintezlash, umumlashtirish, ratsional esda saqlash, sabab-oqibat, bog‘lanishlarni aniqlash, predmetlar klassifikatsiyasini o‘tkazish, predmet va holatlardagi umumiy va farq qiluvchi jihatlarni aniqlash.

– Eshitishni asosiy fikrlarini yozish bilan bog‘lash, muloqot madaniyati qoidalariga rioya qilish, kitob bilan to‘g‘ri muomalada bo‘lish, reja tuzish, o‘zini-o‘zi tekshirishni amalga oshirish, o‘qish, ko‘rish, eshitish asosida ma‘ruza mazmunini yaratish, muloqotga kiritish, faoliyatni muvofiqlashtirish, muloqot asosida sherigi haqida fikr bildirish, o‘zaro muloqotni, hamkorlikni baholash.

– O‘qish, yozish, og‘zaki va yozma hisob, mehnat topshiriqlarini bajarish, texnik modelni konstruksiyalash, tabiiy holatdan rasm chizish, musiqa asboblari chala olish, shaxsiy va umumgigiyena qoidalari talablariga rioya qilish.

Tekshirish

– O‘qish, yozish, og‘zaki va yozma hisob, mehnat topshiriqlarini bajarish, texnik modelni konstruksiyalash, tabiiy holda rasm chizish, musiqa asboblari chala olish, shaxsiy va umumgigiyena talablariga rioya qilish.

– Tahlil o'tkazish, sintezlash, umumlashtirish, ratsional esda saqlash, predmetlarni klassifikatsiya qilish, predmet va holatlardagi umumiy va farq qiluvchi tomonlarni aniqlash.

– Eshitish asosida asosiy fikrlarni yozish, muloqot madaniyatiga rioya qilish, kitob bilan turli munosabatda bo'lish, reja tuzish, o'zini-o'zi tekshirishni yo'lga qo'yish, o'qigan eshitgan va ko'rgani asosida mavzu mazmunini tuzish, muloqotga kirishish, sherik tanlash va muloqot qilishda to'g'ri yo'nalishini tanlay olish, muloqot vaqtida sherigi fikri bilan o'z harakatini muvofiqlashtira olish, umummuloqotning natijalarini va hamkorlikni baholay olish.

6. Kichik yoshdagi o'quvchilarda umummehnat ko'nikmalarini shakllantirish protsessi, ularning aqliy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishlariga ta'sir qiladi.

Aqliy rivojlanish	Qarzdorlik hissi, javobgarlik, aniqlik, tartiblilik, sezgirlik, diqqatlilik hamda hamkorlik xislatlari
Axloqiy rivojlanish	Bilimga chanqoqlik, fikrlash, xotira, ijodkorlik
Estetik rivojlanish	Botirlik, kuchlilik, chidamlilik, qo'rqmaslik, ijodkorlik, tabiatga muhabbat, uni tarbiyalashga intilish
Jismoniy rivojlanish	Badiiy ijodkorlik

Tekshirish

Aqliy rivojlanish	Bilimga chanqoqlik, kuzatuvchanlik, sezgirlik, fikrlash, xotira ijodkori
Axloqiy rivojlanish	Qarzdorlik hissi, javobgarlik, aniqlik, tartiblilik, sezgirlik, diqqatlilik hamda hamkorlik xislatlari
Estetik rivojlanish	Ijodkorlik, tabiatga muhabbat, uni ko'rsatishga harakat qilish, badiiy ijodkorlik
Jismoniy rivojlanish	Botirlik, kuchlilik, chidamlilik

7. Mehnat turlarining ro'parasida uning mehnatiga ko'ra xarakteriga mos keluvchisini ko'rsating

O'quv mazmuni	Bunga bolalar va kattalarning barcha turdagi shaxsiy talablarini qondiruvchi maishiy faoliyat turlari kiradi
Maishiy mehnat	Mehnatning bu turi aniq bir kvalifikatsiyaga asoslangan hamda ishlab chiqarishning maxsus bir bo'g'ini bilan bog'liqdir
Ishlab chiqarish mehnati	Bu mehnat turi o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarini egallashning shunday turiki, bunda bilim faoliyati hamda qobiliyat rivojlanadi va shakllanadi

Tekshirish

Aqliy mehnat	Bu mehnat turi asosida o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalar rivojlanadi va shakllanadi
Maishiy mehnat	Mehnatning bu turi aniq bir kvalifikatsiyaga asoslangan bo'lib, ishlab chiqarishning maxsus bir bo'limi bilan bog'liqdir
Ishlab chiqarish mehnati	Bunga bolalar va kattalarning barcha turdagi shaxsiy va undagi talablarini qondiruvchi maishiy faoliyat turlari kiradi

8. Quyidagi keltirilgan o'qituvchiga xos bo'lgan ko'rsatkichning qaysi biri o'quvchilarda umummehnat ko'nikma va malakalarni rivojlantirishi uchun xarakterli hisoblanadi.

- Axloqiy sifat.
- O'z ustida ishlash.
- Uslubiy.
- Psixologik-pedagogik nazariyani chuqur bilish hamda elektrik ma'lumotlarni borligi asosida umummechanik va mehnat tayyorgarligini yuqori darajasiga erishuvini tushunish.
- O'quvchilarni texnikani asoslari bilan tanishtirish zarurligini aniqlash, ularda umummehnat ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularni foydali mehnatda faol ishtiroklarini ta'minlash.

– Umummehnat ko‘nikma va malakalarni egallash yuzasidan rahbarlik usullarini o‘zlashtirish zarurligini tushunish.

Tekshirish

O‘qituvchining axloqiy jihatdan tayyorligi.

9. Quyidagi keltirilgan qaysi ko‘rsatkichlarda o‘qituvchining bolalarda umummehnat ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish uchun xos bo‘lgan sifatlar berilgan?

- Kasbiy-amaliy.
- Nazariy-uslubiy.
- Axloqiy sifatlar.
- Ijtimoiy va ijodiy faoliyatining mohiyati, zamonaviy ishlab chiqarishning asoslari, ilg‘or texnologiyalar, muhim guruhlar va ularni kelajakda rivojlanishlari haqida bilimlar.
- Materialshunoslik, mashina boshqaruvi elektrotexnika, bir qator mashina va mexanizmlarning ishlash prinsiplari haqidagi tasavvurining mavjudligi, qo‘l mehnati uchun zarur asboblari va moslamalar haqidagi bilimlar.
- O‘quvchilarda umummehnat ko‘nikma va malakalarini shakllantirishning psixologik-pedagogik konsepsiyasini o‘zlashtirish.
- Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni o‘qish, umummehnat ko‘nikma va malakalarni egallashlarining ahamiyati va uning mohiyatini bilish. Reproduktiv va ijodiy xarakterdagi ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirishning texnologiyasini ta‘minlash.

Tekshirish

O‘qituvchining nazariy-uslubiy jihatdan tayyorgarligi.

10. Quyida ko‘rsatilganlarning qaysi biri o‘qituvchi tayyorgarligidagi qaysi komponent bolalarda umummehnat ko‘nikma va malakalarni xarakterlaydi?

- Kasbiy-amaliy.
- O‘z ustida ishlash.
- Axloqiy sifatlar.
- Ko‘nikma va malakalarni kompleks bilan qurollanish, ishni tashkil qilish va rejalash, grafiklash, tashxis qilish, o‘lchash, hisoblash, qayta ishlash, texnik va iqtisodiy takomillashuv, o‘simliklar va hayvonlar parvarishi.

– O‘qishning zamonaviy vositalari bilan muomala qila olish (audio-video va komputer texnologiyasi).

– Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni umummehnatga tayyorlash masalalarini hal qilish maqsadida ilmiy, o‘quv-uslubiy va texnik adabiyotlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish.

11. O‘qituvchi tayyorgarligi, bolaning rivojlanishi umummehnat bilim va ko‘nikmalarni belgilovchi qaysi komponent berilgan ko‘rsatkichda ko‘rsatilgan?

– Ilmiy-metodologik.

– Metodologik.

– O‘z ustida ishlash.

– Bilimlarni egallashi, bilimi va ko‘nikmasi, o‘quv mashg‘ulotlarini umumtexnik yo‘nalishiga imkon beruvchi texnik to‘garaklar, umumfoydali ishlab chiqaruvchi mehnat.

– Muammoli vaziyatni hal etishda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida texnik fikrlay bilishning shakllangani, ijodiy, ishlab chiqaruvchi-texnik mazmundagi izlanuvchi mashqlar, qishloq xo‘jaligida amaliyot.

– Bolalarni o‘qitish va umummehnatda bilim va ko‘nikmalarini shakllantiruvchi pedagogik texnologiyaga egaligi.

O‘zini-o‘zi tekshirish

O‘qituvchining metodik tayyorgarligi.

12. O‘qituvchi tayyorgarligi bolaning rivojlanishi bilim va ko‘nikmalarini belgilovchi qaysi komponentda berilgan?

– Metodik.

– O‘z ustida ishlash.

– Professional-amaliy.

– Umumtexnik tayyorgarlikni doimiy rivojlantirishning muhimligini tushunish, bolalarning umummehnat bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda yuqori darajalarga erishish.

– Ilmiy ishlarda, o‘quv-metodikada, o‘quv qo‘llanmalarida, bolalar adabiyoti, umumtexnik ta‘lim savollarini yorituvchi, tarix, zamonaviy va ijodiy ilmning rivojlanishi, texnika va madaniyat masalalarida mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish.

– Texnik ta‘limni rivojlantirishda komputerda trening va nazorat mashqlaridan foydalanish.

O'zini-o'zi tekshirish

O'qituvchining o'z ustida ishlash tayyorgarligi.

13. O'qituvchining faoliyatini ko'rsating.

– Bilim berish, bilim va ko'nikmalar o'rgatish, ratsional shakllardan foydalanish metodlari, o'qitish vositalari.

– Sezish, qabul qilish, tushunish, o'quv materiali bilan o'rganilganlarni mustahkamlash.

– O'rganilgan bilimlar, ko'nikmalar va malakalardan amaliyotda foydalanish, ijodiy faoliyat.

– O'quvchilarning o'zlashtirishlarini, bilim, ko'nikma, malakalarini nazorat qilish va baholash.

– Umumiy ta'lim, tarbiya va bolaning rivojlanishini ta'minlash.

– Ta'lim olish jarayonida bolalarga nisbatan mehribon bo'lish, avtoritarsiz kabi shartlarni amalga oshirish.

– O'zining dunyoqarashini, estetik munosabatini, sistemali mehnatga tayyorgarligini ko'rish.

– O'zining xotirasini, fikrlashini, kuzatuvchanligini, ijodkorligini rivojlantirish, aqliy faoliyat usullarini egallash.

14. Bu yerda qaysi turdagi o'qitish tavsifnomasi berilgan?

1. Yangi bilim va xarakter usullari bilan tanishtirish (tushuntirish, suhbat, ko'rsatish) bilimlarni mustahkamlash, ko'nikma va mahoratlarni ishlab chiqarish (mashqlarni bajarish, grafik ishlash, misol, masalalar yechish). Ijodiy amaliy ishlarda bilim, mahorat va ko'nikmalarni qo'llash.

2. O'quvchilarga ilgari ma'lum bo'lmagan bilim va harakatlar yangi turlarini ko'rsatish maqsadida ularga muammoli vaziyatni taklif etish.

3. O'quv ma'lumotlarini me'yoriy bilimlarga ajratish.

Nimani qanday bajarishni buyurish, topshiriq yordamida bolalar o'quv faoliyatini boshqarish. O'quv faoliyati natijasida o'zaro aloqani ta'minlash.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Tushuntirish-namoyish etish o'quv turi.

2. Ta'limga pragmatik yondoshish.

15. O'quvchilarning o'rganish (ongli) faoliyatini kerakli ketma-ketlik tartibida bosqichlarda ko'rsating.

– Bilimlarni eslab qolish, mustahkamlash, takrorlash.

- O‘quv mahorat va ko‘nikmalarni shakllantirish.
- O‘quv materiallarini qabul qilish, sezish.
- O‘quv materialini tushunish va anglab yetish.
- Bilim, mahorat va ko‘nikmalarni amaliyotda, ijodiy faoliyatda qo‘llash.

O‘zini-o‘zi tekshirish

- O‘quv materiallarini qabul qilish, sezish.
- O‘quv materiallarini tushunish, anglab olish.
- Bilimlarni eslab qolish, mustahkamlash, amaliyotda, ijodiy faoliyatda qo‘llash.

16. O‘quvchilarning o‘rganish faoliyati qaysi bosqichga mos keladi? Bu bosqichni ko‘rsating.

- O‘quv materiallarini tushunish, anglab olish.
- O‘quv materialini eslab qolish, mustahkamlash, takrorlash.
- O‘quv materiallarini qabul qilish.
- Bolalar hayotlarini hisobga olish, kichik yoshdagilar o‘quv ishlarini yorqin, yaqqol, yaxshi qabul qiladilar, tasodifiy alohida narsani aniq ajratadilar, hodisa va xatolarni tahlil qilishda qatnashadilar.
- Ko‘rish, eshitish, harakatlantiruvchi va boshqa analizatorlarni jalb etish.
- Bilim, mahorat ko‘rinishlarini amaliyotda qo‘llash.
- O‘quv materiallarini tushuntirish.
- O‘quv mahorat va ko‘nikmalarini shakllantirish.
- Kichik yoshdagi o‘quvchilarga xos bo‘lgan aniq predmetli fikrlash uchun ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish kerak.
- Bularni quyidagi fikrlash operatsiyalarini bajarishga jalb etish, «nima uchun», «qanday qilib», «nima gap» kabi savollarga javob izlash.
- O‘quv materiallari «tiriklashtirilgan birligi» o‘zaro bog‘liq; tasavvurlarni birgalikda o‘rganish: qo‘shish va ayirish, ko‘paytirish va bo‘lish, unli va undoshlar.

O‘zini-o‘zi tekshirish

- O‘quv materiallarini tushunish va anglab olish.

17. Ushbu o‘qituvchi faoliyatiga qo‘yiladigan talablar o‘quvchilarning o‘rganish faoliyati qaysi bosqichiga mos keladi, bu bosqichni ko‘rsating?

- O‘quv materialini tushunish, anglab olish.
- O‘quv materialini eslab qolish, mustahkamlash, takrorlash.

- O‘quv materialini qabul qilish.
- O‘quvchilarga o‘quv materiallarini anglab olish, so‘z matnini eslab qolish usullarini o‘rgatish.
- Eslab qolish, mustahkamlashda og‘zaki yoki yozma tushuntirish, kompyuterda ko‘rsatish.
- Tarqatma materiallarni qo‘llash usullaridan foydalanish.
- Mustahkamlanadigan takror materialdan yanada yuqori darajadagi umumlashtirilgani uchun, fikrlar o‘xshashligini aniqlash va mu-rakkab xulosalarni ifoda etishda foydalanish.
- O‘quv ishlari natijalarini nazorat qilish va o‘zini nazorat qilish-ni ta‘minlash, videofilmdan foydalanish.

O‘zini-o‘zi tekshirish

- O‘quv materiallarini eslab qolish, mustahkamlash va takrorlash.

18. Ushbu o‘qituvchi faoliyatiga qo‘yiladigan talablar o‘quvchilarning o‘rganish faoliyati qaysi bosqichiga mos keladi. Bu bosqichni ko‘rsating?

- Mahorat, bilim va ko‘nikmalarni amalda qo‘llash.
- O‘quv materialini qabul qilish.
- O‘quv mahorat va ko‘nikmalarni shakllantirish.
- O‘qishdagi amaliyotni o‘rganish faoliyati uning his etib tasavvur qilish, chuqur bilimlar tayanchi asosida tekshirish, haqiqat o‘lchovi sifatida foydalanish.
- Hikoyalar tuzish, insho yozish, mazmunli masalani yechish, tabiat va ijtimoiy hodisalarni kuzatish asosida savollarga javoblar tayyorlash, mehnat topshiriqlarini, laboratoriya amaliy ishlarni bajarish jarayon-larida amaliyotda bilim, mahorat va ko‘nikmalardan foydalanishni ta‘minlash.
- Uy iqtisodiyoti, turmush madaniyati, sog‘lom turmush tarzi, tadbirkorlik asoslari bilan bog‘liq hisob-kitoblar o‘tkazish me‘yoriy ko‘nikmalarini shakllantirish.
- Bolalarni taxta, metall, matolardan buyumlar yasash, badiiy o‘ymakorlik, ijodiy xarakterdagi topshiriqlarni rejalashtirish va bajarishga qiziqtirish.

O‘zini-o‘zi tekshirish

Bilish, mahorat, ko‘nikmalarni amalda qo‘llash.

19. Oddiy mahorat ko'nikmalarni va murakkab o'ziga xos mahoratlarni egallash qaysi bosqichga mos kelishini ko'rsating?

1. O'zlashtirayotgan mahorat ahamiyatini ochib bering. Shakllantirayotgan mahorat mazmuni va tuzilishi bilan tanishtiring. Ko'rsatilgan mahoratni egallash bo'yicha amaliy faoliyatni tashkil etish. O'zlashtirayotgan mahoratni yangi, o'zgarayotgan sharoitlarda qo'llash.

2. Harakatlar namunalari bilan tanishtirish (tushuntirish, ko'rsatish). Qoidalarini qo'llash, boshlang'ich mahoratlarni egallash (namuna bo'yicha mashqlar). Avvalambor bilib, egallab olgan mahoratini mukammallashtirish va ko'nikmalarni shakllantirish (o'rganuvchi mashqlar). Turli ijodiy va amaliy faoliyatda mahorat va ko'nikmalarni qo'llash.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Murakkab mahoratlarni egallash bosqichi.
2. Pedagogik mahorat va ko'nikmalarni egallash bosqichi.

20. Boshlang'ich ta'limning qonuniyligi va prinsiplari.

1. Ijtimoiy qiymatga egalik.
2. O'quv bilim.
3. Shaxsiy.
4. Kommunikativ.
  - Bilim olishda o'ртоqlariga dojmo yordam berish.
  - Shaxsiy yutuqlarga erishish, o'qishda yuqori natijalarni egallash.
  - Yaxshi va a'lo baholar olish.
  - Qiyin o'quv muammolarni hal qilish.
  - Shaxsan ajralish, birinchi bo'lish.
  - Jamiyat oldidagi burchini bajarish.
  - O'z bilimlari, fikrlari bilan almashish, munosabatda bo'lish, hamkorlik.
    - O'z fikrlarini, xohishlarini o'rtog'i bilan baham ko'rish.
    - Yangi bilim olish.
    - Bilimli, madaniyatli bo'lib, hayotga yaxshi tayyorlanish.
    - Mazmuni qiziqarli, o'rgatuvchi kitoblar bilan tanishish.
    - Maktab o'qituvchilari va ota-ona oldidagi javobgarligini his qilish.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Jamiyat oldidagi burchini bajarish, bilimli, madaniyatli bo'lib yaxshi tayyorlanish, o'qituvchilar va ota-ona oldidagi javobgarlikni his qilish.

2. Qiyin o'quv muammolarni hal qilish. Yangi bilimlar olish. Mazmuni qiziqarli kitoblar bilan tanishish.

3. Shaxsiy yutuqlarga erishish, o'qishda yuqori natijalarni egallash, yaxshi va a'lo baholar olish. Shaxsan ajralib, birinchi bo'lish.

4. Bilim olishda doimo o'rtoqlariga yordam berish.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Ta'limning qandayligi.

2. Ta'lim prinsipi.

3. Ta'lim qoidalari.

21. Chap tarafda ta'limning qoidalari, o'ng tarafda ta'limning asosiy prinsiplarini ko'rsating.

– Ta'lim mazmuni fanning rivojlanish darajasiga borish.

– Maktab o'quvchilarining tushunishlari va faolligi prinsipi.

– Umumiy ilmiy va amaliy ehtiyojlarini ta'minlash, o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash.

– Ta'limda ilmiylik prinsipi.

– Ta'lim-tarbiya va rivojlanishning umumiy ehtiyojlarini ta'minlash.

– Ta'limning tarbiyalovchilik prinsipi.

– Ta'limning hayot va amaliyot bilan bog'liqligi.

22. Ta'limning qoidalarini chapda ko'rsating, o'ngda ta'limning asosiy prinsiplarini ko'rsating.

– Ta'limning samaradorligi sezgi organlarining qanchalik qaratilganligiga bog'liq.

– Ta'limning izchilligi va davomiyligi prinsipi.

– Ta'limning tushunarligi va har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish prinsipi.

– Ta'limdagi bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash takrorlashga bog'liqligi.

– Ko'rgazmali ta'lim prinsipi.

– Bilim, ko'nikma va malakani mustahkamlash prinsipi.

23. Keltirilgan didaktik talab va qoidalarni ta'limning qaysi prinsipiga kiritish kerak?

– Tushunarlilik prinsipi.

– Mustahkamlik prinsipi.

– Ta'limning hayot bilan aloqasi borligi prinsipi.

– O'qitish amaliy yo'nalganligini ta'minlash mehnatga tayyorlash

texnologiyasini takomillashtirish, o'quvchi shaxsining umumiy rivojlanishi omillari sifatida.

– Hisoblash, o'lchash, kuzatish keng tarqalgan mehnat qurollarini ishlatishni bilishni, komputer texnikasi ishlatish amaliy mahorati, ko'nikmalarini va hayotiy muhim bilimlarini o'quvchilarga o'rgatish.

– Bolalarni konsruktorlik-texnik faoliyatga, tajriba, laboratoriya ishlari o'tkazishga, amaliy va ijodiy xarakterdagi ishlarni bajarishga ishtirok ettirish.

O'zini-o'zi tekshirish

Ta'limning hayot bilan, amaliyot bilan bog'liqligi prinsipi.

24. Quyidagi fikrlar mumtoz pedagog allomalardan kimlarga tegishli?

1. «Kim yaxshi o'qitsa – o'sha yaxshi intizomga o'rgatadi».

2. «Yosh qalbgga tarbiyachining shaxsiy ta'siri darsliklar bilan, axloqiy xususiyat bilan jazolash va taqdirlash tizimi bilan ham almash-tirib bo'lmaydigan tarbiyaviy kuchga ega». «Maktabda hazilga yo'l qo'ymovchi jiddiylik hukmron bo'lishi kerak, ammo barcha ishni hazilga yo'ymaydigan sertakallufsiz shirin so'zlik, ko'p ayb izlashsiz adolat-lilik, zaifliksiz, mehribonlik, bachkanasizlik, tartib-intizom va asosiysi doimiy aqliy faoliyat».

3. «Tarbiya ham, ta'lim ham ajralmasdir. Bilim bermay turib tarbiyalab bo'lmaydi, har qanday bilim tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi».

O'zini-o'zi tekshirish

1. A. Distervis.
2. K. D. Ushinskiy.
3. L. N. Tolstoy.

25. Keltirilayotgan didaktik talab va qoidalarni qaysi ta'lim prinsipi-ga kiritish kerak?

– Ta'limning hayot bilan, amaliyot bilan bog'liqligi prinsipi.

– Tarbiyalovchi ta'lim prinsipi.

– Mustahkamlik prinsipi.

– Mashg'ulotlarda o'qituvchi shaxsining ilmiy, ma'naviy-estetik imkoniyatlarini to'la ochib berish. U foydalanadigan axloqiy rag'batlantirishlar – ma'qullash, taqdirlash, tanqid qilish sabablarini baholashlarning tarbiyaviy ta'sirini ko'rsatib berish.

– O'qitish metodlarini mazmuni, shakli, tarbiyaviy imkoniyatlarini amalga oshirishni ta'minlash, bolalarning o'quv topshiriqlarini bajarish-dagi qiziquvchanligi, tashabbuskorlik, ishchanligi, tartiblilik va aniqligini rag'batlantirish.

– Bolalarni ma'lumotlar almashish, o'zaro hamkorlik, o'zaro yordam, yaqin munosabatlarga jalb etish.

O'zini-o'zi tekshirish

Tarbiyalovchi ta'lim prinsipi.

26. Quyidagi fikrlar mumtoz pedagog allomalarning qaysi biriga tegishli?

1. «Hamma narsani sezgi bilan qabul qilish mumkin; aynan: ko'rinuvchi ko'rish bilan qabul qilish uchun, eshitiladiganni – quloq bilan, hidni – burun bilan, mazasini – ta'm bilan, sezish mumkin bo'lganini – sezish yo'li bilan».

2. «Bizning haqiqiy ustozlarimiz – bu tajriba va sezgidir».

3. «Biror-bir predmetning mazmunini so'z bilan tushuntirish, bola bu predmetlar moddiy mazmuni asosini qanchalik aniq va jonli anglab yetishiga qarab bola uchun shunchalik haqiqatni yetkazadi». «Ko'z ko'rishni, quloq eshitishni, oyoq yurishni, qo'l esa ushlashni xohlaydi, lekin xuddi shunday yurak ham ishonishni, aql esa fikrlashni xohlaydi».

4. «Bola shakliga, rangiga, tovushiga qarab, umuman sezishga qarab fikrlaydi. Bola xotirasida biror narsani mustahkam o'rnanib qolishini xohlagan pedagog, bu eslab qolish jarayonida iloji boricha ko'proq organlar: ko'z, quloq, sezgi, muskul harakatlarini sezish va hatto iloji bo'lsa hid va ta'm bilish organlari ishtirok etishini o'ylashi kerak».

27. Keltirilgan didaktik talab va qoidalarni ta'lim prinsipining qaysi biriga kiritish kerak?

– Onglilik prinsipi.

– Tarbiyalovchi ta'lim prinsipi.

– Ko'rgazmalilik prinsipi.

– Ko'rgazmali materiallardan ma'lumotlar manbai, izlanish vaziyati, idrok etish tayanchi sifatida, O'zini-o'zi tekshirish vositasi sifatida foydalanish.

– Predmet va hodisalarni bilib olish, ulardagi eng asosiysini, muhimini aniqlash uchun iloji boricha ko'proq sezgi organlarini jalb etish.

– So'zni, tasviriy ko'rgazmani, texnik o'quv vositalari bilan oqilona birga olib borish: predmetli ko'rgazmalidagi asta-sekin belgilarga o'tishni ta'minlash.

O'zini-o'zi tekshirish

Ko'rgazmalilik prinsipi.

28. Quyidagi keltirilgan didaktik talab va qoidalar qaysi prinsipga yo'naltirilgan?

- Ko'rsatmalilik prinsipi.
- Ta'limning hayot bilan, amaliyot bilan bog'liqlik prinsipi.
- Onglilik va faollik prinsipi.
- Bo'lajak o'quv faoliyatining ahamiyati, maqsad, vazifalari muhimligini ko'rsatish.
- O'quvchilarni kuzatishlar jarayonida topshiriqlarni tashabbuskorlik bilan bajarish, faktlarni tahlil qilishga, solishtirishga, ular orasidagi bog'liqligini aniqlashga, savollarga javob izlashga, muammoli masalalarni yechishga jalb etish.
- Qo'llanmalarga binoan idrok etish faoliyati kerakli usullarini egallab olishni ta'minlash: tushuntirilayotganda qanday eshitish kerak, kitob bilan qanday ishlash kerak, qanday ma'ruza qilish kerak. O'quvchilarda o'zining o'rganish bilim darajasini kengaytirishga harakatini, o'ziga nisbatan va boshqalarga nisbatan talabchanligini, o'quv darslardagi tartibbuzarliklarga salbiy munosabat ko'rsatishini rivojlantirishga yordam ko'rsatish.

O'zini-o'zi tekshirish

Onglilik va faollik prinsipi.

29. Quyidagi fikrlar mumtoz pedagog allomalarning qaysi biriga tegishli?

1. «Yaxshi shogird hech qanday qiyinchiliklardan qo'rqmay bilim olishga shoshilganidan yonadi, ilmni egallab olsa bas, u o'zini mehnatdan olib qochmaydi, u qiyinchilik va urinishlardan qo'rqmay mehnatni o'zi izlaydi». «Materiallarni yoshi pog'onalariga qarab joylashtirish, yoshiga to'g'ri kelmaydigan hech qanday narsani majbur etmaslik kerak».

2. «O'quvchi tushunmaydigan hech narsaga o'qitish kerak emas».

3. «Bola tayyor bo'lmaguncha uni o'qitishni boshlash kerak».

«Bola eplay olmaydigan darslar xotirasini buzadi va bolalarda o'ziga ishonchsizlik uyg'otadi». «Bilim olishda hamma narsa ham qiziqarli bo'lavermaydi, balki albatta zerikarlilari ham bor va bo'lishi kerak. Bolani o'zini qiziqtiradigan ishni bajarishni emas, unga qiziqarli bo'lmaganini ham bajarishga o'rgating».

O'zini-o'zi tekshirish

1. Ya. A. Komenskiy.
2. A. Diskaverg.
3. K. D. Ushinskiy.

30. O'tkazilayotgan didaktik talablar va qoidalarni ta'limning qaysi prinsipiga kiritish mumkin?

- Ta'limda muntazamlilik, ketma-ketlik prinsipi.
- Tarbiyalovchi ta'lim prinsipi.
- Tushunarlilik va bolalar individual xususiyatlarini hisobga olish prinsipi.
- Ko'rsatish, taqqoslash, guruhlash, predmetlarni, hodisalarni turlash jarayonida o'rganishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish asosida materiallarni egallab olishni ta'minlash.

– O'quv faoliyati har xil turlarni maqsadga muvofiq ravishda navbat bilan almashtirib berish kerak, predmetlar bilan harakatlar, yaxshi o'qiydigan, qoloqlar uchun maxsus topshiriqlar tanlash, tortinchoq, xayolchanlarni qo'llash, o'quv mashg'ulotlariga didaktik o'yinlar, qiziqarlilik elementlarini kiritish kerak.

– Bolalar bajaradigan o'quv topshiriqlarini asta-sekin murakkablashtirib borish, erkin ko'rgazmali vositalarni namoyish etishdan asta-sekin tayanch chizmalar, jadvallardan foydalanishga o'tishni ta'minlash kerak.

O'zini-o'zi tekshirish

Tushunarlilik va bolalar individual xususiyatlarini hisobga olish prinsipi.

1. «Hamma qismlari bir-biri bilan yaqin bog'langan bo'lsagina u mustahkam bo'ladi. Yangi materialni oldingi yaxshi o'zlashtirilganidan keyin va oldingisi keyingisiga yo'l ochgan bo'lsa berish mumkin bo'ladi».

2. «Bolalar oz-oz bo'lsa ham o'zlashtirib borsinlar, lekin bilimlaridan hech qanchasini yo'qotmasinlar va ulardan yangisini bilib olguncha foydalansinlar: ilgari bora turib oldingi bilib olinganlarini foydasiz orqada qoldirib ketish kerak emas».

O'zini-o'zi tekshirish

1. Ya. A. Komenskiy.
2. K. D. Ushinskiy.

- Ilmiylik prinsipi.
- Ta'limning muntazamliligi va ketma-ketlik prinsipi.
- Ko'rsatmalilik prinsipi.
- Predmet, hodisalarni bir-biriga bog'liqlik, bir-biriga sabablilikda qarash kerak.

– O'quv materiallarini o'rganishda har bir bo'lim, mavzu, bobning izchilligini ta'minlash kerak.

– Yangi materialni ilgari bo'lganligi tarkibiga bir element sifatida kiritiladi, ilgari o'rganilgan bilan notanishni taqqoslash, yanada yuqori tartibda umumlashtirish o'tkazish, fanlararo bog'liqliklarni aniqlash.

1. Ta'limda muntazamlilik va ketma-ketlik prinsipi.

1. «O'z xarakteridagi ishonchlilik va odatlilikka erishish uchun o'zi yoki boshqalar kuzatishi orqali emas, balki faqatgina doimiy takrorlash, tajribalarni oshirish va mashqlar bilan erishish mumkin.

Hamma narsaga oldin mustahkam asos yaratish, keyin esa ana shu asosga tayanish mumkin. Maktablarda bolalar yozishni mashq qilib yozishga o'rgansinlar, gapirishni mashq qilib gapirishni o'rgansinlar, fikrlash, xulosa chiqarishga o'rganib xulosaga kelishni o'rgansinlar».

2. «Chuqur ta'lim berish uchun har doim quyidagilarni bajarish kerak:

1. Predmetni chuqur bilish;

2. Uni qo'llash mahorati.

3. Ta'lim to'raligi, mustahkamligi bilan ajralib turishi kerak. Takrorlash esdan chiqarganlarini tiklash uchun emas, balki xotiradan chiqarib qo'yishning oldini olish uchun ham kerak. Bilim va g'oyalari poydevori o'quvchi qalbida qanchalik mustahkam bo'lsa ana shu poydevorga keyinchalik shunchalik ko'p va mustahkam bilimlarni ko'tarish mumkin.

31. Ta'lim va tarbiyaning mazmuni – bu tabiat, jamiyat, inson haqida sistemali bilim, ko'nikma va malakalarni egallash orqali o'quvchi shaxsining rivojlanishini ta'minlaydi.

Chapda ta'lim-tarbiyaning tanlash chegarasini, o'ngda ta'lim-tarbiyaning mazmunini ko'rsating.

– Asoslar sistemasi, tasavvurlar, tushunchalar, tabiatning, jamiyatning, g'oyalarning rivojlanishi qonunlari. Demokratik jamiyatning insonparvarlik talablariga javob berish.

– Shaxs sifatida shakllanish masalalarini aks ettirish. Sistemali bilim va ko'nikmalar turli xil amaliy faoliyatning asosiy tajribasi hisoblanadi.

– Tajribaning ijodiy faoliyat bilan amalga oshirish. Hozirgi zamon ilmining rivojlanish talabiga mos tushishi.

32. Chapda boshlang'ich ta'limning xususiyatlarini, uning asosini xarakterlaydigan ko'rsatkichini, o'ngda davlat ta'lim standartining xususiyatini xarakterlovchi ko'rsatkichlarini ko'rsating.

1. Standart bu ta'limning sifatli shaklidir. Boshlang'ich ta'limning turli xil ko'rinishlari: 6 va 7 yoshdan ta'lim, boshlang'ich bo'lim gimnaziya, litsey, xususiy boshlang'ich maktab, chet tillariga yo'naltirilgan maktab, bog'cha-maktab.

2. Boshlang'ich maktab o'quvchisi quyidagi yo'nalishdagi bilim, ko'nikma va malakalarini egallashlari shart: til, matematika, tabiatshunoslik, inson, jamiyat.

O'quv rejasining o'zgaruvchanligi, o'quv qo'llanmalari, dastur, turli xil o'quv kitoblari, shakl, usul, ta'lim vositalari.

3. Ta'lim mazmuniga yangi o'quv qoida-qonunlarini kiritish: mu-loqot qilish madaniyati, estetika va h. k.

4. Ijodiy rivojlanish akademik bilim, ko'nikma va malakalarini egallash orqali amalga oshiriladi. Davlat ta'lim standartida umumiy o'quv rejasi va ta'lim mazmuni o'zaro mos keladi.

33. O'quv rejasi, dasturi, darslik nimalardan iborat: Quyida o'quv mazmunini aks qiluvchi komponentlardan qaysi biri aks ettirilgan?

1. O'zlashtirilishi kerak bo'lgan o'quv materiallaridan iborat. Uning ilmiy asoslanganligi, tushunariligi, qisqaligi, ifodaliligi, estetik bezatilgan, yaxshi, kamtar, o'quvchilarning o'quv materiallaridan to'g'ri foydalanish usullari, ta'lim natijalarini tekshirish va o'zi tekshirish uchun tavsiyalardan iborat.

2. O'quv darslari, soati sonlari, tartibini har bir mavzu uchun ajratilishini va ta'til davomiyligini belgilaydi.

3. O'quv darsini o'rganish maqsadlari, vazifalari, uning bo'limlari, mavzu, o'quv savollari, soatlar soni haqida tushuntirish xatidan iborat, bilim mahorat va ko'nikmalarga talablar, predmetni o'qitish shakli, usuli, vositasi, o'quv uskunalari ro'yxati, ko'rgazmali va texnik vositalarini ko'rsatib beradi.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Dastur.
2. O'quv reja.
3. O'quv dasturi.

34. Quyida o'quv qo'llanmaning qaysi tipi tavsifnomasi berilgan?

- Darslik.
- Bosma nashrli daftar.
- Ma'lumotnoma.
- O'quvchilarga ma'lumotnoma yozilgan, o'zlashtirilishi kerak bo'lganlari esa qoldirib ketilgan. O'quvchi ushbu materialni ishlab chiqarishi uchun faqat eng muhimlarini yozadi.
- Tanish ma'ruzalarni qayta yozish bo'yicha ortiqcha samarasiz ishlar.
- Nazariy materiallarni o'zlashtirish va amaliy mahorat va ko'nikmalarni ishlab chiqish tezlashtiriladi.
- O'quv jarayoni texnologiyasi mukammallashtiriladi.

O'zini-o'zi tekshirish

Muhrli asosga ega daftar.

DIDAKTIKA – O‘QITISH VA TA‘LIM NAZARIYASI SIFATIDA

I. Didaktika – pedagogika bo‘limining bir qismi. U quyidagi muam-molarni (masalalarni) o‘rganadi: o‘qitish jarayoni, ta‘lim va o‘qitishning mazmuni, tamoyillari, o‘qitishning tashkiliy shakllari va metodlari.

O‘ng tomondagi ustundan har bir didaktik tushunchaning (chap ustundagi) mohiyatga mos tavsifni tanlang va ko‘rsating.

O‘qitish jarayoni	Tabiat, jamiyat, inson haqidagi bilimlar, shu-ningdek, ularga tegishli ko‘nikma va mala-kalar tizimi, ularni o‘zlashtirish o‘quvchilar shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta‘minlaydi
Didaktikaning tamoyillari	O‘quv jarayonini tashkil etish usullari, ular ma‘lum tartibda amalga oshiriladi
Ta‘lim va o‘qitishning mazmuni	O‘qituvchi rahbarligida o‘quvchilar tomonidan bilim, ko‘nikma va malakalarning o‘zlashti-rilishi, ularda bilish qobiliyatlari, o‘quv mehnati madaniyati, tarbiyalilik sifatlarini rivoj-lantirish
O‘qitish metodlari	O‘qituvchining faoliyati va maktab o‘qituv-chilarini bilish faoliyatining xususiyatini belgi-lovchi, asos qilib olingan yetakchi qoidalar

O‘zini-o‘zi tekshirish

O‘qitish jarayoni	O‘quv jarayonini tashkil etish usullari, ular ma‘lum tartibda amalga oshiriladi
Didaktikaning tamoyillari	O‘qituvchining faoliyati va maktab o‘qituv-chilarini bilish faoliyatining xususiyatini belgi-lovchi, asos qilib olingan yetakchi qoidalar
Ta‘lim va o‘qitishning mazmuni	Tabiat, jamiyat, inson haqidagi bilimlar, shuningdek, ularga tegishli ko‘nikma va mala-kalar tizimi, ularni o‘zlashtirish o‘quvchilar shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta‘minlaydi
O‘quv ta‘lim ishini tashkil etish shakllari	O‘qituvchi rahbarligida o‘quvchilar tomonidan bilim, ko‘nikma va malakalarning o‘zlashtirilishi, ularda bilish qobiliyatlari, o‘quv mehnati madaniyati, tarbiyalilik sifatlarini rivojlantirish
O‘qitish metodlari	Ta‘lim, tarbiya, rivojlantirish vazifalarini hal qilishga yo‘naltirilgan o‘qituvchilar va o‘quvchilarning o‘zaro bog‘liq faoliyatini yo‘lga qo‘yish usullari

2. Chap ustunda didaktik tushunchalarni, o'ng ustunda esa metodik tushunchalarni ko'rsating.

* Barcha o'quv fanlarini o'rganishning umumiy qonuniyatlari. Konkret o'quv predmetini o'rganish qonuniyatlari.

* Savod o'rgatish darsi, yozuv darsi, mehnat darsi. Dars – o'qituvchi va o'quvchilarning o'quv ishini tashkil etish shakli.

* O'qitishning og'zaki metodi – suhbat. Savod o'rgatishning analitik-sintetik metodi.

* Meteorologik, mavsumiy kuzatishlar. O'qitishning ko'rgazmali metodi – kuzatish.

* O'qitishning amaliy metodi – mashq qilish (namuna bo'yicha, trenirovka, ijodiy). Masalalarni yechish metodi, grammatik, orfografik topshiriqli ko'chirib yozish.

O'zini-o'zi tekshirish (qayta yozish kerak)

Konkret o'quv predmetini o'rganish qonuniyatlari	Barcha o'quv fanlarini o'rganishning umumiy qonuniyatlari
Savod o'rgatish darsi, yozuv darsi, mehnat darsi	Dars – o'qituvchi va o'quvchilarning o'quv ishini tashkil etish shakli
Savod o'rgatishning analitik-sintetik metodi.	O'qitishning og'zaki metodi – suhbat
Meteorologik, mavsumiy kuzatishlar	O'qitishning ko'rgazmali metodi – kuzatish
Masalalarni yechish metodi, grammatik orfografik topshiriqli ko'chirib yozish	O'qitishning amaliy metodi – mashq qilish (namuna bo'yicha, ijodiy)

3. Quyida berilgan fikrlar chet el olimlaridan qaysi biriga tegishli?

1. O'quv jarayonida asosan «Savol-javobli kashfiyotlar metodi»dan foydalanish kerak. Agar o'qitishning samarali metodlari qo'llansa, unda bola har qanday jumladan, murakkab o'quv materialini ham o'zlashtira oladi.

2. Bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanishi, kichik yoshdagi maktab o'quvchisi shaxsining rivojlanishi shaxsiy tajriba orqali «paypaslab aniqlovchi sinov», «bor haqiqatni mustaqil yechish» asosida amalga oshiriladi.

3. O'qitish jarayonida turli axborotlar beruvchi o'quv qo'llanmalari, bosma asosli daftarlar, ma'lumot beruvchi kartochkalar keng qo'llanishi kerak.

4. O'qitish orqali bolalarning tafakkuri rivojlanib borishini boshqarish, o'rganish «kashfiyotlar vositasida» amalga oshirilishi kerak.

O'zini-o'zi tekshirish.

1. D. Bruner (AQSH). Bilish psixologiyasi.
2. S. Frene (Fransiya). Bolani aqliy tarbiyalash.
3. T. Xeysen (Shvetsiya). 2000-yilda ta'lim.
4. E. Stouns (Angliya). Psixopedagogika.

METODOLOGIYA VA O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI

1. Chap ustunda falsafiy holatlarni, o'ng ustunda esa asosiy zamonaviy psixologik-pedagogik yondoshuvlarni ko'rsating.

Rivojlantiruvchi o'qitish. Inson va jamiyatning, inson va tabiatning ajralmas birligi. Aqliy faoliyatning bosqichma-bosqich shakllantirishi. O'qitish texnologiyasi. Reproduktiv va ijodiy bilish faoliyati. O'qitishdagi muammoli va dasturlashtirgan yondoshuvlar. Jamoat ongi va individual ongning o'zaro bog'liqligi. Voqealar borliqdagi predmetlarning rivoji umumiy aloqasi, o'zaro bog'liqligi. Ayrim va o'ziga xos fikrlardan umumiyga, hissiyotdan aql-idrokka, mavhumdan aniq fikrlarga qarama-qarshi o'zgarish. Shaxsning mustaqil bilim olishi va o'zini ro'yobga chiqarishi (ko'rsatishi). Shaxsning rivojida faoliyatning va muloqotning yetakchi roli.

O'zini-o'zi tekshirish

Inson va jamiyatning, inson va tabiatning ajralmas birligi	Rivojlantiruvchi o'qitish
Jamoat va individual ongning munosabati	Aqliy faoliyatning bosqichma-bosqich shakllantirishi
Voqealar borliqdagi, predmetlarning rivoji-umumiy aloqasi, o'zaro bog'liqligi	O'qitish texnologiyasi
Ayrim va o'ziga xos fikrlardan umumiyga-hissiyotdan aql-idrokka-mavhumdan aniq fikrlarga qarama-qarshi o'zgarish	Muammoli va programalashirilgan yondoshuvlar
	Mustaqil bilim oshirish va o'zini ro'yobga chiqarishi (ko'rsatishi)
	Shaxsning rivojida faoliyatning va muloqotning yetakchi roli

2. Chap ustunda nazariy tadqiqot metodlarini, o'ng ustunda esa empirik tadqiqot metodlarini ko'rsating.

Kuzatish; suhbat; qiyosiy-tanqidiy tahlil; sintez; mavhumlashtirish; pedagogik sinov; anketa o'tkazish; test o'tkazish; modellashtirish; pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish; tasniflash; reyting metodi; tekshiruv va nazorat ishining diagnostikasi; maktab hujjatlarini o'rganish; o'quvchilar faoliyati mahsulini o'rganish.

O'zini-o'zi tekshirish

Qiyosiy-tanqidiy tahlil	Kuzatish
Sintez	Suhbat
Mavhumlashtirish	Pedagogik sinov
Modellashtirish	Anketa o'tkazish
Tasniflash	Test o'tkazish
	Pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish
	Reyting metodi
	Tekshiruv va nazorat ishining diagnostikasi
	Maktab hujjatlarini o'rganish
	O'quvchilar faoliyatining mahsulini o'rganish.

3. O'qitishning fikriy bog'lanish nazariyasiga muvofiq harakatlar qanday ketma-ketlikda bajariladi?

Nazariy qoidalarning amaliy qo'llanishi; o'z harakatlarini asoslash; topshiriqlarni bajarilishining to'g'riligini tekshirish; faol kuzatish; faktik material bilan tanishish; uning o'ziga xosligini tushunish; faktik materialning tahlili, taqqoslash; ilgari o'zlashtirilgan materialning yangi egallaganlari bilan bog'liqligi; yangi muhim belgilar tizimiga sintezlash-birlashtirish; umumlashtirish; yangi qoidani shakllantirish;

O'zini-o'zi tekshirish

1. Faol kuzatish; faktik material bilan tanishish; uning o'ziga xosligini tushunish.

2. Ilgari o'zlashtirilgan materialning yangi egallaganlari bilan bog'liqligi.

3. Faktik materialning tahlili, taqqoslash.

4. Yangi muhim belgilar tizimiga sintezlash-birlashtirish; umumlashtirish; yangi qoidani shakllantirish.

5. Nazariy qoidalarni amalda qo'llash.

6. O'z harakatlarini asoslash; topshiriqlarning bajarilishini to'g'riligini tekshirish.

4. Davturlashtirilgan o'qishni tavsiflovchi belgilarni tegishli ketma-ketlikda ko'rsating.

Testkari aloqani, o'zini-o'zi tekshirishni (kartochkalar, ma'lumotlar diapozitiv kadrlari, diafilm va boshqalar yordamida) ta'minlash; axborotni kichik qismlar (qadamlar, parchalar, bo'laklar, kadr)larga bo'lib ko'rsatish, ular orasidagi aloqani ta'minlash; bilish faoliyatini boshqarishni ta'minlash; savollar, topshiriqlar, ko'rsatmalar – nima va qanday qilish kerak.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Axborotni kichik qismlar (qadamlar, parchalar, bo'laklar, kadr)larga bo'lib ko'rsatish, ular orasidagi aloqani ta'minlash.

2. Bilish faoliyatini boshqarishni ta'minlash; savollar, topshiriqlar, ko'rsatmalar – nima va qanday qilish kerak.

3. Testkari aloqani, o'zini-o'zi tekshirishni (kartochkalar, ma'lumotlar diapozitiv kadrlari, diafilm va boshqalar yordamida) ta'minlash.

5. Muammoli vazifani qo'yish va uni yechish bosqichlarini tegishli ketma-ketlikda ko'rsating.

Muammoli masalani hal qilishning to'g'riligini tekshirish; muammoli vaziyatning yuzaga kelishi va muammoning qo'yilishi; mavjud tamoyilni amalda qo'llash; muammoli masalani hal etishning ma'lum usullaridan foydalanish; masalani hal etishning yangi usulini qidirish sohasini kengaytirish.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Muammoli vaziyatning yuzaga kelishi va muammoning qo'yilishi.

2. Muammoli masalani hal etishning ma'lum usullaridan foydalanish.

3. Masalani hal etishning yangi usulini qidirish sohasini kengaytirish.

4. Mavjud tamoyilni amalda qo'llash.

5. Muammoli masalani hal etishning to'g'riligini tekshirish.

6. O'qitishning zamonaviy texnologiyasini tavsiflovchi belgilarni tegishli ketma-ketlikda ko'rsating.

– O'qitishning butun jarayonini o'quv maqsadlarni kafolatlangan yutuqlariga yo'naltirish.

– O'quvchilar tomonidan ularning tarbiyaliligi va rivojlanish darajasida bilimlar va harakat usullarini o'zlashtirishida yuqori natijalarga erishishga yo'naltirilgan aniq maqsadning mavjudligi.

– O‘qitish ishlarining aniqligi va takroriligidini ta‘minlash, ularning har bir o‘qituvchi tomonidan qayta tiklanishi mumkinligi.

– Tezkor teskari aloqa, diagnostika usullarini joriy etish, shu maqsadlarda trening, komputer tipidagi nazorat topshiriqlaridan keng foydalanish, o‘quvchilarning o‘qish natijalarini Davlat ta‘lim standartiga muvofiq baholash.

O‘zini-o‘zi tekshirish

1. O‘quvchilar tomonidan ularning tarbiyaliligi va rivojlanish darajasida bilimlar va harakat usullarining o‘zlashtirilishida yuqori natijalarga erishishga yo‘naltirilgan aniq maqsadning mavjudligi.

2. O‘qitishning butun jarayonini o‘quv maqsadlarining kafolatlangan yutuqlariga yo‘naltirish.

3. Tezkor teskari aloqa, diagnostika usullarini joriy etish, shu maqsadlarda trening, komputer tipidagi nazorat topshiriqlaridan keng foydalanish, o‘quvchilarning o‘qish natijalarini Davlat ta‘lim standartiga muvofiq baholash.

4. O‘qitish ishlarining aniqligi va takroriyligini ta‘minlash, ularning har bir o‘qituvchi tomonidan qayta tiklash mumkinligi.

7. Har bir fikr (chap ustundagi) qarshisiga shu fikrga tegishli bo‘lgan o‘qitish turi va nazariyalarini (o‘ng ustunda) ko‘rsating.

Murakkablikning yuqori darajasida, tez sur‘atda o‘qitish	Rivojlantiruvchi o‘qitish
Teskari aloqa, o‘zini-o‘zi tekshirishni ta‘minlash	Dasturlashtirilgan o‘qitish
Bilimlar yoki harakat usullari bilan tanishish muammoli vaziyatni hal etish jarayonida amalga oshiriladi	Muammoli o‘qitish
Faoliyatni yo‘naltiruvchi asosiga tayanuvchi o‘quv materialni o‘zlashtirish	Aqliy faoliyatning bosqichma-bosqich shakllanishi
Barcha o‘quv mashg‘ulotlarini o‘qitish maqsadlarining kafolatlangan yutuqlarga yo‘naltirish	O‘qitish texnologiyasi

O‘zini-o‘zi tekshirish

Murakkablikning yuqori darajasida, tez sur‘atda o‘qitish	Rivojlantiruvchi o‘qitish
Teskari aloqa, o‘zini-o‘zi tekshirishni ta‘minlash	Dasturlashtirilgan o‘qitish

Bilimlar yoki harakat usullari bilan tanishish, muammoli vaziyatni hal etish jarayonida amalga oshiriladi	Muammoli o'qitish
Faoliyatni yo'naltiruvchi asosiga tayanuvchi o'quv materialini o'zlashtirish	Aqliy faoliyatning bosqichma-bosqich shakllanishi
Barcha o'quv mashg'ulotlarini o'qitish maqsadlarining kafolatlangan yutuqlarga yo'naltirish	O'qitish texnologiyasi

8. Chap tomonda kichik yoshdagi o'quvchilarning bilish faoliyatidagi faollikni, o'ng tomonda kommunikativ faoliyatga intilishini namoyon etish ko'rsatkichlarini ko'rsating.

- Hayotda muloqotning muhimligini anglash.
- Bilimlar, ko'nikma va malakalarni egallash muhimligini tushunish.
- Bilimga intilishning mavjudligi.
- Shaxslararo o'zaro munosabat jarayoniga yuqori qiziqishning mavjudligi.
- Bilim olishda faollikni namoyon etish, o'z qobiliyatlarini darajasida to'liq shug'ullanishga intilish.
- Muloqot jarayonida sheriklariga mustaqilligi, ko'ngilchanligi, sezgirligi, qayg'urishini namoyon etish.
- O'zida muloqotdagi cheklanganlik, ishonchsizlikni yengishga intilish.
- O'ziga va o'rtoqlariga nisbatan talabchanligini, ularga bilim olishda yordam berishga tayyorligini namoyon etish.
- Muloqot bo'yicha sheriklarining tanbehlari, fikrlari maslahatlarini to'g'ri baholashga intilish.
- O'quv jarayonida tartib-intizomining buzulishlariga salbiy munosabat.

O'zini-o'zi tekshirish

Bilimlar, ko'nikma va malakalarni egallash muhimligini tushunish	Hayotda muloqotning muhimligini anglash
Bilim olishga intilishning mavjudligi.	Shaxslararo o'zaro munosabat jarayoniga qiziqishning mavjudligi.
Bilim olishda faollikni namoyon etish, o'z qobiliyatlarini darajasida to'liq shug'ullanishga intilish	Muloqot, dialog, suhbat jarayonida sheriklariga mustaqilligi, ko'ngilchanligi, sezgirligi, qayg'urishini namoyon etish

O'ziga va o'rtog'lariga nisbatan talabchanligini, ularga bilim olishda yordam berishga tayyorligini namoyon etish	O'zida muloqotdagi cheklanganlik, ishonchsizlikni yengishga intilish
O'quv jarayonida tartib intizomining buzilishlariga salbiy munosabat	Muloqot vaqtida sheriklarining tanbehleri, fikrlari, maslahatlarini to'g'ri baholashga intilish

9. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining asosiy kommunikativ malakalarini quyidagi tartibda ko'rsating: chapda axborot-kommunikativ; o'ngda – boshqaruvchi-kommunikativ, pastda – asabiy-kommunikativ.

– Muloqot bo'yicha sheriklari bilan o'z his-tuyg'ulari, qiziqishlari va kayfiyati yuzasidan o'rtog'lashish.

– Muloqot jarayoniga faol qo'shilish, aralashish.

– Muloqotda sheriklar va vaziyatlarga moslashish.

– Muloqotdagi sheriklariga nisbatan mehribonligini, rahmdilligini, qayg'urishini, g'amxo'rlikini namoyon etish.

– Muloqotdagi sheriklarini ehtiyojlari bilan o'z xatti-harakatlari, fikrlari, ko'rsatmalarini muvofiqlashtirish.

– O'zaro muloqot natijalarini baholash.

O'zini-o'zi tekshirish

Muloqot jarayoniga faol qo'shilish, aralashish	Muloqotdagi sheriklarini ehtiyojlari bilan o'z xatti-harakatlari, fikrlari, ko'rsatmalarini muvofiqlashtirish
Muloqotda sheriklar va vaziyatlarga moslashish	O'zaro muloqot natijalarini baholash.
Muloqotda sheriklari bilan o'z his-tuyg'ulari, qiziqishlari va kayfiyati to'g'risida o'rtog'lashish	Muloqotdagi sheriklariga nisbatan mehribonligi, rahmdilligi

O'QUV TARBIYA JARAYONINI TAKOMILLASHTIRISH. KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARNI FAOL O'QITISH TEXNOLOGIYASI

1. O'qitish jarayoni – o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi, ularda fikrlash qobiliyati, o'quv mehnati madaniyati, tarbiyalilik sifatlarini rivojlantirish.

Quyida o'qitish jarayonining qaysi vazifalari tavsifi berilgan?

1. Tabiat, jamiyat inson va uning mehnati haqidagi bilimlarni umumiy tasavvurlar asosida egallash ta'minlanadi. Bolalarda qadriyatlarga oid dastlabki qarashlar paydo bo'ladi, o'qish-o'rganish, ma'naviy qadriyatlar shakllanadi, bilimlarga muhabbat uyg'onadi, bilish faoliyatini mustaqil kengaytirish va chuqurlashtirishga intilish shakllanadi.

2. O'qitish mazmuni, uni tashkil etish va metodikasidan kichik yoshdagi o'quvchilarda dunyoqarash, axloqiy, hissiy munosabatlar asoslarini shakllantirish, doimiy mehnatga odatlantirish, xulq-atvor sifatlarini hosil qilish maqsadlarida foydalaniladi.

3. O'qish-o'rganishda bolalarning ruhiy faoliyatida yangi narsalar paydo bo'ladi. Kichik yoshdagi o'quvchilar mantiqiy fikrlash, nazariy fikrlash, nutq madaniyati elementlarini o'zlashtirib oladilar. Ularda tahlil qilish taqqoslash kuzatilayotgan hodisalardan umumiy va farqli jihatlarni topish muhim belgilarini aniqlash, xulosa qilish, umumlashtirishga oid intellektual malakalar shakllanadi.

O'zini-o'zi tekshirish.

1. Ta'limiy.
2. Tarbiyaviy.
3. Rivojlantiruvchi.

2. Quyida bilish faoliyatining qaysi tarkibiy qismlari haqida gapirilgan? Ularni belgilang.

1. Borliq, tabiat va jamiyat qonunlarini bilish.

2. Harakat ongning nazorati ostida bilimlari asosida hosil bo'ladi va amalga oshadi. Bunday harakatning umumiy tuzilishi o'zgar olmaydi. Harakat hali yetarlicha puxta bajarilmagan va mustahkamlanmagan, sekin bajariladi.

3. Harakat tez va oson, qat'iy, aqliy zo'riqishlarsiz yoki eng kam kuch sarflangan holda amalga oshiriladi. Bunday harakatlarning tuzilishi o'zgarishlarsiz qoladi.

4. Harakat avval o'zlashtirilgan bilimlar va eng sodda malaka va ko'nikmalar tizimiga tayanadi. Bunday tuzilishi va bajarish usullari doimiy saqlanmaydi, ular o'zgaradi va ko'nikma xususiyatga ega bo'lish bilan bog'liq emas. Harakatlarning takomillashuvi, ijodiy faoliyat, mahoratning eng oqilona usullaridan yanada muvaffaqiyatli foydalanishda ko'rinadi.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Bilimlar.
2. Malakalar (oddiy).
3. Ko'nikmalar.
4. Malakalar (murakkab).

3. Chap ustunda oddiy malaka va ko'nikmalarni, o'ng ustunda murakkab malakalarni ko'rsating

- Og'zaki va yozma hikoya tuzish; to'g'ri va tez o'qish.
- Grammatika qoidalariga muvofiq va chiroyli to'g'ri yozuv; insho yozish.
- Masala tuzish va yechish; qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish.
- Tajriba o'tkazish; haroratni o'lchash.
- Qo'l asbobidan foydalanish; loyiha tuzish.

O'zini-o'zi tekshirish

To'g'ri va tez o'qish	Og'zaki va yozma hikoya tuzish
Grammatika qoidalariga muvofiq va chiroyli, to'g'ri yozuv	Insho yozish
Qo'shish, ayirish, ko'paytirish, bo'lish	Masala tuzish va yechish
Haroratni o'lchash	Tajriba o'tkazish
Qo'l asbobidan foydalanish	Loyiha tuzish

4. Avval maxsus malaka va ko'nikmalarni, keyin aqliy, undan so'ng umumiy o'quv malaka va ko'nikmalarini ko'rsating.

- Tahlil qilish, taqqoslash, sintez, umumlashtirish; yodda saqlash; sabab-oqibat aloqalarini o'rnatish; predmetlarni tasniflash; predmetlar va voqea hodisalardagi umumiy va farqiy jihatlarni topish.
- Eshitishni asosiy fikrlar yozuvi bilan qo'shish; muloqot madani-

yati qoidalariga rioya qilish; kitobga avaylab munosabatda bo'lish; O'zini-o'zi tekshirish; o'qiganlari, ko'rganlari, eshitganlari asosida matn tuzish; muloqot jarayoniga kirishish; muloqotdagi sheriklar va vaziyatlarga moslashish; muloqot bo'yicha sheriklari bilan o'z xatti-harakatlari, fikrlarini uyg'unlashtirish, o'zaro muloqot, hamkorlik natijalarini baholash.

– O'qish, yozish, og'zaki va yozma hisoblash, mehnatga oid topshiriqlarni bajarish. Texnik modellarni loyihalash namunasiga qarab chizish, musiqa asbobida chalish. Shaxsiy va jamoat gigiyenasiga rioya qilish.

O'zini-o'zi tekshirish

– O'qish, yozish, og'zaki va yozma hisoblash, mehnatga oid topshiriqlarni bajarish. Texnik modellarni loyihalash, namunaga qarab chizish, musiqa asbobida chalish. Shaxsiy va jamoat gigiyenasiga rioya qilish.

– Tahlil qilish, taqqoslash, sintez, umumlashtirish; yodda saqlash; sabab-oqibat aloqalarini o'rnatish; predmetlarni tasniflash; predmetlar va voqea hodisalardagi umumiy va farqiy jihatlarni topish.

– Eshitishni asosiy fikrlar yozuvi bilan qo'shish; muloqot madaniyati qoidalariga rioya qilish; kitobga avaylab munosabatda bo'lish; o'zini-o'zi tekshirish; o'qiganlari, ko'rganlari, eshitganlari asosida matn tuzish; muloqot jarayoniga kirishish; muloqotdagi sheriklar va vaziyatlarga moslashish; muloqot bo'yicha sheriklari bilan o'z xatti-harakatlari, fikrlarini uyg'unlashtirish, o'zaro muloqot, hamkorlik natijalarini baholash.

5. Quyida keltirilgan ko'rsatkichlarning qaysi komponentlari, bolalarda umumiy mehnat malaka va ko'nikmalarini rivojlantirishda o'qituvchining tayyorgarligini tavsiflaydi?

- Axloqiy qadriyatga oid.
- Mustaqil bilim olishga oid.
- Metodik.
- Psixologik-pedagogik nazariya va mavjud amaliy ma'lumotlar asosida umumtexnik va mehnatga tayyorgarlikning yuqori darajasiga erishishning kasbiy ahamiyatini anglash.
- O'zida mehnatsevarlik, tashabbuskorlik, epchillik, ishga ijodiy

munosabatda bo'lish, javobgarlik, intizomlilik, tejamkorlik kabi sifat-larni shakllantirish zarurligiga ishonch.

– Bolalarni texnika sohasidagi faoliyatning tipik vositalari bilan tanishtirish, ularda ijtimoiy va foydali faoliyatda muvaffaqiyatli ishti-rok etishlari uchun zarur bo'lgan umumiy mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish muhimligini anglash.

– Umumiy mehnat malaka va ko'nikmalarini egallash jarayoniga rahbarlik qilish metodlarini o'zlashtirish muhimligini tushunish.

O'zini-o'zi tekshirish

O'qituvchining ma'naviy qadriyatga oid tayyorgarligi.

6. Quyida o'qitishning qaysi turlari tavsiflari berilgan?

1. Yangi bilimlar va ish usullari bilan tanishtirish (tushuntirish, suhbat, namoyish qilish) bilimlarni mustahkamlash hamda ko'nikma va malakalarni hosil qilish (mashqlar bajarish, misol va masalalar yechish). Ijodiy, amaliy xarakterdagi ishlarda bilim, malaka va ko'nikmalarni qo'llash.

2. O'quvchilarga ular uchun yangi, noma'lum bo'lgan bilimlar yoki ish usullarini ochish maqsadida muammoli vaziyatlarni ko'rsatish.

3. O'quv axborotlarini bo'laklarga, qismlarga, parchalarga ajratish. Bolalarning o'quv faoliyatini—nimani qanday qilish kerakligini ko'rsatmalar, topshiriqlar yordamida boshqarish. Qarama-qarshi aloqa-ni, o'quv faoliyatini natijalarini mustaqil tekshirishni ta'minlash.

O'zini-o'zi tekshirish

1. O'qitishning tushuntirish va ko'rgazmali turi.
2. O'qitishdagi muammoli yondoshuv.
3. O'qitishdagi dasturlashtirilgan yondoshuv.

7. O'quvchilarning bilish faoliyati bosqichlarini zarur ketma-ketlikda ko'rsating.

- Bilimlarni mustahkamlash, takrorlash.
- O'quv malaka va ko'nikmalarining shakllanishi.
- O'quv materialni his qilish, qabul qilish.

- O'quv materialni tushunish, anglash.
- Bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotda, ijodiy faoliyatda qo'llash.

O'zini-o'zi tekshirish

O'quv malaka va ko'nikmalarining shakllanishi:

O'quv materialni his qilish, qabul qilish.

Bilimlarni mustahkamlash, takrorlash.

O'quv materialni tushunish, anglash.

Bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotda, ijodiy faoliyatda qo'llash.

8. O'quvchilar bilish faoliyatining qaysi bosqichiga o'qituvchi faoliyatiga qo'yiladigan quyidagi talablar muvofiq bo'ladi? Ushbu bosqichni belgilang.

- O'quv materialini tushunish va anglash.
- O'quv materialini yodda saqlash, mustahkamlash, takrorlash.
- O'quv materialini o'zlashtirish.
- Bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish; kichik yoshdagi maktab o'quvchilari yorqin, ko'rgazmali narsalarni yaxshiroq qabul qiladilar, tasodifiy, alohida narsalarni ajrata oladilar, dalillar, voqea-hodisalarni tahlil qilishda qiyinchilikni his qiladilar.
- Ko'rish, eshitish, harakatlanish va boshqa analizatorlarni jalb etish.
- Turli axborot manbalari: jonli so'z, kuzatuv, o'quv qo'llanmalaridan foydalanish.
- Bolalarning bajarilgan amaliy harakatlar, gaplashish, amalga oshirilgan ish-harakatlarni tushuntirish, yordamchi sxema, jadvallar tuzishni qo'shib olib borishni o'zlashtirishi.

O'zini-o'zi tekshirish

O'quv materialini o'zlashtirish.

BOSHLANG'ICH TA'LIMNING QONUNIYATLARI VA TAMOYILLARI

1. Quyida qaysi tushunchalar mazmuni yoritilgan?

1. Ayrim pedagogik hodisalar va jarayonlar o'rtasidagi muhim, zarur, barqaror, takrorlanuvchan aloqalar.

2. O'quv jarayonida o'qituvchining faoliyati va o'quvchilarning bilish faoliyatini aniqlovchi boshlang'ich, amal qilinadigan qoidalar. O'qitish qonuniyatlaridan kelib chiqadi.

3. U yoki bu tamoyilning ayrim qonuniyatlarini, uning talablarini amalda joriy etish bo'yicha normativ yo'l-yo'riqlarni, o'qituvchi uchun aniq tavsiyalarni, shunga o'xshash pedagogik vaziyatlarda qanday yo'l tutish kerakligini aks ettiradi. O'qitish tamoyillaridan kelib chiqadi.

O'zini-o'zi tekshirish

1. O'qitish qonuniyatlari.
2. O'qitish tamoyillari.
3. O'qitish qoidalari.

2. Chap tomonda o'qitish qonuniyatlarini, o'ngda — ularga asoslangan o'qitish tamoyillarini ko'rsating.

- O'qitish samaradorligining unga hissiyot a'zolarini jalb qilish darajasiga bog'liqligi.
- O'qitish jarayonining real o'quv imkoniyatlariga, bolalarning yosh xususiyatlariga bog'liqligi.
- O'qitishda tizimlilik va izchillik tamoyilari.
- O'qitish jarayonining ilm-texnika taraqqiyotiga, fanning ichki qonuniyatlariga muvofiqligi.
- O'qitishning hammaboplik va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili.
- Bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtirishning ularni mustahkamlash va takrorlashga bog'liqligi.
- O'qitishda ko'rgazmalilik tamoyili.
- Bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning puxtaligi tamoyili.

O'zini-o'zi tekshirish

O'qitish samaradorligining unga hissiyot a'zolarini jalb qilish darajasiga bog'liqligi.	O'qitishda ko'rgazmalilik tamoyili.
O'qitish jarayonining real o'quv imkoniyatlariga, bolalarning yosh xususiyatlariga bog'liqligi.	O'qitishning hammaboplik va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili
O'qitish jarayonining ilm-texnika taraqqiyotiga, fanning ichki qonuniyatlariga muvofiqligi.	O'qitishda tizimli va izchillik tamoyili
Bilim, ko'nikma va malakalarni puxta o'zlashtirishning, ularni mustahkamlash va takrorlashga bog'liqligi.	Bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning puxtaligi tamoyili

4. Har bir o'qitish tamoyili qarshisida unga muvofiq keluvchi didaktik talabni ko'rsating.

Ko'rgazmalilik tamoyili	O'qitish mazmuni, metodlarining aqliy va jismoniy zo'riqishlarsiz, o'quvchilarning yosh imkoniyatlariga muvofiqligini ta'minlashni talab qiladi.
O'qitishning hammabopligi va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili.	Bilimlarni aniq, qat'iy, mantiqiy tartib va tizimda o'qitish va o'zlashtirishni nazarda tutadi.
O'qitishdagi tizimlilik va uzviylik tamoyili.	O'quv materialini puxta o'zlashtirish. Uni erkin qabul qilish va amalda qo'llash zaruratini ifodalaydi.
Bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishning puxtaligi tamoyili.	Bu tamoyil shunday o'qitishni nazarda tutadiki, unda o'rganilayotgan predmedlar va hodisalarni jonli o'zlashtirish yoki ularning tasvirlari asosida o'quvchilarda tasavvur va tushunchalar shakllanadi.

O'zini-o'zi tekshirish

Ko'rgazmalilik tamoyili.	Bu tamoyil shunday o'qitishni nazarda tutadiki, unda o'rganilayotgan predmetlar va hodisalarni jonli o'zlashtirish yoki ularning tasvirlari asosida o'quvchilarda tasavvur va tushunchalar shakllanadi.
O'qitishning hammabopligi va bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili.	O'qitish mazmuni, metodlarining aqliy va jismoniy zo'riqishlarsiz, o'quvchilarning yosh imkoniyatlariga muvofiqligini ta'minlashni talab qiladi.
O'qitishdagi tizimlilik va uzviylik tamoyili.	Bilimlarni aniq, qat'iy, mantiqiy tartib va tizimda o'qitish va o'zlashtirishni nazarda tutadi.
Bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishning puxtaligi tamoyili.	O'quv materialini puxta o'zlashtirish, uni erkin qabul qilish va amalda qo'llash zaruratini ifodalaydi.

4. Quyidagi didaktik talablar va qoidalarni o'qitishning qaysi tamoyiliga kiritish kerak?

- Onglilik tamoyili.
- Tizimlilik va uzviylik tamoyili.
- Ilmiylik tamoyili.
- Fan, texnika, madaniyat yutuqlari bilan o'quvchilarni tushunarli shaklda tanishtirish.
- O'quvchilarni izlanish faoliyatiga, ijodiy xarakterdagi ishlarni bajarishga, konstruktortik – texnik topshiriqlarni bajarishga, ko'rik, tanlovlar, olimpiadalar o'tkazishga, bilimlarini kitob, jurnal, gazetalardan mustaqil to'ldirishga jalb etish.

O'zini-o'zi tekshirish

Ilmiylik tamoyili.

5. Quyida keltirilgan didaktik talablar va qoidalarni qaysi o'qitish tamoyiliga kiritish kerak?

- Onglilik tamoyili.
- Tarbiyalovchi o'qitish tamoyili.
- Ko'rgazmalilik tamoyili.
- Illustrativ materialdan axborot manbayi, izlash vaziyatlari, bilim asosi, o'zini-o'zi nazorat qilish vositasi sifatida foydalanish.
- Predmetlar va hodisalarni idrok etish, ularni eng asosiy, muhimroq sezgi a'zolarini aniqlashga jalb etish.
- Fikrni illustratsiyalar, o'qitishning ko'rgazmali, texnik vositalarining namoyishi bilan oqilona uyg'unlashtirish; predmetli ko'rgazmalilikdan ramziy ko'rgazmalilikka asta-sekin o'tishni ta'minlash.

O'zini-o'zi tekshirish

Ko'rgazmalilik tamoyili.

6. Quyida keltirilgan didaktik talablar va qoidalarni qaysi o'qitish tamoyiliga kiritish kerak?

- Ilmiylik tamoyili.
- O'qitishdagi tizimlilik va uzviylik tamoyili.
- Ko'rgazmalilik tamoyili.
- Hodisalarni o'zaro aloqada, o'zaro bog'lanishda ko'rib chiqish.
- Har bir bo'lim, mavzu, paragrafdagi o'quv materialini o'rganishda izchillikni ta'minlash.
- Yangi materialni avval o'rganilgan materiallar tarkibiga element sifatida kiritish, notanish materialni avval o'rganilganlar bilan taqqoslash. Yanada yuqoriroq tartibda umumlashtirish, fanlararo aloqa o'rnatish.
- Bolalarga muntazam javoblar, hikoya, insholar rejasini tuzishni, ma'lum ketma-ketlikda fikrlashni, yordamchi sxemalar tuzishni, o'qish natijalari bo'yicha o'zini-o'zi tekshirish va baholashni mashq qildirish.

O'zini-o'zi tekshirish

O'qitishdagi tizimlilik va izchillik tamoyili.

BOSHLANG'ICH TA'LIM VA TA'LIM MAZMUNINI YANGILASH

1. Ta'lim va o'qitish mazmuni – tabiat, jamiyat, inson haqidagi bilimlar, ko'nikmalar va malakalar tizimi bo'lib, ularni egallash o'quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi.

1. Chap tomonda tanlash mezonlarini, o'ng tomonda esa ta'lim va o'qitish mazmunining elementlarini ko'rsating.

● Tabiat, jamiyat, tafakkurning rivojlanishi haqidagi dalillar, tasavvurlar, tushunchalar, qonunlar tizimi. Insonparvar demokratik jamiyatning asosiy talablari bilan o'zaro bog'liqligi.

● Har tomonlama rivojlangan shaxsni yetishtirish vazifalarining aks etishi. Turli xil amaliy faoliyatning asosiy tajriba hisoblanadigan ko'nikma va malakalar tizimi.

● Ijodiy faoliyatni amalga oshirish tajribasi. Zamonaviy fanning rivojlanish darajasiga muvofiqligi.

● Ishga, odamlarga, jamiyatga, o'ziga nisbatan axloqiy, estetik, hissiy-irodaviy munosabatlar me'yori. O'quvchilarning yoshiga xos, real imkoniyatlariga muvofiqligi.

O'zini-o'zi tekshirish

Insonparvar demokratik jamiyatning asosiy talablari bilan o'zaro bog'liqligi.	Tabiat, jamiyat, tafakkurning rivojlanishi haqidagi dalillar, tasavvurlar, tushunchalar, qonunlar tizimi.
Har tomonlama rivojlangan shaxsni yetishtirish vazifalarining aks etishi.	Turli xil amaliy faoliyatning asosiy tajriba hisoblanadigan ko'nikma va malakalar tizimi.
Zamonaviy fanning rivojlanish darajasiga muvofiqligi.	Ijodiy faoliyatni amalga oshirish tajribasi.
O'quvchilarning yoshiga xos, real imkoniyatlariga muvofiqligi.	Ishga, odamlarga, jamiyatga, o'ziga nisbatan axloqiy, estetik, hissiy-irodaviy munosabatlar me'yori.

2. Chap tomonda zamonaviy boshlang'ich maktabning o'ziga xos xususiyatlarini tavsiflovchi belgilarni, o'ng tomonda esa Davlat ta'lim standartini tavsiflovchi belgilarni ko'rsating.

1. ● Standart — bu sifat, o'lcham, shakl bo'yicha tipovoy namuna.

● Boshlang'ich maktab turlarining xilma-xilligi: olti va yetti yoshdan o'qitish, gimnaziya, litsey, xususiy boshlang'ich maktab, xorijiy til o'qitiladigan maktab, bog'cha-maktabdagi boshlang'ich bo'g'in.

2. ● Barcha kichik yoshdagi o'quvchilar tomonidan ona tili, matematika, tabiatshunoslik, inson, jamiyat kabi ta'limiy soatlar bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalarning majburiy minimumini o'zlashtirishga qo'yiladigan talablar.

● O'quv rejalari, o'quv yo'llanmalari, dasturlarning moslashuvchanligi, o'quv darsliklari, o'qitish shakllari, metod va vositalarining xilma-xilligi.

3. ● Yangi o'quv fanlari: muloqot madaniyati, ritorika, estetika va boshqalarni ta'lim mazmuniga kiritish.

● O'zining jo'shqinligi, harakatchanligi, moslashuvchanligi bilan standart ijodiy faoliyatni inkor etmaydi.

4. ● Ijodni rivojlantirish akademik bilimlar, malakalar va ko'nikmalarni puxta, asosli egallash orqali amalga oshiriladi.

● Bazis o'quv rejasi va regional o'quv mazmunini Davlat ta'lim standartiga muvofiq birlashtirish.

O'zini-o'zi tekshirish

Boshlang'ich maktab turlarining xilma-xilligi: olti va yetti yoshdan o'qitish, gimnaziya, litsey, xususiy boshlang'ich maktab, xorijiy til o'qitiladigan maktab, bog'cha-maktabdagi boshlang'ich bo'g'in. Standart — bu sifat, o'lcham, shakl bo'yicha tipovoy namuna.

● O'quv rejalari, o'quv yo'llanmalari, dasturlarning moslashuvchanligi, o'quv darsliklari, o'qitish shakllari, metod va vositalarining xilma-xilligi.

● Barcha kichik yoshdagi o'quvchilar tomonidan ona tili, matematika, tabiatshunoslik, inson, jamiyat kabi ta'limiy soatlar bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalarning majburiy minimumini o'zlashtirishga qo'yiladigan talablar.

● Yangi o'quv fanlari: muloqot madaniyati, ritorika, estetika va boshqalarni ta'lim mazmuniga kiritish.

- O‘zining jo‘shqinligi, harakatchanligi, moslashuvchanligi bilan standart ijodiy faoliyatni inkor etmaydi.

- O‘quv rejasi va regional o‘quv mazmunini Davlat ta‘lim standartiga muvofiq birlashtirish. Ijodni rivojlantirish akademik bilimlar, malakalar va ko‘nikmalarni puxta, asosli egallash orqali amalga oshiriladi.

KICHIK YOSHDAGI MAKTAB O‘QUVCHILARINI O‘QITISHNI TASHKIL ETISH SHAKLLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

1. O‘qitish shakllari – o‘quv jarayonini tashkil etish usullari bo‘lib, ular ma‘lum tartibda amalga oshiriladi.

Quyida darsga qo‘yiladigan qaysi asosiy talablarning tavsifi berilgan?

- Umumdidaktik talablar.
- Tarbiyaviy talablar.
- Rivojlantiruvchi talablar.
- Mavzu bo‘yicha ushbu darsning o‘rnini, eng maqbul o‘quv mazmunini aniqlash.

- Dars turi va tuzilishini oqilona tanlash, uni rejalashtirishga ijodiy yondashish.

- Darsda o‘qitish tamoyillarini qo‘llash, o‘qitish metodlari, didaktik vositalar, o‘quv asbob-uskunalaridan samarali foydalanish.

- Qulay ish sur‘atini ta‘minlash, butun sinfga, guruhga oid, individual ish shakllarini, didaktik o‘yinlarni oqilona uyg‘unlashtirish.

O‘zini-o‘zi tekshirish

Umumdidaktik talablar.

2. Quyida darsga qo‘yiladigan qaysi asosiy talabning tavsifi berilgan?

- Umumdidaktik talablar.
- Tarbiyaviy talablar.
- Rivojlantiruvchi talablar.
- O‘qituvchining barcha o‘quvchilarga nisbatan adolatli, xayrixoh munosabati, muloqot, o‘zaro yordam, hamkorlikni tashkil etish.

- Ragʻbatlantirish, maslahat, namuna, talabchanlik, taqiqlash, maʼqullash, jazolash, dalillar asosida baholashdan mohirona foydalanish.

- Yuqori ish qobiliyatini, oʻquv topshiriqlarini tartibli, javobgarlik-ni his qilib bajarishni taʼminlash.

- Darsda barqaror tartibni saqlash, oʻquvchilarning doimiy bandligini, ularning oʻquv intizomining buzilishiga nisbatan murossasizligini taʼminlash,

Oʻzini-oʻzi tekshirish

Tarbiyaviy talablar.

3. Quyida darsga qoʻyiladigan qaysi asosiy talabning tavsifi berilgan?

- Umumdidaktik talablar.

- Tarbiyaviy talablar.

- Rivojlantiruvchi talablar.

- Bilimlarga qiziqishni rivojlantirish, kelgusi oʻquv faoliyatining istiqbolini ochib koʻrsatish.

- Bilish faoliyatiga eng yangi texnologiyani joriy etish, oʻquvchilarni muammoli topshiriqlar va masalalarni yechishga, mustaqil qidiruv ishiga, yangi bilimlarni kashf etishga jalb etish.

- Bolalarning kuzatuv usullari, analitik-sintetik faoliyat, yodda saqlashning qulay yoʻllarini egallashlarini taʼminlash.

- Bolalarning oʻziga xos jihatlarini, ularning badiiy, oʻquv-amaliy, konstruktorlik-texnik, tasviriy faoliyat soatlaridagi ijodiy malakalarini jonkuyarlik bilan rivojlantirish.

Oʻzini-oʻzi tekshirish

Rivojlantiruvchi talablar.

4. Quyida qanday dars turining tuzilishi berilgan?

- Oʻquv materialini mustahkamlash darsi.

- Bilim, koʻnikma va malakalarni tekshirish va baholash darsi.

- Yangi materialni tushuntirish darsi.

1. Darsni boshlashni tashkil etish.

2. Materialni oʻzlashtirishga tayyorlanish: maxsus savollar, topshiriqlar yoki soʻrash yordamida avval oʻzlashtirilganligini tekshirish.

3. Dars topshiriqlarining qo'yilishi.
4. Yangi materialni tushuntirish.
5. Yangi materialni o'zlashtirish va mustahkamlashni tahlil qilish maqsadida savollar, topshiriqlar, mashqlar va amaliy ishlar.
6. Darsni yakunlash va uyga vazifa berish.

O'zini-o'zi tekshirish

Yangi materialni tushuntirish darsi.

5. Quyida qanday dars turining tuzilishi berilgan?

- O'quv materialini mustahkamlash darsi.
  - Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish va baholash.
  - Yangi materialni tushuntirish darsi.
1. Darsni boshlashni tashkil etish.
  2. Topshiriqlarning qo'yilishi.
  3. Uy vazifasini tekshirish va o'rganilayotgan materialni masalalar, amaliy, laboratoriya mashg'ulotlari, mustaqil ishlar asosida mustahkamlash.
  4. Darsni yakunlash, uyga vazifa berish.

O'zini-o'zi tekshirish

O'zlashtirilgan materialni mustahkamlash darsi.

6. Quyida qanday dars turining tuzilishi berilgan?

- Aralash dars.
  - O'quv ko'nikma va malakalarini shakllantirish darsi.
  - Yangi materialni tushuntirish darsi.
1. Darsni boshlashni tashkil etish.
  2. Uy vazifasini tekshirish.
  3. Darsning mavzusi, maqsadlarini aytish.
  4. Ko'nikma va malakalarning nazariy asosini o'rgatish (tushuntirish, namoyish etish).
  5. Ijodiy mashqlarni namuna bo'yicha bajarish.
  6. Darsni yakunlash, uyga vazifa berish.

O'zini-o'zi tekshirish

O'quv ko'nikma va malakalarini shakllantirish darsi.

7. Quyida qanday dars turining tuzilishi berilgan?

- Yangi materialni tushuntirish darsi.
  - Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish va baholash darsi.
  - O'quv materialini takrorlash darsi.
1. Darsni boshlashni tashkil etish.
  2. Dars topshiriqlarning qo'yilishi.
  3. Nazorat ishi mazmunining bayoni: topshiriqlar, misollar, dik-tant, insho, savollarga javob berish va b.
  4. Darsni yakunlash.

O'zini-o'zi tekshirish

Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish va baholash darsi.

8. Quyida qaysi o'qitish shakli haqida gapirilgan?

- Dars.
  - Mustaqil ish.
- Qo'shimcha mashg'ulotlar.

Darsning tabiiy davomi sifatida yuzaga chiqadi.

Mustaqil individual ish jarayonida darsda o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan o'quv materialini puxtalanadi. O'quvchilar mashqlarni bajaradilar, misol, masalalar yechadilar, tabiat, jamiyatdagi hodisalarni kuzatadilar, darslik materialini o'rganadilar.

● O'quv topshiriqlari xotiradagiga muvofiq — avval murakkab, keyin osonlari bajariladi. Avval qoidalarga oid bilimlar mustahkamlanadi, keyin mashqlar bajariladi, ish natijalari tekshiriladi.

O'zini-o'zi tekshirish

Mustaqil ish.

BOSHLANG'ICH MAKTABDA OG'ZAKI, KO'RGAZMALI, AMALIY, MUAMMOLI IZLASHGA OID O'QITISH METODLARINING TAVSIFI

1. Quyida qanday tushunchalar mohiyati yoritilgan? Ularni izohlang.

1. Ma'lum tartibda amalga oshiriladigan o'quv jarayonini tashkil etish usullari.

2. O'quv jarayonida ta'lim, tarbiya va rivojlantirish vazifalarini hal qilishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro bog'liq faoliyatini tartibga solish usullari.

3. O'qitish metodining elementlari, tarkibiy qismlari.

4. O'quv axborotlari manbalari, o'qitish natijalarini nazorat qilish asboblari: ko'rgazmali o'quv qo'llanmalari, didaktik materiallar, o'quv jihozlari, apparatura, kinoapparatura, magnitofonlar, kompyuterlar, didaktik o'yinlar.

O'zini-o'zi tekshirish

1. O'qitish shakllari.
2. O'qitish metodlari.
3. O'qitish usullari.
4. O'qitish vositalari.

2. O'qitish metodlarini quyidagi ketma-ketlikda ko'rsating:

- 1) og'zaki;
- 2) ko'rgazmali;
- 3) amaliy;
- 4) muammoli izlanishga oid.

Hikoya; kuzatish; kitob bilan ishlash; mashq; tushuntirish; rasmlar va namoyish etish; laboratoriya ishlari; suhbat; tajribalar; muammoli bayon; muammoli savollar, topshiriqlar, vaziyatlarni yaratish.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Hikoya; tushuntirish; suhbat; kitob bilan ishlash.
2. Rasmlar va namoyish etish; kuzatuv.
3. Mashq; laboratoriya ishlari, tajribalar.
4. Muammoli bayon; muammoli savollar, topshiriqlar, vaziyatlarni yaratish.

3. Ijodiy ishlar va mashqlarni bajarish bosqichlarini zarur ketma-ketlikda ko'rsating.

- Belgilangan rejani bevosita amalga oshirish.
- Olingan natijani topshiriq bilan solishtirish, ijodiy topshiriq yechimining to'g'riligini tekshirish.
- Kelgusida bajariladigan ishning maqsadi, ahamiyatini anglash.
- Ishni bajarish uchun zarur bo'lgan mavjud bilim, malaka va ko'nikmalarni faollashtirish.
- Kelgusidagi faoliyatning mazmuni va tuzilishi bilan tanishish, uning rejasini tuzish.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Kelgusida bajariladigan ishning maqsadi, ahamiyatini anglash.
2. Ishni bajarish uchun zarur bo'lgan mavjud bilim, malaka va ko'nikmalarni faollashtirish.
3. Kelgusidagi faoliyatning mazmuni va tuzilishi bilan tanishish, uning rejasini tuzish.
4. Belgilangan rejani bevosita amalga oshirish.
5. Olingan natijani topshiriq bilan solishtirish, ijodiy topshiriq yechimining to'g'riligini tekshirish.

4. Masalani yechishda ish qanday ketma-ketlikda bajariladi?

- Yechish rejasini tuzish.
- Yechimni yozish va javobni hisoblab chiqarish.
- Yechimning to'g'riligini tekshirish.
- Masala so'rog'iga javob berish uchun nima qilish kerakligini o'ylash.
- Masala shartini diqqat bilan o'qish.
- Masala sharti va so'rog'ini takrorlash.
- Masala shartini qisqacha yozish (rasm, yordamchi sxema yoki chizma).

O'zini-o'zi tekshirish

1. Masala shartini diqqat bilan o'qish.
2. Masala sharti va so'rog'ini takrorlash.
3. Masala shartini qisqacha yozish (rasm, yordamchi sxema yoki chizma).
4. Masala so'rog'iga javob berish uchun nima qilish kerakligini o'ylash.

5. Yechish rejasini tuzish.
6. Yechimni yozish va javobni hisoblab chiqarish.
7. Yechimning to'g'riligini tekshirish.

5. Laboratoriya ishlarini o'tkazish jarayonidagi harakatlarning zarur ketma-ketligini ko'rsating.

- Operatsiyalarni bajarish ketma-ketligi haqida ko'rsatma berish, asbob, jihozlardan foydalanish.
- Topshiriqning mavzusi, maqsadini ma'lum qilish.
- Laboratoriya ishining rejasini yoritish.
- Topshiriqni ketma-ketlikda bajarish (tajriba o'tkazish, uning natijalarini qayd etish, ish o'rnini tozalash, asbob, jihozlarga nisbatan ehtiyotkor munosabat).
- O'quvchilar ishini nazorat qilish.
- Laboratoriya ishlarini yakunlash.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Topshiriqning mavzusi, maqsadini ma'lum qilish.
2. Laboratoriya ishining rejasini yoritish.
3. Operatsiyalarni bajarish ketma-ketligi haqida ko'rsatma berish, asbob, jihozlardan foydalanish.
4. Topshiriqni ketma-ketlikda bajarish (tajriba o'tkazish, uning natijalarini qayd etish, ish o'rnini tozalash, asbob, jihozlarga nisbatan ehtiyotkor munosabat).
5. O'quvchilar ishini nazorat qilish.
6. Laboratoriya ishlarini yakunlash.

7. She'ni yodlashda o'quvchilar o'quv harakatlarining zarur ketma-ketligini ko'rsating.

- She'ni diqqat bilan o'qing.
- Har bir parchani, keyin butun she'ni aniq eslab qoling.
- Har bir qismni bir necha marta takrorlang.
- She'ni to'rtliklarga ajrating.
- Mazmunini bilib oling.
- O'z so'zingiz bilan aytib bering.
- Ko'pincha esdan chiqadigan so'zlarni ajrating, ularning ma'nosini tushunib oling, bu so'zlarning boshqa so'zlar bilan aloqasini aniqlang.

O'zini-o'zi tekshirish

1. She'rni diqqat bilan o'qing.
2. Mazmunini bilib oling.
3. O'z so'zingiz bilan aytib bering.
4. She'rni to'rtliklarga ajrating.
5. Har bir parchani, keyin butun she'rni aniq eslab qoling.
6. Har bir qismni bir necha marta takrorlang.
7. Ko'pincha esdan chiqadigan so'zlarni ajrating, ularning ma'nosini tushunib oling, bu so'zlarning boshqa so'zlar bilan aloqasini aniqlang.

8. Matnni ko'chirib yozish malakasining shakllanishi jarayonida o'quvchilar o'quv harakatlarining zarur ketma-ketligini ko'rsating.

- So'zlarni ichda aytib, bo'g'inlarga bo'lib gapni yozing.
- Butun matnni o'qing.
- Birinchi gapni va uning tarkibidagi so'zlarni o'qing.
- Matnga qaramasdan gapni ayting.
- Yozganingizni o'qing va kitobga qarab tekshiring.
- Yana bir marta o'qing va so'zlarning yozilishini eslab qoling.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Butun matnni o'qing.
2. Birinchi gapni va uning tarkibidagi so'zlarni o'qing.
3. Matnga qaramasdan gapni ayting.
4. Yana bir marta o'qing va so'zlarning yozilishini eslab qoling.
5. So'zlarni ichda aytib, bo'g'inlarga bo'lib gapni yozing.
6. Yozganingizni o'qing va kitobga qarab tekshiring.

KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI HISOBGA OLISH VA NAZORAT QILISH METODLARI

1. Avval o'qitish shakllarini, keyin o'qitish metodlarini, undan so'ng nazorat qilish metodlarini ko'rsating.

- Og'zaki nazorat, yozma nazorat, amaliy nazorat, dasturlashtirilgan nazorat, o'zini-o'zi nazorat, o'zini-o'zi baholash.

- Dars, ekskursiya, mustaqil ish, qo'shimcha mashg'ulotlar, to'garak ishi, sinfdan tashqari o'qish.

- Hikoya, tushuntirish, suhbat, kitob bilan ishlash, mashqlar, rasmlar namoyish etish, kuzatuvlar, laboratoriya ishlari, izlashga oid, muammoli masalalar, muammoli vaziyatlar.

O'zini-o'zi tekshirish

1. Dars, ekskursiya, mustaqil ish, qo'shimcha mashg'ulotlar, to'garak ishi, sinfdan tashqari o'qish.

2. Hikoya, tushuntirish, suhbat, kitob bilan ishlash, mashqlar, rasmlar namoyish etish, kuzatuvlar, laboratoriya ishlari, izlashga oid, muammoli masalalar, muammoli vaziyatlar.

3. Og'zaki nazorat, yozma nazorat, amaliy nazorat, dasturlashtirilgan nazorat, o'zini-o'zi nazorat, o'zini-o'zi baholash.

2. Mezonlardan (to'liqlik, tushunish, ta'sirchanlik, puxtalik, to'g'rilik) foydalanib, o'quv materialini o'zlashtirish sifatini nazorat qilish natijalarini baholang. Natijalarni ballarda ifodalang:

«5» — to'liq darajada o'zlashtirgan (a'lo);

«4» — yetarlicha o'zlashtirgan (yaxshi);

«3» — yetarlicha o'zlashtirmagan (qoniqarli);

«2» — bilmaydi (qoniqarsiz).

- Bilim, malaka va ko'nikmalarning butun hajmini dasturga muvofiq o'zlashtirishi aniqlandi.

- Dastur materialini ogʻzaki yoki yozma ravishda xatosiz bayon etadi.

- Bilimlarni ongli bayon etadi, oʻrganilayotgan materialdagi asosiy jihatlarni ajrata oladi va shaklan oʻzgaradigan savollarga toʻgʻri javob beradi.

- Olgan bilimlarini amalda erkin va ishonch bilan qoʻllay oladi.

- Barcha materialni aniq eslab qoladi; yozma ishlarda xatolarga yoʻl qoʻymaydi, ularni dadil va tartibli bajaradi.

- Oʻquvchi oʻrganilayotgan material haqida alohida tasavvurga ega, ogʻzaki va yozma javoblarida qoʻpol xatolarga yoʻl qoʻyadi.

Oʻzini-oʻzi tekshirish

1. «5» — toʻliq darajada oʻzlashtirgan (aʻlo);
2. «2» — bilmaydi (qoniqarsiz).

PEDAGOGIK VAZIYATLAR
YUTUQLARGA ERISHTIRISHNI TA'MINLOVCHI
MUVAFFAQIYAT

1-vaziyat

Birinchi sinf o'quvchisiga (1998) nostandart, ya'ni darslikdan tashqari vazifa beriladi.

– Seni buvijoning qaysi yili 1-sinfga borganlar? Bu oddiy masala emas, lekin men o'ylaymanki, sen bu masalani o'zing yecha olasan, – dedi o'qituvchi.

– Mening buvijonim hozir 50 yoshdalar.

– Ular birinchi sinfga borgan vaqtda necha yoshda edilar?

– Men necha yoshda bo'lsam, ular ham shunday, ya'ni 7 yoshda.

– Yaxshi, agar hozir buvijoning 50 yoshda bo'lsalar va 7 yoshlarida maktabga borgan bo'lsalar, bunga necha yil bo'lganini qanday bilsa bo'ladi?

– Ular maktabga 7 yoshda borganlar, – mantiqan o'ylaydi bola, – demak, 50 dan 7 ni ayiramiz – 43 yil oldin. Agar 1998 dan 43 ni ayirsak, 1955 bo'ladi. Ura! Men buvijonim qaysi yili 1-sinfga borganlarini bilaman, 1955-yilda.

– Balli! Sen to'g'ri o'ylab ko'rding va shunday qiyin masalani yechishni a'lo darajada uddalading.

Savol va topshiriqlar:

1. Qachon egallangan bilimlar ahamiyatli bo'ladi?
2. Birinchi sinf o'quvchisining mantiqiy fikrlashiga qanday baho berish mumkin?
3. O'qituvchi bolaga qanday tamoyillar asosida rahbarlik qilgan?
4. Darsdagi muhit haqida nima deyish mumkin?
5. O'quvchilar bilan o'qituvchining munosabatlari qaysi tipga mansub? Javobingizni asoslab bering.

2-vaziyat

Bir kuni hamma javob berishni xohlovchi o'quvchilar orasidan geografiya o'qituvchisi Akmal aka Saidni tanladi. O'quvchi tirishqoq, lekin har bir darsga to'laqonli tayyorlanishga ulgurmaydigan bola edi. Shunga yarasha u pala-partish edi.

O'qituvchi unga ancha qiyin vazifa berdi: xaritadan Avstraliyani topish. Said o'qituvchi uni chaqirayotganini eshitib, dovdirab qoldi va partadan zo'rg'a turdi. U o'qituvchining oldiga shaxdam yurib kelib, unga aybdorlarcha qaradi va xaritaga o'girildi.

O'qituvchi Saidning ahvolini ko'rib, unga yaqinlashdi, qo'lini yel-

kasiga qo'yib va muloyim ohangda: — Hayajonlanma, hammasi yaxshi bo'ladi. Mana ko'rsatkich (ukazka), sen axir bilasanku, — dedi Akmal aka o'smiringa qat'iylikni uyg'otishga harakat qildi. Said sekin xarita tomon yo'naldi. Lekin Sharqiy yarimsharning o'rniga u G'arbiyda to'xtab qoldi. Sinfda shovqin ko'tarila boshladi.

— Bir daqiqa, do'stimizga xalaqit bermaymiz, — dedi o'qituvchi. — Saidning o'zi hozir hammasini hal qiladi. Faqat tinchlik saqlansin, iltimos.

Lekin Said hamon avvalgi joyida turardi. U bilan aniq nimadir sodir bo'layotgandi. Keyin u xaritada 2 ta emas, balki bitta yarimsharni ko'rganini aytdi. Shu orada Akmal aka o'zini tutib turdi. Uning o'rnida boshqasi bo'lsa, bu holatda sinfdagi bolalarga baqirib, Saidni joyiga o'tqazib qo'yardi. Lekin u xotirjam edi, sinfni tinchlantirib, Saidga dedi:

— Bunday voqealar bo'lib turadi, Said. Inson biror mavzu haqida gapirishga yaxshi tayyorlangan bo'ladi, lekin unga nimadir xalaqit beradi, aniqrog'i hayajon. Bunday hollar hatto taniqli artistlar bilan ham sodir bo'ladi, o'zining rolini yoddan biladi, lekin sahnaga chiqishi bilan nimagadir uni esdan chiqargandek bo'ladi, bunday ahvoldan ularni faqat suflyor (aytib turuvchi) qutqarib qoladi..

— Akmal aka Saidni xarita yoniga olib kelib dedi:

— Avval ayt-chi, nechta yarimshar bor? Ehtimol, sen ularni bilarsan.

— Ikkita — G'arbiy va Sharqiy, — javob berdi Said.

— Mana ko'rdingmi! Men to'g'ri javob berishingga shubha qilmandim. Endi esla, qaysi yarimsharda davlatlar ko'proq?

— Sharqiy yarimsharda, — dedi Said.

— To'g'ri. Endi, o'ylab ko'r, Avstraliyani qayerdan qidirsak bo'ladi? Shundan keyin Said G'arbiy yarimshardan yashil rangli Avstraliyani behudaga izlaganiga iqror bo'ldi. Endi Said qat'iy, shaxdam gapira ketdi. Akmal aka ham Saidni xalaqit berib chalgitmaslik uchun diqqat bilan eshitib turdi.

U Saidni muvaffaqiyatidan quvonganini yashirib o'tirmadi. O'quvchi o'zining hikoyasini tugatgandan so'ng:

— Balli! Barakalla! Sen hammasini, hatto darslikda yozilganidan ko'ra ko'proq va a'loroq bilasan, — dedi.

— Said qizarib, yerga qarab turardi. Tanaffusda xuddi haqiqiy qahramonlardek yurdi.

Savol va topshiriqlar:

1. Ushbu vaziyatdagi o'quvchining ahvolini tushuntirib bering.

2. Pedagog bilan o'quvchining o'zaro aloqasi xarakteriga motivli (g'oyaviy) baho bering. Pedagogning o'zini tutish xatti-harakati va munosabat usuli uning yoshiga va ish stajiga bog'liqmi? Pedagogning bunday faoliyat usuli uning yoshiga sinf o'quvchilariga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkin?

O'ZINI-O'ZI TANQID QILISH

3-vaziyat

Ra'noning uyatchanligini bilgan o'qituvchi, ogohlantiradi:

– Hozir o'tilgan mavzu yuzasidan javob berasan. Tayyorlanib tur. Mana, sen mustaqil bajara oladigan matn.

– O'qituvchi Ra'noga o'qishi kerak bo'lgan, matnli kartochkani beradi. Ra'noda tortinchoqlikni yengishga va fikrini jamlashga vaqt bor.

Ushbu mavzu bo'yicha ko'p o'quvchilar yuqori baholangan, Ra'noda esa hali baho yo'q. Qizcha juda ta'sirlanuvchan va uni o'quv jarayoniga osonlikcha jalb etib bo'lmadi.

Savol va topshiriqlar:

1. O'quvchilarning bilimlarini tekshirish va baholash qanday pedagogik ahamiyatga ega?

2. Pedagog o'quvchiga qanday ko'rsatmalar beryapti?

3. Ushbu vaziyatda qo'llash uchun ta'lim muassasasida qanday usul ishlab chiqilgan?

O'ZINI-O'ZI BAHOLASH

4-vaziyat

O'z qilmishidan vijdonan qiynalish

Jasmina qizim bugun ertaroq kelishga harakat qilgin. Bizni yangi ko'chib kelgan qo'shnilarimiz mehmonga taklif qilishgan, tanishib olamiz, – dedi ona.

– Xayr, oyijon. Soat oltalarda kelarman, – deb chiqib ketdi Jasmina.

U dugonasi Quvonch bilan avtobusda uyga qaytayotganida, o'rindiqqa o'tirib olib maktabda bo'lgan voqealar haqida gaplashib ketishardi. Shunda avtobusga ikki qo'lida og'ir sumka ko'targan ayol chiqdi va shundoqqina ularning yoniga kelib turdi.

Yo'lovchilardan biri qizlarga bu ayolga joy berishlarini aytdi.

– Nimaga endi! – deb javob qaytarishdi ular.

– Ha, hozirgi yoshlarga nima bo'lgan.

Shundan so'ng hamma ularga nasihatimiz gaplar aytib, qo'pol ohangda gapira boshlashdi. Biroq qizlar bo'sh kelishmadi.

Kech soat sakkizda Jasmina ota-onasi bilan yangi qo'shnilarnikiga chiqishdi.

– Marhamat, ichkariga kiringlar, – deb uy bekasi ularni xursand kutib oldi. Jasmina ne ko'z bilan ko'rsinki, ostonada avtobusdagi boyagi ayol turar va stoldagi ovqatlar o'sha og'ir sumkadagi masalliqlardan tayyorlangan edi.

Savol va topshiriqlar:

1. Qo'shni ayol avtobusdagi uchrashuvidan so'ng Jasmina va uning tarbiyasi haqida qanday tasavvurga ega bo'ldi?
2. Qo'shni ayol Jasminaning oilasi haqida nima deb o'ylashi mumkin?
3. Tarbiyali inson bo'lish qanday ahamiyatga ega?
4. Sizning fikringizcha, bu voqea qanday tugashi mumkin?

5-vaziyat

Fazilat yettinchi sinf o'quvchisi. U hozirda bo'yi 171 sm.ligidan ya'ni novchaligidan aziyat chekadi. Sinfdan u hammadan baland. Doskaga chiqqanda bukriга o'xshab, oyoqlarini bukib, egilib chiqardi.

Har gal doskaga chiqish — uning uchun azob edi, shuning uchun ba'zida javob berishdan bosh tortardi, chunki yana masxaralanish, kam-sitilishdan ko'ra «2» yaxshiroq. Uning xayolida faqat o'g'il bolalarning «Ey terak, terakni ekish kerak»!, deb masxara qilishlari o'qituvchilarning «Nima seni bunchalik o'stirayapti», onasining urishib «Bukriга o'xshamasangchi, yelkangni to'g'rila, qara qomating qanday chiroyli!», deb dashnom berishlari jaranglardi.

Yoqtirgan sinfdoshi Jasur ham undan pastroq edi. Fazilat kechqurunlari oynaga qarab o'kinardi:

— Shunaqayam dahshatli qo'llar bo'ladimi, ular axir tizzadan pastda! Oddiy odamlarning qo'li ham shunday bo'ladimi? Buning ustiga bo'yni ham uzun, lekin uni berkitish uchun bir nima o'ylab topsa bo'ladi, uni pastga egib, qisib yoki yoqani ko'tarish mumkin, lekin uzun oyoqni nima qilish mumkin?

Savol va topshiriqlar:

1. Ushbu vaziyatda Fazilatning yoshiga xos psixik holati qanday izohlangan?
2. Fazilatga muammolarini yechishda qanday yordam berish mumkin?
3. Inson tarbiyasida o'zligini anglash jarayoni qanday ta'sir ko'rsatadi?
4. O'zaro munosabatlarda o'zini qanday tutish va muloyimligini namoyon etish kerak?

6-vaziyat

Dars boshlanganda o'quvchi o'zining partasi ustida turgan, uy ishlari bajarilgan daftari yo'qolganini bildi. Bu unga qattiq ta'sir qildi va bu haqda o'qituvchiga aytdi. Keyingi tanaffusda uning oldiga boshqa sinfdagi qiz kelib:

— Iltimos, kechir! Bizning oldingi darsimiz shu xonada bo'lgandi,

men qo'ng'iroq chalishdan oldin shoshilib sening daftaringni olib ketibman, — dedi.

— Bo'lib turadi lekin keyingi safar e'tiborliroq bo'lishga harakat qil, — dedi o'quvchi.

Savol va topshiriqlar:

1. Bu vaziyatni siz qanday izohlaysiz?
2. O'quvchi va qizning tarbiyasi haqida qanday xulosaga keldingiz?
3. Ularni tarbiyali deb aytish mumkinmi? Nima uchun?

EHTIYOTSIZLIK VA BOSHQALARNI HURMAT QILMASLIK

7-vaziyat

Mardon 11-sinfda yangi maktabga ko'chdi. Uning yaxshi xulq-atvorli, mehribon ekanligi darhol namoyon bo'ldi. U keng qamrovli fikrlashi sabab hamma u bilan muloqotda bo'lishni istardi.

Lekin bir oy o'tgach, Mardon ko'pincha sinfga bir o'zi kiradigan bo'ldi. Bu holga pedagoglar deyarli e'tibor qilishmasdi, lekin bir kuni fizika darsida Mardonning to'laqonli javobidan so'ng o'qituvchi unga shu mavzuga taalluqli ma'ruza tayyorlab kelishini taklif qildi. Mardon rad etdi. Bu e'tiroz o'qituvchining jahlini chiqarmadi, «To'g'rida imtihonlar paytida har bir daqiqa oltinga teng bo'lsa bu taklif uning rejalariga xalal qit beradi», —deb o'yladi o'qituvchi.

O'z e'tirozini yumshatish maqsadida Mardon shunday deydi:

— Bu ma'ruzaning qanday ahamiyati bor?! Siz o'qituvchi sifatida mening imkoniyatlarim haqida tasavvurga egasiz, lekin ularga (u sinf tomoniga boshi bilan ishora qilib) buning hech keragi yo'q. Hamma o'zi izlashi mumkin va kerak.

Savol va topshiriqlar:

1. Ushbu vaziyatda Mardonning fikrlaridan qanday xulosa qildingiz?
2. Ushbu vaziyatda Mardon va sinfdagi o'quvchilar o'rtasida, Mardon va o'qituvchi orasida qanday munosabatlar yuzaga keldi?
3. Mardonning o'ziga baho berishi haqida nima deyish mumkin?
4. Ushbu vaziyat bo'yicha o'qituvchining harakati yo'nalishini aniqlasa bo'ladimi?

8-vaziyat

Bir xonadondagi oilaviy marosimga qobiliyatli yosh yigit taklif qilingan edi. Mehmonlar yig'ildi, ammo hamma uni kutib ancha vaqt-gacha o'tirishmadi. Lekin u kechikayotgandi. Uni kutishdan charcha-

gan mehmonlar nihoyat o'z joylarini egallashdi. Yigitcha bir soat kechikib keldi. U hatto kechikkani uchun uzr so'rashga harakat ham qilmasdan faqatgina yo'l-yo'lakay quvnoq ohangda:

– Tanishimni uchratib qolgandim, bilasizmi u (u taniqli bir olimning ismini aytdi) bilan gaplashib qolib ketibman.

Keyin u qiyinchilik bilan mehmonlarga noqulaylik tug'dirgan holda butun stolni aylanib, barchaga ism-sharifini aytgancha qo'l berib ko'rishib chiqdi.

Butun marosim davomida u suhbatni boshqarib turdi.

Boshqalarga deyarli og'iz ochishga imkoniyat bermadi, faqatgina o'zi gapirib atrofdagilarning har bir so'zini izohlab turdi.

Savol va topshiriqlar:

1. Yigitchaning o'zini tutishiga baho bering.
2. Har bir inson kishilar bilan muloqotda nimaga amal qilishi kerak?
3. Yigitchaning mahmadonaligi nimadan dalolat beradi?
4. Shunday inson bilan bir davraga tushib qolsangiz siz nima qilardingiz?

KASBNI TANLASH

9-vaziyat

Bir dugonam bilan qanday kasbni tanlash kerakligi haqida ko'p bahslashdik.

– Men qaysi kasbni tanlamaslikni aniq bilaman: bu o'qituvchilik kasbi, chunki maktab jihozlarini buzib qo'yish mumkin, kimyogar ham bo'lmayman, kimyoviy moddalar bilan ishlaganda sog'liqni yo'qotish mumkin; fabrikaga ishga bormayman chunki u yerda bir xil ish qilish oqibatida robotga aylanib qolish mumkin. Xohlaymanki, men tanlagan kasbda salomatlik yo'qolmasin va ishim qiziq bo'lsin. Istardimki, kasbim hayvonlar va ko'p sayohatlar bilan bog'liq bo'lsin.

– Unda sen sirkka ishlashga borishing kerak, – dedi dugonam va qo'shib qo'ydi: – menga yaxshiroq maosh to'lanadigan kasb yoqadi.

Shundan so'ng men ko'p o'yladim. Sirkda ishlash uchun menda qobiliyat borligiga gumonim bor, agarda qiziqish bo'lmasa, maosh haqida o'ylash kerakdir.

Savol va topshiriqlar:

1. Qizlarda kasb tanlash haqida qanday g'oyalar bor?
2. Ushbu vaziyatda qanday pedagogik usulni qo'llash mumkin?

10-vaziyat

Bitiruvchilar o'rtasida mana bunday suhbat bo'ldi. Nazokat – kichkina oriqqina qiz. U dorishunos bo'Imoqchi, uning uchun bu kasb haqida gapirish juda maroqli.

– Dori bolalar uchun juda xavfli, – dedi Nazokat. – Ana shu kichkina dorini ichganda nima sodir bo'lishini o'ylash hatto qo'rqinchli. Undan zaharlanib qolish mumkin. Nazokat turli dorilar nomini yog'dirib tashladi va ularning lotincha nomlarini aytdi. Bitiruvchilar orasida yana biri Malika tish doktori – stomatolog bo'Imoqchi. Undan bu kasb haqida so'raganlarida: bilasizmi, har xil keraksiz fanlar bor, mana, masalan, ingliz tili shifokorga nima uchun kerak? Umuman men institutda emas kasb-hunar kollejida o'qib texnik bo'Imoqchimman. Chunki o'qish jonga tegdi, keyin amaliyot o'tayotganda bildimki, texnik shifokordan ko'ra ko'proq pul topishi mumkin ekan, – dedi.

Savol va topshiriqlar:

1. Kasb tanlash bo'yicha ushbu 2 yo'nalish munosabatini taqqoslang, kasbga qaysi jihatdan baho beryapti?
2. Professional mahoratni va ishlab chiqarishni siz qanday tushunasiz?

MUSTAQIL FIKRLARNI VA BAHOLASHNI BARQARORLASHTIRISH

11-vaziyat

– Marhamat, o'tiring, alifbening oxirgi harfiga oid betini oching, – dedi o'qituvchi.

Bolalar u yerdan Firdavsning hamma harflarni o'rganib olgani va uyga xursand holda kelib, buvisiga o'qishni o'rgatishni taklif qilgani haqida o'qidilar:

– Biz alifbeni tugatdik, – dedi o'qituvchi. – Endi darslikni yopib, u sizga nimalarni o'rgatgani haqida suhbatlashamiz.

– U bizni o'qishga va yozishga o'rgatdi. Ona tilimizni o'rgatdi. To'g'ri gapirishni o'rgatdi! Bilim berdi!

– Bizni saxiylikka o'rgatdi, do'stlashishga o'rgatdi! O'qishni sevvishga, Kitobni sevvishga! Ota-onalarni hurmat qilishga o'rgatdi! Unda ko'p ajoyib rasmlar, rebuslar, boshqotirmalar, tez aytishlar bor. Biz bu kitobni juda sevamiz.

– Endi boshingizni partaga eging! Ko'zlaringizni yuming! – o'qituvchi ovozini pasaytirib, – o'ylab ko'ring unga qanday so'zlar bilan minnatdorchilik bildirishimiz mumkin.

Savol va topshiriqlar:

1. Ushbu pedagog qanday pedagogik muammolarni yechayapti?
2. Ushbu vaziyat qaysi o'quv konsepsiyasini yoki modelini namoyish qilayapti?
3. Darsda pedagogik o'zaro aloqadorlikni ta'minlashda pedagog tomonidan qanday me'yorlarga amal qilingan?
4. Ushbu vaziyat o'qituv pedagogik faoliyatining qaysi jihatini ko'rsatayapti?

MUAMMOLARNI MUSTAQIL YECHISHNI BARQARORLASHTIRISH

12-vaziyat

Sardor: — Men yuk mashinasini o'ynashni xohlayman? Uni menga ber! Qo'yvor! Qo'yvor!

Shohruh: — Men uni birinchi oldim! Uni qaytib bersin.

Ota: — Ko'ryapman sizlar haqiqatan ham muammoga duch kelgansiz. Balki, boshqa xonaga o'tib gaplashib olarmiz? Men bu muammoni yechishda sizlarga yordam beraman!

Shohruh: — Yuk mashinasini ber menga! Dada u menga yuk mashinasini bersin.

Ota: — Shohruh, Sardor senga yuk mashinasini qaytarib berishini xohlayapsan, to'g'rimi?

Shohruh: — Uni birinchi bo'lib men oldim!

Ota: — Shohruh, uni sen birinchi olganing uchun u seniki bo'lishi kerak deb hisoblaysan. Sardor eshitdingmi, Shohruh muammoni qanday yechishni taklif qilayapti?

Sardor: — Uning uchun asosiysi — yuk mashinasi o'ziga bo'lsa bo'ldi.

Ota: — Shohruh. Sardorga sening qaroring yoqmayapti, chunki sening aytganingni qilgan taqdirda, u yutqazib qo'yadi.

Shohruh: — Yaxshi, yuk mashinani o'ynash mening jonimga tekkuncha, men unga o'zimning boshqa mashinalarimni berib turishim mumkin.

Ota: — Sardor, Shohruh boshqa qarorni taklif qilayapti — u yuk mashinasini o'ynaguncha sen uning boshqa mashinalarini o'ynashing mumkin.

Sardor: — Keyin yuk mashinasini menga qaytarib beradimi?

Ota: — Shohruh Sardor yuk mashinasini o'ynab bo'lganingdan so'ng qaytarib berishingga ishonsa bo'ladimi?

Shohruh: — Yaxshi. Men ko'p o'ynamayman.

Ota: — Sardor Shohruhning aytishicha, hammasi yaxshi bo'ladi — u seni aldamaydi.

Sardor: — Unda mayli.

Ota: — O'ylaymanki, sizlar o'zingizni muammolaringizni hal qildingiz, to'g'rimi?

Savol va topshiriqlar:

1. Vaziyatni tahlil qiling va janjalni sababini ko'rsating.
2. Ota o'g'illari orasidagi janjalni hal qilish jarayonida rahbar sifatida qaysi tamoyillarga amal qildi?
3. Ota o'g'lining munosabatlarida qanday vaziyatlarni namoyish qilayapti? Uni qanday ifodalayapti?

QAROR QABUL QILISHDA MUSTAQILLIKNI BARQARORLASHTIRISH

13-vaziyat

Bola (yig'lab): — Mashinam, mashinam! Qani mening mashinam?
Ota: — Senga mashinang kerak, lekin sen uni topa olmayapsanmi?

Bola xonalar bo'ylab yugurdi, divan tagini qaradi.

Ota: — U yerda mashina yo'q.

Bola: — Qani mening mashinam?

Ota: — Balki mashinang shkafda, boshqa o'yinchoqlaring orasida-dir, qarab ko'r-chi.

Bola o'yinchoqlar turgan shkafga yugurib boradi hamma narsani otib tashlaydi, lekin mashinani topa olmaydi va yana ota-onasiga tikilib qarab turadi.

Ota jim turib, bola o'yinchog'ini o'zi qidirishi uchun imkon beradi.

Bola oshxonaga yugurib ketadi, stol tagidan mashinani topadi:

— Mana u!

Ota: — Balli! Mashinangni o'zing topding.

Savol va topshiriqlar:

1. Har bir holatni va ota-onaning xatti-harakatini tahlil qiling.
2. Ushbu vaziyat ota-onalarning qanday jihatlarini va bola bilan munosabatda qanday xulq-atvorni ifodalaydi?
3. Ushbu vaziyatda qanday tarbiya turi namoyon bo'ladi?

14-vaziyat

Behruz «onasining bolasi» deb ataydigan bolalar qatoriga kiradi. Uning oyisi har qanday muammoli holat yuzaga kelganda, garchi o'g'li bilan hal qilishi mumkin bo'lsa-da yo direktorga, yo o'qituvchilariga, yo birga o'qiydigan sinfdoshlarining ota-onalariga uchrashishni afzal ko'rardi, Oqibatda, Behruz 15 yoshlarida haqiqiy hayotga moslasha olmaydigan oddiy vaziyatlarda ham arzimas narsalar uchun onasiga murojaat qilish odobdan emasligini tushunmaydigan bola bo'ldi. U doim muammolarni o'zi hal qila olmay, onasiga shikoyat qilardi:

“Meni itarib yuborishdi“, ”Meni masxara qilishdi“, “Meni chaqirishmadi” va hokazo.

Bir kuni chet elda yashaganliklari uchun 8 yil nabiralarini ko‘rmagan bobosi va buvisi kelishdi. Bobo — zaxiradagi harbiy, bir necha hafta davomida Behruz va onasining xatti-harakatlarini kuzatdi nabirasi bilan yolg‘iz suhbatlashishga qaror qildi.

— Men sen bilan hozirgi voqea haqida emas, balki umuman sening o‘zingni tutishing haqida gaplashib olmoqchiman. Sen hozir 15 yoshdasan va qanday holatlarda, oyingni yordamga chaqirishni, qanday holatlarda unga maslahatlashish uchun murojaat qilishni, umuman bu ishlarga oyingni aralash-tirmasliging kerakligini tushunib olishing kerak. Oying hamma vaqt ham sening o‘zingni-o‘zing himoya qilishni, qaroringda qat’iy turishni, hozir va kelajakda muammolarni hal qilishni bilishing kerak.

Agar sen o‘zingni haq deb hisoblasang, nima uchun bahoingni pasaytirganligingni tushuntirib berish uchun o‘qituvchingga murojaat qilmading. Buning o‘rniga, o‘qituvchilaringdan oyinga shikoyat qilyapsan. Sen axir endi katta bolasan-ku.

Sen hayotdagi eng qiyin masalalarni hal qilishingga to‘g‘ri keladi: boshqa kishilar haqida mulohaza qilishing, o‘zingni g‘ururing, oilangni g‘ururini, Vataningni himoya qila bilishing kerak. Buning uchun hozirdan tayyorlanishing kerak.

Bir hafta oldin men sinfdoshing bilan janjallashib qolganing haqida oying bilan suhbatningni eshitib qoldim. Sen o‘rtog‘ingning nohaqligini aytding, lekin nima uchun o‘zingni himoya qilish o‘rniga oyingni chaqirish uchun kelding? Axir oying senga himoyachi sifatida suyanadigan paytida, sen o‘zingni yosh boladay tutayapsan-ku.

Kel, kelishib olaylik, agarda mabodo biror-bir kor-xol yuz bersa, sen oyingni bezovta qilmay menga murojaat qilasan, biz ikkalamiz birgalikda qanday qilsa yaxshi bo‘lishini o‘ylab ko‘ramiz.

Va yana bir shart, sen o‘smirsan va sen o‘z irodangni tarbiyala — hamma narsa qilishni va hal qilishni o‘rgan. Xulq-atvoringni tarbiyala! Axir sen tarbiya zobitining nabirasisan! Kelishdikmi. Mayli endi ketdik oying bilan buving kechki ovqatga kutib qolishdi.

Savol va topshiriqlar:

1. Bobo va o‘g‘li orasidagi yuzaga kelgan oilaviy munosabatni tavsiflang.
2. Bobosi va onasining tarbiya usulida qanday farq bor?
3. Oilaviy tarbiyaning qiyinchiligi nimada ko‘ringan?
4. Bunday hollarda qanday pedagogik usullardan cheklanish kerak?

15-vaziyat

Baxtiyor 15 yoshda. U jinoyati uchun sudlangan va hozirda qamalgan onasi bilan yashar edi. U og'ir kunlarni boshidan kechirib, kamgap, do'stlari bilan gaplashmaydigan bo'lib qoldi. U hali yosh bo'lishiga qaramay, boshiga og'ir sinov tushdi.

Endi u onasi bilan munosabatini va bundan keyin qanday yashashi kerakligini aniqlab olishi kerak.

Onasining yaqin qarindoshi bo'lgan Malik amaki o'smirning ahvolini tushungan holda, u bilan suhbatlashishga qaror qildi.

– Baxtiyor, senga oson emas. Otasiz yashash qiyin, endi esa onang ham yoningda emas. Senga juda og'ir. Chunki ota-onangning qilmishlari seni butun hayoting davomida ta'qib qiladi. Shuning uchun sen qat'iyatli bo'lmog'ing kerak. Ishonchim komilki, bu qat'iyat senda bor. Ota-onangning qilmishi uchun sen javob bermaysan. Bunda sening aybing yo'q.

Ular bilan katta baxtsizlik yuz berdi, buning uchun faqat ular aybdorlar, boshqa hech kim emas. Sen eng asosiysi fuqorolik burching haqida bilish kerak va bu bilim albatta senga dadillik berib turadi, oying odamlar va sening oldingda aybdor. O'zining aybi uchun u adolatli va shavqatsiz ravishda jazolandi. Oying qaytib kelganda, tabiiyki, sen katta mustaqil inson bo'lgan bo'lasan.

Bu vaqtgacha sening o'z oilang va farzandlaring bo'ladi. Demak, o'sha vaqtda, sen kuchli va mustaqil bo'lganingda, onangga zarur va kerakli bo'lasan.

Sen onangni yolg'iz farzandisan. Shuning uchun uning butun umidi sendan bo'ladi. Va shunisi juda muhimki, sen qahrli bo'lmagin. Shuni esdan chiqarmaginki, ota-onang senga hayot berishgan, o'stirib ulg'aytirishgan, bilginki, ota-ona tanlanmaydi, ular boshiga kulfat tushganda, ulardan voz kechilmaydi.

Hozir esa sen o'z nomusing uchun va oring uchun, senga turmush o'rtog'i bo'ladigan qiz – sening farzandlaring onasi uchun munosib bo'lib yashashing kerak.

Savol va topshiriqlar:

1. Ushbu vaziyatdagi bolaning his-tuyg'ularini tasvirlab bering.
2. Malik amaki qanday tarbiya usulini qo'lladi?
3. Malik amaki tomonidan bo'lgan yordam qanday pedagogik ahamiyatga ega? Uning nasihatleri o'rinlimi?
4. Baxtiyor Malik amakini so'zlarini qanday qabul qilishi mumkin?

16-vaziyat

Dars ketayapti, masalani 8 o'quvchi bir usul bo'yicha yechishsa, 15 o'quvchi boshqasini tanladi, 4 tasi esa optimal yo'lni tanladi. Biroq o'qituvchi ularning faolligini oshirish uchun masala yechimini baholashga shoshmaydi — u o'quvchilar masalani yechishlarining o'z xatosini mustaqil izlashlari orqali topishlariga imkoniyat beradi. Uning uchun eng katta sovg'a — o'quvchilarining: “Men tushundim! Bunday yechsa ham bo'lar ekan”, deyishlaridir.

Savol va topshiriqlar:

1. Darsda qanday o'qitish usuli qo'llanilgan?
2. Darsda nima muvaffaqiyatning garovi bo'lib xizmat qiladi?
3. Darsda qanday pedagogik masalalar qo'yildi va yechildi?
4. O'qituvchini nima ko'proq bezovta qiladi? Nima xursand qiladi?
5. Mashg'ulot o'quvchilarni fikrlashga undashi uchun pedagog nima qiladi?

O'ZINI-O'ZI TARBIYALASHNI BARQARORLASHTIRISH

17-vaziyat

Sherzodning xulq-atvori og'ir edi. U qaysarligi, haddan ortiq g'ururliligi, dilozorligi bilan ajralib turardi. Uning darsdan qochishi deyarli har kuni takrorlanadigan bo'ldi.

An'anaviy choralar: ogohlantirishlar, talablar, takliflar, jazolash, parallel sinfga o'tkazish va boshqalar natija bermadi. Sherzodni maktabdan haydashga yoki internat-maktabga o'tkazishga pedagoglarning ko'ngli bormasdi, chunki o'smiring aqli ravshan edi. O'zining ana shu xulq-atvori bilan u deyarli barcha fanlardan ulgurur edi. Sinfdoshlari ustidan qo'pol hazil qilib kular edi. Uning qo'polligi pedagoglar va sinfdoshlari bilan ziddiyatga olib keldi.

Sherzodga tarix fanidan dars beruvchi maktab direktori uni yaqindan tanir edi, ikkinchi chorak boshida u xonasiga o'smirni chaqirib, uning oldiga yozgi oromgohga yo'llanmani qo'ydi.

— Yo'llanma juda qimmat turadi, biroq bu yo'llanmani sen bepul olasan. Tayyorlanishing uchun 2 kun muhlat beraman. To'g'risini ayt-sam, bu yo'llanmani maktabning eng a'lochi o'quvchisiga topshirishim shart, lekin uni senga beryapman. Mana, senga berilgan tavsifnomani o'qi.

Sherzod uni diqqat bilan o'qiy boshladi, lekin har bir jumladan keyin uning quloqlari qizara boshladi.

– Sen ushbu tavsifnomaga rozimisan? O‘smir boshini egdi va “yo‘q”, deb g‘o‘ldiradi.

– Ha, sen haqsan unda sen qanday bo‘lishing kerakligi aytilgan. Men buni nima uchun qilayapman? Hozir tushuntirib beraman. Sen menga juda yoqasan, sen aqlli va kuchli yigitsan. Shuning uchun men senga kech bo‘lmasdan o‘zingni o‘zgartirishga imkoniyat bermoqchiman, bu narsa yangi shart-sharoitda osonroq bo‘ladi. U yerda seni hech kim tanimaydi va sen o‘zingni eng yaxshi tomondan namoyon qilishing mumkin. Albatta, men senga ishonib o‘zimni hurmatimni, obro‘yimni balki lavozimimni xavf-xatarga qo‘yyapman. Shuning uchun agarda sen quyushqondan chiqsang va ahmoqona qiliq qilsang – bu xiyonat hisoblanadi. Va yana esda tut: bu haqda maktabda hech kim bilmasligi kerak, bu mening va sening o‘rtamizdagi sir bo‘lib qolsin. O‘qituvchilar bilan esa o‘zim gaplashaman. Sherzod kalovlangan holda turardi.

O‘smirni vokzalda kuzatayotib, direktor Sherzodni quchoqlab shunday dedi:

– Men senga ishonaman va xiyonatni amalga oshirmaysan, deb umid qilaman.

10 kundan keyin Sherzoddan direktor nomiga birinchi xat keldi: «Bir hafta ham o‘tdi. Men biror marta ham nojo‘ya ish qilmadim».

Lagerdan kelishdan sal oldinroq direktor Sherzoddan yana bir xat oldi. U oldingi xatidan keskin farq qilar edi. U shunday deb yozgan edi: «Abdulla Rustamovich, men har kuni o‘zim bilan o‘zim kurashaman va o‘zgarishga harakat qilyapman: Men sizga xiyonat qilmayman».

Bu qat‘iy qarorlar o‘z kuchini yo‘qotmadi, Sherzod maktabga kelganda butunlay boshqa odamga aylangandi. So‘zsiz, u o‘zargan, o‘zini tutib olgan.

Savol va topshiriqlar:

1. Direktorning pedagogik kashfiyotiga baho bering.
2. Sherzodni tarbiyalashda foydalanilgan metodlarni ayting.
3. Pedagogga Sherzod bilan munosabatda to‘g‘ri qaror qabul qilishida nima yordam berdi?
4. O‘smirning o‘zini-o‘zi tarbiyalashi jarayonida pedagogning roli qanday bo‘ldi?
5. O‘zini-o‘zi tarbiyalash shaxsning shakllanishiga qanday ta‘sir ko‘rsatadi?

YOLG'ONGA STIMULLASHTIRUVCHI (JALB QILUVCHI)

18-vaziyat

Hammaga tushunarli bo'lgan vazifani Farhod bajara olmadi. U qancha harakat qilmasin, hech narsani eslay olmadi. Shunda turib-turib o'zidan, vazifani ko'chirtirmagani uchun qo'shni partadagi sinfdoshi Shahlodan, uning fikricha, har doim tarixdan ko'p savol beradigan o'qituvchidan xafa bo'lib ketdi. Nihoyat, darsda u o'zini ushlab turolmay, o'qituvchiga qo'pol qilib: "Umuman, shu tarix fani nima uchun kerak? Agar kimdir falon asardagi voqealarni bilmasa fojia yuz bermaydi-ku! Mana, kimyo yoki fizika – bu boshqa gap, ularga kuch ham, vaqt ham arziydi".

– Nima uchun bunday deding, – dedi tanaffusda unga o'rtog'i Vali. – mana endi ko'rasan, ota-onangni chaqirtirishadi.

– Lekin men rostdan ham tarix fanini yomon ko'raman.

Men seni buning uchun emas, ahmoqliging uchun urishyapman. Kim qaysi fanni yomon ko'rsa, uni o'rganish kerakmasmi? Esingdan chiqarma, yaqinda bizga tavsifnoma yozishadi.

Savol va topshiriqlar:

1. Farhod va Valining suhbatini tahlil qiling.
2. Farhodning tarbiyasida qanday qusurlar aks etgan?
3. Ushbu vaziyatning davomi sizning fikringizcha qanday bo'ladi?

SUKUTNI AFZAL BILISH

19-vaziyat

Qiz maktabdan kelib, onasiga dedi: – Bugun meni o'quv bo'limi mudiri chaqirib tanbeh berdi.

Ona: – Nima uchun?

Qiz: – Mohira opa unga meni darsda ko'p gaplashib o'tirishimni aytibdi.

Ona: – Tushunarli.

Qiz: – Shu kampirni ko'rishga ko'zim yo'q. U ming'irlaganda biz Iroda bilan bir-birimizga latifalar aytib o'tiramiz.

Ona tikishdan to'xtab, qiziga norozi ohangda tikildi. Onasining bu holatidan keyin qiz o'zicha o'ylanib qoldi.

Axir o'qituvchilarni muhokama qilish to'g'ri emas. Yaxshisi, bunday qilmasligim kerak. Nazarimda, men o'qituvchilarga yoqishim mumkin, ko'rinib turibdiki, men o'zim yomonlik qilyapman.

Savol va topshiriqlar:

1. Onaning o'zini tutishi va qizining maktabdagi o'qituvchilar bilan bo'ladigan munosabatiga uning ta'sirini tushuntirib bering.
2. Siz qizga qanday munosabatda bo'lardingiz?
3. Sukut saqlash tarbiyalash vazifasini bajaradimi? Kishining o'zini tutishida sukut saqlashning tarbiyaviy ahamiyatiga misol (ijobiy va salbiy) keltiring.

RAQOBATLASHUV

20-vaziyat

Uchinchi sinf o'quvchilari juda ham faol. Ularning har biri o'rtog'ining xatosini to'g'rilashga intilishadi. Lobar doska yonida o'qiyotgan Karimaning yo'l qo'ygan xatosini to'g'rilash niyatida qo'lini silkityapti. U Karimadan ko'ra yaxshiroq o'qishini ko'rsatib, o'qituvchilarning maqtoviga sazovor bo'lmoqchi.

Savol va topshiriqlar:

1. O'quvchilarning o'z sinfdoshlariga bunday munosabatini qanday izohlash mumkin?
2. Bunday sharoitda o'quvchilar orasida qanday munosabat turi shakllanadi?
3. O'qituvchi qanday xulosalar qilishi kerak?
4. Bunday muhitda Karima nimani his qilishi mumkin?

FAOLIYATNING DURUSTROQ VARIANTINI TANLASH

21-vaziyat

1. Telefon qo'ng'irog'i chalindi va bildingizki gaplashgiz kelmayotgan kishi ekan. Siz qanday yo'l tutardingiz?

2. Juma kuni o'rtoqlaringiz bilan kechani o'tkazishga va'da berdingiz. Ammo birdan kimdir sizga xuddi o'sha juma kuni anchadan beri siz borngiz kelayotgan spektaklga borishni taklif qilayapti, lekin siz bilasizki ushbu teatrga chipta sotib ola olmaysiz. Qanday yo'l tutardingiz?

a) Do'stlaringizga o'zingizni yomon his qilayotganingizni aytib, spektakl uchun vaqt ajratasiz.

b) Darrov teatrga borishdan bosh tortasiz.

d) Spektaklga borish taklifiga hech nima deb javob bermaysiz, lekin baribir do'stlaringiz bilan uchrashuvga qaror qilasiz.

3. Siz oyiga 250 ming so'm maosh beradigan ishga qabul qilingiz. Sizni rahbaringiz 2 oy o'tib, sizga 150 ming so'm to'lamoqchiligini aytadi. Sizning ta'siringiz.

OMADSIZLIKKA OLIB KELUVCHI TANLOV

23-vaziyat

Rasm darsida o'qituvchi stolga model sifatida, dumaloq idish qo'yib, uning rasmini chizishni taklif qildi. Oldingi qatorda o'tirgan Nodir ismli bola idishga uzoq tikildi va nihoyat qo'lini ko'tarib so'radi:

– Maylimi, men hamma ko'rmagan narsaning rasmini chizsam?

– U nimaligini marhamat qilib tushuntirib bersang, – qiziqib so'radi o'qituvchi.

– Ko'kqush – jiddiy ohangda dedi bola. Butun sinf tirishib rasm chizardi. Ammo bola biroz vaqtdan so'ng yana qo'lini ko'tarib so'radi:

– Men hech kim hech qachon ko'rmagan, narsani chizishni xohlayman maylimi?

– Masalan?

– Uyqudan turayotgan vaqtni.

– Nima ham derdim, – dedi o'qituvchi, – mayli, lekin sen nimaning rasmini chizishni tezroq aniqlab olishing kerak, bo'lmasa hozir dars tugab qoladi.

Haqiqatdan ham, 5 daqiqdan so'ng, qo'ng'iroq chalinib, Nodir hech narsa chizishga ulgur olmay qoldi.

Bu bolaga nisbatan o'qituvchi qanday yo'l tutadi?

Mavhum shaklda talab qilish (namuna ko'rsatgan holda)

24-vaziyat

Mansur va Nosir yer kovlayotib, katta toshga duch kelishdi.

– Mana buni qaragin – dedi Nosir, – qani endi bizda dinamit bo'lsa edi, birpasda bu toshni qo'porib tashlardik.

– Ha, dinamit yo'q, – deb tasdiqladi Mansur, – shuning uchun qo'lda ko'chirishimizga to'g'ri keladi.

– Yolg'iz o'zimiz eplay olmaymiz, – dedi Nosir. – Umuman, qayoqqa ham shoshardik? – Yur, ovqatlanib kelamiz, bo'lmasa kuchimiz yetmaydi.

– Tushlikka odatdagidek 14:00 da boramiz, – deb ishga tushdi Mansur. – Hozir esa ishlaymiz. Albatta, kim xohlasa, – deb qo'shib qo'ydi.

Nosir istamaygina chuqurga sakrab tushib belkurakni qo'lga oldi.

25-vaziyat

Odatdagidek dars borardi. Sevvara opa uy vazifalarni tekshirib bo'ldi va yangi darsni tushuntirishni boshladi. Shunda chap tarafdin g'ijirlagan

ovozni eshitib qoldi. Yuz ifodasidan u tezda bu kim ekanligini aniqladi va jiddiy ohangda dedi:

— Temur g'ijirlatishni bas qil, bo'lmasa darsdan chiqarib yuboraman.

— Avval kim g'ijirlatayotganini bilib oling, keyin gapiring, — deb qattiq-qattiq shovqin qildi o'smir.

O'qituvchi mavzuni tushuntirishda davom etdi, lekin yana g'ijirlash boshlandi.

— Temur oxirgi marta ogohlantiryapman, agar sen hoziroq g'ijirlatishni to'xtatmasang, men seni sinfdan chiqarib yuboraman.

Temur g'ijirlatishni to'xtatmadi va Sevara opa qattiq talab qildi:

— Qani darrov sinfdan chiqib ket!

Temur sinfdan chiqmay, uzoq norozilik bildirib turdi:

— Nima uchun men chiqishim kerak? Siz oldin men g'ijirlatganimni isbotlab bering.

— Temur, agar sen sinfdan chiqmas ekansan, men darsni davom ettirmayman.

O'qituvchi shunday deb, jurnalni yopib, stulga o'tirdi.

Vaqt o'tib borardi. Lekin Temur sinfdan chiqmadi. Shunda sinf xuddi 3 guruhga bo'lindi: birinchisi — sodir bo'layotgan voqelarga befarqlar edi; ikkinchisi — bu janjal nima bilan tugashini kuzatardi; uchinchisi — bu eng faol qizlar bo'lib, darsni buzilishiga sabab bo'lgan aybdorga qarab shivirlashardi:

— Temur senga nima deyishayapti. Sen darsni buzayapsan.

Shu payt qo'ng'iroq chalindi. O'qituvchi doskaga uy vazifani yozdi-da sinfdan chiqib ketdi.

OTA-ONALARINING OBRO'SIGA TAYANIB TALAB QILISH

26-vaziyat

Teatrda xayriya kechasi o'tkazilayotgan edi va chiptalarda joylarni raqamlari ko'rsatilmagan edi. Bir qiz birinchi o'tish joyining ikkinchi qatoriga borib to'xtadi.

Bu yerdagi o'rindiqda bir qiz o'tirardi. Haligi qiz unga boshdan oyoq razm solib biroz vaqt jim turdi-da, so'ng dedi:

— Menga qarang, bugun chiptalar raqamlanmagan-ku!

— Biz doim shu yerda o'tiramiz, — dedi joyni bo'shatishni talab qilayotgan qiz. — Sizga hoynahoy qayerda o'tirishingiz baribirdir, man esa o'rganib qolganman. Boshqa joyga o'tiring, iltimos.

— Nima uchun men boshqa joyga o'tirishim kerak? — xafa bo'ldi o'tirgan qiz. — Menga ham bu yerda o'tirish yoqyapti. Agarda siz aynan shu joyga o'tirishingiz kelgan bo'lsa, vaqtliroq kelishingiz kerak

edi. Hozir esa bu yerda biz o'tiribmiz, — dedi-da, sherigiga qarab o'g'irilib oldi.

Chiroyli qiz ensasi qotib unga qaradi, yelkasini qoqdi va chiptachining oldiga borib:

— Iltimos, mening joyimni bo'shatib berishlarini aytasangiz. Ikkinchi qator, birinchi o'tish joyi. Biz har doim o'sha yerda o'tiramiz. Hozir esa bu joyni egallab olishibdi.

Chiptachi hayron bo'lib unga ko'zlarini qadadi.

— Bilasizmi, — dedi qiz, — biz doim shu joyda o'tirishimizni bilasiz deb, o'ylagandim. Men falonchining qiziman.

— Voy rostdanmi? Kechirasiz, tanimabman. Yuring, hal qilib beraman.

NOQAT'IY TALAB QILISH

27-vaziyat

— Soching buncha uzun, — dedi otasi 9-sinfda o'qiydigan o'g'liga. Nima uchun uni kaltalatmaysan?

— Menga shunaqasi yoqadi, — javob qaytardi o'g'li.

— O'zingga bir qara, qiz bolaga o'xshab qolibsanku, — norozi ohangda dedi ota.

— Nima qilibdi?

— Men sochingni bunday o'stirib yurishingga ruxsat bermayman, loaqal kaltalatmaysanmi? — dedi biroz yumshab.

— Siz tushunmaysiz. Mening do'stlaringa shu soch turmagi yoqadi, ayniqsa qizlarga.

— Men sening ko'rinishingdan uyalaman, — dedi o'g'lini ko'ndirishga umid qilib ota.

28-vaziyat

Hamidulla sakkizinchi sinf o'quvchisi. U ko'chadagi o'zidan katta bolalar guruhi bilan bog'lanib qoldi. Bolalar sarxush, mast holda yurardilar. Bu guruh yo'lto'sarlik bilan shug'ullanardi.

Hamidullaning balog'atga yetmaganligi va yuragi kasalligini, bundan tashqari guruhda faollik ko'rsatmaganini e'tiborga olib, maktabga uni otaliqqa olish imkoniyati berildi. Buning uchun maktab jamoasi-ning ijobiy pedagogik qarori kerak edi, chunki aks holatda o'quvchi sudlanishi va ozodlikdan mahrum bo'lishi mumkin edi. Uzoq munozaralardan so'ng pedagogika kengashi 2 ta ovoz bilan ijobiy qarorini qabul qildi. Hamidullani otaliqqa olib, maktabga qatnashga ruxsat berildi.

Ertasi kuni Hamidulla birinchi bor maktabdagi navbatchilikda qatnashdi va qo'liga bog'ichni bog'lab, tartibni nazorat qildi.

Ikkinchi sinf o'qituvchisi Farog'at opa o'quvchilarni kuzatayotgan edi. Hamidullaning yonidan o'ta turib, o'quvchilarga baland ovozdagi:

– Bolalar, qaranglar, bu bola maktabdan haydalişga sal qolgan o'ta bezori. (o'qituvchi Hamidullaning qo'lidan ushlab hammaga ko'rsatdi). Esingizdami, sizga u haqda gapirib bergandim.

Hamidulla uyalganidan tutoqib ketdi va navbatchilik bog'ichini yechib, jahl bilan maktabdan chiqib ketdi.

Savol va topshiriqlar:

1. Maktab pedagoglari o'zlarining pedagoglik vazifalarini bir xil tushuntirdimi?
2. Tarbiyaning qanday usullari bor?
3. Ushbu holat qanday tarbiya natijasidan dalolat beradi?

AYBLASH – BAXTSIZLIKNI SEZISH

29-vaziyat

Ruxsora o'qiydigan maktabda ko'pchilik o'quvchilar chiroyli kiyimlar kiyishardi va ko'pincha qimmatbaho narsalari bilan maqtanishardi. Ularning ota-onalari shartlariga moslashishar va katta pullar topishardi, shuning uchun bu bolalar maktabga hatto har kuni yangi narsalar bilan kelishar va turli ko'ngilxushliklarni o'zlariga ep ko'rardilar. Ruxsora bo'lsa, onasi yoki buvisi tikib bergan ko'ylaklarni kiyishga majbur bo'lar va o'ziga zamondan ortda qolganday tuyulardi.

Nima uchun boshqalarda chiroyli narsalar bor, unda bo'lsa yo'q. Ba'zi dugonalari maktabga katta pullar olib kelishardi va yo'lda do'kondan shokolad sotib olish uchun to'xtashardi. Uning maktabdagi eng yaqin dugonasi ham u bilan ko'p gaplashmasdi. Ba'zida Ruxsora maktabga borgisi kelmas edi. Nima uchun uning ota-onasi dugonalarining ota-onalari shug'ullangan ish bilan shug'ullanishmaydi? Balki, ular ishning ko'zini bilmaslar yoki juda dangasadirilar?

Bir kuni kechqurun ularning oilasi mehmonga bormoqchi bo'lishdi. Hamma Ruxsoraning kiyinib chiqishini kutardi. Ruxsora o'zining xonasida kiyim tanlab, bir soatdan ortiq qolib ketdi.

Otasi undan xavotirlanib, qizining xonasining eshigini taqillatdi.

– Ruxsora, biz hammamiz seni kutyapmiz, tayyormisan? Biz kechga qolyapmiz, – dedi otasi.

– Men bormayman, – dedi Ruxsora.

– Nima uchun? – xotirjam so'radi otasi.

— Men bu eski-tuski kiyimlarni kiymayman. Nima uchun siz onam bilan menga hech qachon hech narsa sotib olib bermaysiz?

Shunday deb u yig'lashni boshladi. Ota-onasi uni nima deb ovutishni bilmasdi. Rostdan ham, ular nima deya olishar edi? Ular bolalari uchun hamma yaxshi narsani berishga intilishgan, lekin bularning o'zi bo'lmas ekan. Ular qizlariga hech nima bera olmasliklaridan o'zlarini omadsiz deb his qilardilar va nima qilish kerakligini bilmasdilar.

Savol va topshiriqlar:

1. Insonning tarbiyasida ijtimoiy-iqtisodiy omillarning roli qanday?
2. Ruxsora va ota-onaning xatti-harakatini tahlil qiling.
3. Ushbu muammoni qanday hal qilsa bo'ladi? Ushbu vaziyatda ota-ona qanday yo'l tutishi kerak?

ISHONCH VA YOLG'ON

30-vaziyat

Mohira va Nargiza yaqin dugonalar, shanba kunlari odatda vaqtni do'stlar davrasida o'tkazishardi. Shuning uchun Mohira bu juma kasal buvisiga qarash uchun uyda qolishini aytgan Nargizadan jahli chiqdi.

U dugonasisiz bir o'zi kechaga bormaslikka qaror qildi va ota-onasi bilan uyda qoldi. Dugonam bir o'zi qiynalayotgandir, deb o'ylab, uni ko'rib kelmoqchi bo'ldi. Shu niyatda u Nargizaga qo'ng'iroq qildi, lekin go'shakni hech kim olmadi. Mohira Nargiza buvisi bilan toza havodan nafas olish uchun ko'chaga chiqishgandir deb o'yladi.

Dushanba kuni bir guruhda o'qiydigan Samad Mohiradan, nima uchun Nargiza bilan uchrashuvga kelmaganini sababini so'radi. Mohira o'zini noqulay sezdi va nima deb javob berishini bilmasdi. Mohira Nargiza uni aldaganiga ishonishni xohlamasdi.

Savol va topshiriqlar:

1. Qizlar o'rtasidagi yuz bergan voqea qanday pedagogik xarakterga ega?
2. Mohira dugonasining munosabatidan qanday xulosaga kelishi mumkin?
3. Bunday xabardan siz qanday ahvolga tushar edingiz yoki nima qilardingiz?

JAZOLANISH QO'RQUVI VA O'ZINING AYBIDAN KUYUNISH

31-vaziyat

Ikkinchi sinf o'quvchisi Yulduz maktabdagi o'ziga-o'zi xizmat ko'rsatish qoidasiga muvofiq oshxonada ovqatlanib bo'lgandan so'ng

idish-tovoqlarni yig'ishtirayotgandi. Lekin birdan qoqilib ketib likopcha va stakanni chil-chil sindirdi. Yulduz qo'rquvdan qotib qoldi, keyin esa qattiq yig'lab yubordi.

Yulduz maktabda ilk bora bunday ahvolga tushgandi: u jazolanishdan qo'rqayotgan edi. Uni tushunisharmikan? Buni u atayin qilganiga ishonisharmikan? Uni sindirilgan idishlar o'rniga yangisini sotib olib berish kerak, degan o'y-xayol ham bezovta qilayotgan edi. Maktabdagi tartib shunday edi. Bu voqeaga onasi qanday munosabatda bo'ladi? Axir unga shundoq ham bir o'ziga ikki qizni yedirib, tarbiyalash og'ir bo'layotgandi.

Savol va topshiriqlar:

1. Ushbu vaziyatda pedagog qanday yo'l tutishi kerak?
2. Ushbu vaziyat bo'yicha pedagogik usullar variantlarini taklif qiling.

BO'YSUNISH VA ATROF-MUHITNING TA'SIRI

32-vaziyat

Surayyo divanning chetida omonatgina o'tirardi. U tezroq ketishni xohlar edi. Surayyo kursdoshlari aytib yurgan bazmga qiziqib kelgandi.

U bu yerda vaqtni quvnoq o'tkazishni xohlagandi, lekin unga juda zerikarli tuyulardi. Xona tutunga to'lgan, bu yerdagilar vaqti-vaqti bilan ichkari xonaga kirib ketishar, Surayyo ular u yerda nima bilan shug'ullanishlarini bilmasdi. Ba'zilar esa pivo va vino ichishardi.

— Surayyo, — chaqirdi kursdoshi, — biroz ichib ol, o'zingga kelib qolasan.

Surayyo istamaygina kursdoshi qo'lidan pivo idishini olib, katta qultim ichdi. Pivo tomog'ini kuydirib o'tdi.

Shunda yoniga kelishgan yosh yigit keldi. U Surayyoni diqqatini jalb qilgandi. Yigit Surayyoni qo'lidan tutib:

— Siz Surayyomisiz? — sekin so'radi u.

— Ha! — Yigit uni taniganidan xursand bo'lib javob qaytardi qiz.

Shundan so'ng bu yer unga yoqqanday tuyuldi. Oldiniga Komil bilan har xil narsalar haqida gaplashdi, keyin esa Komil uni boshqa xonaga taklif qildi.

Surayyo Komilning ortidan ergashdi. U boshi aylanganini sezdi ham, lekin o'zini to'xtata olmadi.

Xonadan allaqanday notanish hid anqirdi. Komil do'stlariga Surayyoni tanishtirdi. Surayyoga yigitning mehribonchiligi yoqardi. Keyin Komilga qandaydir sigaretga o'xshash narsa tutqazishdi. U sigaretadan ikki barobar kichik edi. Komil oshnasiga minnatdorchilik bildirdi va uni chuqur tortdi.

- Zo‘r, – dedi va haligi narsani Surayyoga uzatdi.
- Bu nima? – so‘radi Surayyo.
- Qani, tortib ko‘rchi, bu marixuana, qo‘rqma, sen o‘zingni zo‘r his qilasan.

Surayyo juda qo‘rqib ketdi, u bu ishni qilish kerak emasligini bilardi.

– Nima bo‘ldi? – so‘radi Komil, – tortib ko‘r, uni hamma chekad, u judayam zararli bo‘lishi mumkin emas.

Surayyo sigaretni oldi va uni birinchi marta tortib ko‘rdi.

Savol va topshiriqlar:

1. Insonga muhit qanday ta‘sir ko‘rsatadi?
2. Qanday insonga muhit kuchli ta‘sir ko‘rsatadi?
3. Surayyoning xatti-harakatiga baho bering.
4. Ushbu voqeaning pedagogik ahamiyati nimada?

33-vaziyat

Yozda Doniyorning oilasi yangi mikrorayonga ko‘chishdi. Eski do‘stidan uzoqda edilar, 1-2 marta ularning oldiga keldi, lekin nimagadir ular Doniyorga avvalgidek munosabatda bo‘lishmadi. U maktabda yangi do‘stlar topishiga ishonib birinchi sentabrni kuta boshladi.

Bir kuni kechqurun, ko‘chada aylanib yurib, u o‘zidan kattaroq bolalar bilan tanishib qoldi, keyin esa ta‘tilning qolgan kunlarini ular bilan birga o‘tkazdi.

– Hechqisi yo‘q, o‘qish boshlansin – ular bilan aylanib yurishga Doniyorning bo‘sh vaqti bo‘lmaydi, – deb ishonishdi ota-onasi.

Yangi o‘quv yili boshlandi. Doniyor esa o‘zining shubhali do‘stlariga yanada ko‘proq bog‘lanib qoldi. Darslardan qochadigan bo‘lib qoldi, eng dahshatlisi esa chekishni va spirtli ichimliklar ichishni boshladi.

Ota-onasining bu yo‘ldan qaytarish uchun qo‘ygan talablariga javoban u:

– Menga ular bilan do‘stlashish yoqadi. O‘z holimga qo‘yinglar, – dedi.

Savol va topshiriqlar:

1. Bu vaziyatda ota-onaning xatti-harakatlarini tahlil qiling.
2. Doniyorning ota-onasi o‘rnida siz nima qilardingiz?
3. Ushbu vaziyatda Doniyorga kim va nima yordam berishi mumkin?

MAS‘ULIYATNI YUZAGA KELTIRISH

34-vaziyat

Siz o‘rtoqlaringiz bilan kinoga borishga tayyorlanayapsiz. Sizning onangiz bugun 2 ta film qo‘yishi, ulardan biri sevgi-muhabbat haqida,

ikkinchisi o'zga sayyoraliklar haqidaligini biladi. Uydan chiqishda onangiz hozircha sevgi-muhabbat haqida filmni ko'rmaslik haqida va'da berishingizni so'radi. Siz hech ikkilanmasdan rozi bo'lasiz, chunki barcha do'stlaringiz sarguzasht filmni ko'rmoqchiligini aytadi va sizni ham bunga ko'ndirmoqchi bo'ladi. Sizning jahlingiz chiqadi va dugonangizdan xafa bo'lasiz, chunki u sizni bergan va'dangizdan qaytarmoqchi, lekin siz bu filmni ko'rishdan bosh tortasiz, chunki siz onangizga va'da bergansiz.

MUSTAQILLIKNI RIVOJLANTIRISH VA O'ZINING QILMISHLARIGA MAS'ULIYATLILIK

35-vaziyat

– Qani, qo'shnilarning singan oynasi haqida gaplashib olaylik-chi, – dedi ota xotirjam ohangda, – menga bu voqea qanday ro'y berganini aytib ber.

O'g'il hovlida bolalar bilan futbol o'ynayotganda birinchi qavatda yashovchi qo'shning oynasiga tasodifan koptok tegib singanini tushuntirishga harakat qildi.

– Men oynani ataylab sindirmaganingga ishonaman, – dedi ota, – lekin kundalik hayotda ham futbol kabi qat'iy qonunlar bor. Sen hakamning xushtagiga bo'ysunasanmi? Unda o'zing ayt, bu vaziyatda senga nisbatan qanday jazo qo'llash to'g'ri bo'ladi.

Savol va topshiriqlar:

1. Ota bunday tarbiya usulini qo'llaganda o'g'ilda qanday sifatlar shakllanib boradi?

2. Bunday hollarda qanday jazoni ko'proq pedagogik jihatdan to'g'ri deb hisoblaysiz?

3. Ota o'g'liga nisbatan qanday tarbiyaviy usul qo'llagan?

ISHONTIRISH

36-vaziyat

Feruz ertalab sovuq bo'lishiga qaramay, maktabga yengil kiyindi.

– Paltongni kiyib ol – dedi onasi, – havo juda sovuq.

– Xohlamayman! – deb javob qaytardi Feruz.

– Men seni shamollab qolishingni istamayman. Tushun, men chindan sen uchun xavotir olayman. Sen o'zingni mening o'rnimga qo'yib ko'rgin-da, menga maslahat ber.

– Yaxshi, men nimcham ichidan jemfer kiyaman, – dedi Feruz.

– Juda yaxshi, – rozi bo'ldi onasi.

XAVFGA QO‘YISH

37-vaziyat

Hakim Salimovich to‘polonchi sinfni olgandi. U sinfga kirganda:

– Ku-ku! – degan ovoz keldi.

O‘qituvchi ovoz kelgan tomonga qayrilib qaragandi hamki boshqa tomondan ham:

– Ku-ku, – degan ovoz eshitildi.

Keyin endigina gapirishni boshlagan edi, yana qayoqdandir yana o‘sha ovoz eshitila boshladi.

Hakim Salimovich bunga javoban, butun sinfga qarab:

– Ku-ku! Ku-ku! – dedi.

Shunda butun sinf kulib yubordi, o‘qituvchi ham bolalar bilan birga kuldi. Shundan so‘ng dars xotirjam davom etdi.

38-vaziyat

Sovuq, ayozdan suv yuzasi muzlagandi. Uch o‘rtoq yupqa muz ustidan yurib borishardi. Karim botinkasi ichiga qor kirganini sezdi. U o‘rtoqlaridan orqada qolib, poyabzalini yecha boshladi. Shunda birdan:

– Qutqaring! – degan ovozni eshitdi. Karim atrofga qaradi. O‘zidan ancha narida Uchqun turar Jamol esa suv yuzasida tipirchilardi. U:

– Qo‘lingni ber. Qutqar! – deb baqirardi. Lekin Uchqun qo‘rquvdan orqaga tisarilardi.

Karim botinkasini tez kiyib, o‘rtoqlari oldiga yugurdi.

– Muzga yot, mening oyoqlarimni ushla, men chuqurga emaklab boraman. Tezroq! – buyurdi yugura turib qotib qolgan Uchqunga murojaat qilib Karim, lekin Karim joyidan jilmasdi.

– Qani, tezroq! Meni ushla! – muzga yotib, Karim unga yana baqirdi. Uchqun zo‘rg‘a oldinga bir-ikki qadam tashladi va birdan yana orqaga qaytdi.

– Qo‘rqoq! – deya Karim oldinga emaklab ketdi. Suvda og‘ir tortib ketgan kiyimlari Jamolni harakatlanishga qo‘ymay pastga tortdi.

Karim muz yorig‘iga yetib keldi va Jamolga qo‘lini uzatdi. Karim do‘stining qo‘lidan ushlab muz tomon torta boshladi. Lekin dosh bera olmadi. Karimning tagidagi muz yorilib, uning kiyimi orasiga muzdek suv sizib kirganini sezdi. Shunda ularning ikkilasi suvga tushib ketdi.

Ular zo‘r berib suvdan chiqishga harakat qilishdi. Holdan toygan Karim bir qo‘li bilan do‘stini, boshqa qo‘li bilan muz parchasini ushlab tortardi. Lekin muz maydalanib ketardi. “Nahotki o‘lim!” – Karim kallasiga kelgan shu fikrdan qo‘rqib ketdi. “Yo‘q, bo‘lishi mumkin emas. Faqatgina o‘ng qo‘lini bo‘shatib olishi kerak”.

U Uchqunni izlab atrofga alangladi. Uning yordamidan baribir umid qilardi. Lekin u allaqachon g‘oyib bo‘lgandi.

Yo‘q, do‘stlar cho‘kib ketishmadi. Shuncha qiyinchiliklarga qaramay, Karim Jamolni suvdan chiqarib oldi va ular zo‘rg‘a uyga yetib kelishdi.

Savol va topshiriqlar:

1. Ushbu vaziyat nimani namoyon qiladi?
2. O‘smir yetuk yoshga qadam qo‘yayotganda nimalarga tayyorlangan bo‘lishi kerak?
3. Ushbu vaziyat asosida hayot bu – inson uchun boylik ekani haqida mulohaza qilish mumkinmi? Ushbu vaziyatda o‘smir uchun yana nima “boylik” bo‘lgan.

YORDAM KO‘RSATISH

39-vaziyat

Men qishloq ko‘lini topishda menga yordam bergan bolani uchratib qoldim. Qishloqqa kirganda, bola bir uyga yaqinlashib, derazaga qaradi.

– Gulbahor! – deb qichqirdi u, – nima uxlab qolganmisan? Qani oynani och. Ozg‘in, nimjon qo‘l sekin va qiyinchilik bilan oynani itarib ochdi.

– Qalaysan! – dedi Olim (mening hamrohimning ismi shunday edi).

– Qalaysan, – javob qaytardi ichkaridagi mayin ovoz.

– O‘qidingmi?

– O‘qidim, – yana haligi ovoz javob berdi.

– Menga qara! – dedi Olim qat‘iy, – hozir tushlik olib kelaman.

Sabohat opa rus tilidan qancha vazifa berganlar? Yiqilib qolasan!

– Saodat xolam seni qidirayotgandi, – dedi ovoz.

– Nima men pul solingan hamyonmanmi, meni qidirishadigan? – rahbarlardek gapirdi Olim. – Meni izlashni keragi yo‘q. «Kelaman» dedimmi – demak, kelaman.

U tokcha orqali egildi.

– Ber daftarlarni, – dedi Olim.

Men ham xonaga nazar tashladim. Krovatda juda ozg‘in va rangi oppoq oqargan qiz. Uning katta qora ko‘zlari bizga qarab turardi. Qiz sekin, ehtiyotkorlik bilan kuldi, go‘yoki bu unga og‘riq beruvchi harakatga o‘xshardi.

– Eshityapsanmi, ber daftarni, – buyurdi Olim.

– Voy qo‘rqib ketdim, – dedi kulib qiz, – bu qanaqasi, buncha qattiqqo‘lsan Olim.

– Oynani yopaymi? – dedi Olim?

– Yopma, kerak emas.

Olim ko‘kragini tokchadan olib sakrab tushdi va biz yo‘limizda davom etdik.

- Bu qizga nima bo'lgan? – biroz jimlikdan so'ng so'radim men.
- Kasal bo'lganiga ko'p bo'ldimi?
- 5 yil bo'ldi, – g'amgin dedi Olim, – uning kasali og'ir – o'qituvchimiz shunday degan.
- Shundaymi! – sekin dedim men.
- Oldin u o'rnidan tura olardi, endi, na tura oladi. Men u bilan bir partada o'tirardim. Mana endi har kuni uning oldiga kelaman, darslarni tayyorlaymiz, u o'qishga harakat qilyapti. Mana, faqat nemis tilidan “3” baho oldi. Nemis tili o'qituvchimiz qattiqqo'iroq.
- Biz pastak devorli uyga keldik va shu yerda to'xtadik.
- Biz shu yerda yashaymiz, – dedi u uyalib.
- Mayli, Olim, xayr, – dedim va unga qo'limni cho'zdim.

Savol va topshiriqlar:

1. O'smirlar o'rtasidagi munosabat xarakterini tahlil qiling.
2. Olim va Gulbahorning odamiylik sifatleri haqida nima deyish mumkin?

40-vaziyat

Sakina suzishni bilmasdi, lekin do'stlari bilan sayohatga borish uchun u suzishni albatta o'rganib olishi kerak edi. Dugonalarining Sakinani suzishga o'rgatishga urinishlari zoye ketdi. Lekin sayohatga ketishga yaqin qolganda u rozi bo'ldi va suzishni o'rganishga qaror qildi.

– Yaxshi, – dedi dugonasi Guliga, – men suzaman, faqat sen mening yonimda suzasan.

Shunday qilib ular deyarli 100 metr suzib borishdi. Sakina o'zining yutuqlaridan xursand bo'ldi va dugonasining “qo'rqinchli bo'ldimi?” degan savoliga u:

– 10 metrgacha shunaqa qo'rqdimki, keyin esa xotirjamroq bo'ldim chunki sening yonimdaligingni his qildim, – dedi.

Savol va topshiriqlar:

1. Sakinaning suzishga o'rganishidan maqsadi nima edi?
2. Sakinaga qo'rqvni yengishiga nima yordam berdi?
3. Siz odamlar orasidagi do'stlik va munosabatlarni qanday tushunasiz?

O'ZARO YORDAM

41-vaziyat

Xurshida va Bahodir tengdosh. Ular bir uyda voyaga yetishgan va mana yettinchi yil birga maktabga borishadi. Kunlardan bir kuni ular

odatdagidek tongda maktabga ketishardi. Yo'lda bir amakiga duch kelishdi. U juda quvnoq ekan, Xurshida va Bahodirga darrov yaqin bo'lib oldi. U bolalarga do'stona kuldi va dedi:

– Menga qizchani qo'llari charchaganday tuyuldi. Agarda ijozat bersangiz, portfelingizni men ko'tarib olsam.

Bolalar gap nimada ekanligini anglab olishgunga qadar, sirli kishi Xurshidaning qo'lidan portfelini oldi va ular bilan ketdi. Maktab eshigining shundoq yonginasida esa Xurshidaning portfelini Bahodirga berdi va ular bilan kulib xayrlashdi. Maktab eshigida ular Shuhrat va Abbos bilan uchrashib qolishdi.

– Ha, Bahodir, sen eshakmisan? Yoki Xurshida kasalmi? Yoki unga xizmatkor bo'lib yollandingmi?

Bahodir bu kutilmagan haqoratdan gangib qoldi. Lekin shunda Xurshida unga yordamga keldi va hech narsa bo'lmagandek, dedi:

– Bahodir, ularga e'tibor qilma. Biz darsga kech qolyapimiz.

Bahodir boyagi quvnoq amakini esladi. Yo'q, u Xurshidaning portfelini berib qo'ymaydi. U shunday qarorga keldi qat'iy oldinga yurib, maktab eshigini ochib Xurshidaga yo'l berdi. Shuhrat va Abbosga ko'rsatib, atayin qizga paltosini yechishga yordam berdi.

– Rahmat, Bahodir! – dedi Xurshida va sinfga shoshib kirib ketdi.

Savol va topshiriqlar:

1. Xurshida va Bahodirni, hamda sinfdoshlarining xulqini tahlil qiling.
2. G'urur nima? U qachon namoyon bo'ladi?
3. Ushbu vaziyatda qanday tarbiya usullari namoyish etilgan?

«HOZIR VA SHU YERDA» QAT'IY QARORNING QABUL QILINISHI (o'ziga ega bo'lish hislarining yuzaga kelishi)

42-vaziyat

Akmal ta'tilda do'stlari bilan ko'lga bordi.

Ular ko'lda baliq tutish joyiga motorli qayiqda bormoqchi bo'lishdi. Qayiqdan uzoqlashganlaridan keyin birdaniga motor ishlamay qoldi, keyin qayiq cho'ka boshladi. Nima sodir bo'layotganini Akmal, uning uchta do'sti va qayiq egasi tushungunlaricha ular o'zlarini suvda ko'rishdi. Yonlarida yelkan qoldiqlari va yog'och qayiqning panjaralari suzardi. Do'stlardan biri suzishni bilmasligiga iqror bo'ldi.

Shunda Akmal vaziyatni boshqarishni o'z bo'yniga oldi va buyruq bera boshladi.

1-buyruq. Hamma yelkanning qoldiqlari yoki yog‘ochli panjaralar-ni ushlagan holda sekin qirg‘oq tomon suzsiz.

2-buyruq. Hamidga (suzishni bilmaydiganga) faqat mening taxtamni ushlasin va lekin suzishimga xalaqit bermasdan borsin!

O‘ZINI NAMOYON QILISH

43-vaziyat

Samira – muloyim, kamtar va kamgap qiz.

Uning kursdoshlari Qosim va Ulug‘bek hazilkash, sho‘x bolalar edi.

Bir kuni Qosim va Ulug‘bek tanaffusda Samirani jig‘iga tegib, hazil-lashishni boshlashdi. Boshida yengil hazil qilishdi, lekin borgan sayin ular ular qo‘polroq, masxarali hazil qilaverdilar. Bundan Samira juda xafa bo‘ldi, bu uning yuzidan ko‘rinib turardi. Buni ko‘rgan yigitlar yana avjiga chiqaraverdilar.

Shunda Samiraning guruhidagi, uni yaxshi biladigan va hurmat qiladigan dugonasi:

– Sizlar nima uchun Samirani uyaltiryapsizlar?

Agarda u jim tursa, sizlar odob doirasiga sig‘maydigan ishlarni qilasizmi? Sizning yigitlik g‘ururingiz qayerda qoldi? – dedi.

– Biz shunaqa o‘zimizni ko‘rsatamiz, – dedi Ulug‘bek.

Savol va topshiriqlar:

1. Ushbu vaziyat qanday namoyon bo‘ladi?
2. Insonning bilimli va tarbiyaliligi qanday bilinadi?

44-vaziyat

Nazokat sinfdagi a‘lochi o‘quvchilardan. U o‘z ideallari haqidagi insholarni yaxshi yozadi. Lekin u uyda o‘zini qanday tutadi?

U uyga kelganda eshik qo‘ng‘irog‘ini chaladi, bunga ham qanoat qilmay, eshikni taqillata boshlaydi. Xavotirlangan onasi eshikni ochib:

– Nazokat, shunday sabrsizlik bilan taqillatasanmi? – dedi.

– Siz garang bo‘lib qolganmisiz? – deb, Nazokat uyga kira solib portfelini divanga otib, oshxonaga shoshiladi. U yerda uning:

– Yana ko‘ylagimni yuvib qo‘ymadingizmi? – degan qo‘pol, qahrli ovozi eshitiladi.

Savol va topshiriqlar:

1. Nazokatning tarbiyasida siz nima ko‘ryapsiz?
2. Siz nima deb o‘ylaysiz, bunda kim aybdor?
3. Nazokat va uning onasiga nimani maslahat berardingiz?

O'QUV JARAYONIGA ZID MUASSASADA UNI BARTARAF QILISH

45-vaziyat

Sinf to'polon, chang, o'quvchilar darsga tayyor emas.

– O'tiring. Navbatchi o'qituvchilar xonasiga borib, u yerdagi shkafdan xarita olib kelsin, – dedi o'qituvchi sinfga murojaat qilib.

Shunda bir necha o'g'il bola eshik tomon otildi.

– Qayoqqa, qayoqqa! Bittangiz boring.

– Ikkalamiz borib kelsak maylimi? – o'quvchi joyidan qichqirdi.

– Ha, mayli, faqat tezroq.

– Men ham ular bilan boray, – dedi yana bir o'quvchi joyidan turib.

– Yo'q! Men faqat ikki o'rtog'ingizga ruxsat berdim.

– Axir siz bir odam boradi degandingiz-ku? – dedi uchinchi bo'lib turgan bola arazlagan holda.

– Shovqinni to'xtating. Uyg'a berilgan vazifani tekshiramiz.

– Kim javob beradi? – dedi o'qituvchi.

Shunda butun sinf tinchib, hamma jimib qoldi.

SUHBATNI TO'G'RI OLIB BORISH VA SHERIGINI TUSHUNISH

46-vaziyat

Ikki o'quvchi hozirgi tomosha qilingan filmning bosh qahramoni haqida suhbatlashadi. Pedagog rahbarligida bu film qahramonining xatti-harakatlari muhokama qilindi.

Suhbat olib borish sharti quyidagicha: birinchi qahramonning xatti-harakatlari to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi bo'yicha o'zining nuqtayi nazarini asoslab beradi. Ikkinchi o'quvchi esa avval nuqtayi nazarini aytishi mumkin. Keyin birinchi o'quvchi, o'z navbatida, ikkinchi o'quvchining aytganlarini takrorlab, keyin esa o'zining fikrlarini davom ettiradi.

Dialog taxminan 10 daqiqa davom etadi va magnitofon yoki videomagnitofonga yozib olinadi. Ekspertlar birinchi va ikkinchi o'quvchining hikoyasini aniqligi va to'liqligiga ko'ra ballar asosida baholaydilar.

MUNDARIJA

Kirish	3
Pedagogika fani va uning vazifalari	4
Pedagogik izlanish metodlari	39
Didaktika – o‘qitish va ta’lim nazariyasi sifatida	57
Metodologiya va o‘qitishning zamonaviy usullari	59
O‘quv tarbiya jarayonini takomillashtirish.	
Kichik yoshdagi o‘quvchilarni faol o‘qitish texnologiyasi	65
Boshlang‘ich ta’limning qonuniyatlari va tamoyillari	70
Boshlang‘ich ta’lim va ta’lim mazmunini yangilash	74
Kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarini o‘qitishni tashkil etish shakllarining samaradorligini oshirish	76
Boshlang‘ich maktabda og‘zaki, ko‘rgazmali, amaliy, muammoli izlashga oid o‘qitish metodlarining tavsifi	80
Kichik yoshdagi o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini hisobga olish va nazorat qilish metodlari	83
Pedagogik vaziyatlar	85

N. X. Rahmonqulova
K. O. Matnazarova

PEDAGOGIKA NAZARIYASI VA TARIXI

«O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti.
100029, Toshkent shahri, Movarounnahr ko'chasi, 29-uy.
Tel: 236-55-79; faks: 239-88-61.

Muharrir *M. Tursunova*
Sahifalovchi *Z. Boltayev*
Musahhah *H. Zokirova*

Bosishga ruxsat etildi: 25.08.2010. «Tayms» garniturasida. Ofset usulida chop etildi.
Qog'oz bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. Shartli bosma tobog'i 8,0. Nashr bosma tobog'i 7,25.
Adadi 500 nusxa. Buyurtma № 12. Bahosi shartnoma asosida.

OOO «START-TRACK PRINT» bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent sh., «8-mart» ko'chasi, 57-uy.